Szombat
1994 január

•

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

•

Szerkesztőbizottság:
KARDOS G. GYÖRGY
KÁDÁR IVÁN
ITAMÁR JÁOZ-KESZT
KOMORÓCZY GÉZA
SCHWEITZER JÓZSEF
SZABOLCSI MIKLÓS
TURÁN TAMÁS

Főszerkesztő:
SZÁNTÓ T. GÁBOR

•

A megjelenést támogatják:
SOROS ALAPÍTVÁNY
AMERICAN JOINT
DISTRIBUTION COMMITTEE
FONDATION RICH
„A MAGYARORSZÁGI NEMZETI
ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEKÉRT"
ALAPÍTVÁNY
JÓZSEF ATTILA ALAPÍTVÁNY
TAN-TÚRA UTAZÁSI IRODA

•

A címlapon Balla Margit ceruzarajza.
A Szombat e havi számát a művész
munkái illusztrálják.

•

A héber szavak átírása a szerzők
felfogását tükrözi.

•

A kéziratok szerkesztése lezárult:
1993. december 22-én. Szerkesztőség
és kiadóhivatal: Budapest VII., Garay u. 48.
Levélcím: 1440 Bp. 70. Pf. 216.
Telefon: (36-1) 267-0840
Telefon/Fax: (36-1) 142-6924
Szerkesztőségi órák és hirdetésfelvétel:
csütörtökönként 16 és 17 óra között.
Előfizethető a kiadóhivatalban, illetve
postautalványon
az OTP 218-98093/521-006670-7
„Szombat" számú alszámlán. Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989. HU ISSN 0865-3844
Készült a La Chance nyomdaüzemében.
Felelős vezető: Hajas Attila.

Tartalom

Hazai dolgaink

2 Előterjesztés a Magyar Országgyűlésnek
3 Dávid András: Mindig csak majrézni?
5 Beszámoló a BZSH képviselő-testületi üléséről (Szécsi Éva)
6 Beszámoló a MAZSIHISZ képviselő-testületi üléséről (Gadó János)
7 Menóra a kultúrházon (V. E.)
9 Csak 2000-ben akar kivonulni Budapestről – interjú David Moskovits-csal (Szécsi Éva)
10 A Budapesti Ortodox Hitközség chanuka-ünnepségén – fotóriport (Lukács Dávid)
11 Kettős kisebbségben – interjú a Magyar Zsidó Leszbikus és Homoszexuális Csoport egyik alapítójával (Pór Gábor)

Gazdaság

13 Kezdetben kapcsolatépítés – interjú László Andrással (Szegő Krisztina)

Világ

14 Jóvátételi körkép Kelet-Európából

Izrael

18 A pápa szentföldi látogatásának ideje „közeleg"
19 Külföldi diákok Izrael egyetemein
22 „Vallásunk tanításai és a tudományos kutatás eredményei hitünket erősítik!" – Cvi Moskovits-csal beszélget Schőner Alfréd
24 Hírek

Hagyomány

25 „Tu bis'vát" (Jólesz László)
25 Fazekas M. László verse
26 Luah

Történelem

27 Schweitzer Gábor: Vigyázó szemetek Ciónra vessétek II.
31 Egy család a halhatatlanságnak (Vadász Ferenc)
32 Januári évfordulók (Róbert Péter)

Kultúra

33 Zoltán Dezső: A fürdőmester
36 Sanders Iván: Ősi legendák, modern történelem – zsidó témák Kaczér Illés műveiben
43 Balla Margit ikonológiája (Szegő György)
44 Könyvespolc

Summary

The January issue of *Szombat* begins with an appeal of the Union of the Jewish Communities of Hungary to the Hungarian Parliament requesting to declare the 50th Anniversary of the beginning of the deportation a National Memorial Day. The Christian–Jewish Society together with nine Christian Churches have joined the appeal. We report on the Communities' board-meeting, where – among other things – the robbery of the Jewish Museum in Budapest, the change in rabbis of the Great Synagogue in Dohány Street *(Tamás Raj* replaces *György Landeszman)* and preparations for commemorating the Holocaust were discussed, as well as the Hungarian Government's delaying the course of negotiations concerning the rightful collective recompensation of the Hungarian Jewish Community. On the occasion of the International AIDS-day we have made an interview with one of the founders of the Hungarian Jewish Lesbian and Homosexual Group, who speaks about the "situation of double minority". Our survey of recompensation outlines the Eastern-European horizon of the matter and we'd like to draw attention to some deficiencies and certain discriminating elements of the recompensation process. We report upon some steps made so far in a lingering work aiming the renewal of diplomatic ties between the State of Israel and the Vatican, we give a survey of foreign students' possibilities to study at Israeli universities, we publish *Alfréd Schöner*'s interview with the Bible and Talmud scholar, *Cvi Moskovits,* who received his Golden diploma at the Faculty of Arts in Budapest in the winter of 1993. We publish the last part of *Gábor Schweitzer*'s essay over the reactions to Zionism in Hungary between the two World Wars. Our literary column contains a piece written in Israel by *Dezső Zoltán,* once a short-strory writer in Pest, and *Iván Sanders*' study about the world-famous novel tetralogy by *Illés Kaczér* recalling the Hungarian–Jewish past. *György Szegő* writes about *Margit Balla*'s iconology. The artist's graphics and etchings illustrate and poems by *András Mezei* close this issue of *Szombat.*

Előterjesztés a Magyar Országgyűlésnek

A magyarországi zsidóság 1994-ben emlékezik 1944-ben elpusztult 600 000 testvérének 50. mártír évfordulójára. A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége kéri, hogy az igen tisztelt Országgyűlés 1994. április 17-ét nyilvánítsa országos emléknappá, emlékezésül a magyar zsidóság tragédiájára.

A magyar zsidóság deportálása 1944 májusában kezdődött. A zsidó hagyomány a baj kezdetére szokott emlékezni, ezért kéri most a MAZSIHISZ április 17. napját, mely az 1944-es és az 1994-es zsinagógai naptár egyeztetésén alapul.

A fenti előterjesztéshez a következőkkel csatlakozott a Keresztény–Zsidó Társaság:

Zsidó testvéreinek mártíromságára fájdalommal emlékezik az egész magyarság.

A Keresztény–Zsidó Társaság, így annak teljes elnöksége is, köztük kilenc magyarországi keresztény egyház vezetése támogatja a kérelmet, és felkéri az igen tisztelt Országgyűlést, hogy a kérelmet elfogadni szíveskedjék.

A Keresztény-Zsidó Társaság Elnöksége nevében:

Dr. Dankó László kalocsai érsek

Dr. Harmati Béla evangélikus püspök, püspök elnök

Dr. Hegedűs Loránt református püspök, zsinati elnök

Dr. Singer Ödön főrabbi

Fizessen elő Ön is!

Még mindig nem késő! Ne felejtse el megújítani *Szombat*-előfizetését 1994-re!

Amennyiben egész évre (összesen 10 Szombat számra) előfizet belföldre 720,– Ft-ért, külföldre 40 USD-ért (légipostázással), nem érinti az esetleges évközi áremelés.

Az alábbi megrendelésre belföldre csekket küldünk Önnek. Külföldről közvetlen banki átutalással fizetheti elő a Szombatot.

Címünk: SZOMBAT szerkesztősége *Bp. 70. Pf. 216. 1440*

levágandó

Megrendelem a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület Szombat című folyóiratát 1994-re 720,– Ft-ért. Az előfizetési díjat az Önök által küldött csekken kívánom átutalni.

Név: .....

Cím: .....

Tisztelt külföldi előfizetőnk!

Kérjük, hogy a jövőben előfizetéseiket átutalással teljesítsék. Címzett: *Szombat*, Budapest, OTP IX. ker. Tinódi u. 9–11. Számlaszám: 218-98093/521-006670-7.

Az előfizetés díja: *40 USD/év*.

Légipostán kapják kézhez a Szombatot.

Egyenlőség

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület 1992. februári bejegyzéssel létrehozta az *Egyenlőség Alapítvány*t. Az Alapítvány célja a zsidó kultúrát és tudományt szolgáló irodalmi és művészeti tevékenységek támogatása, a fiatal tehetségek felkarolása.

Az Alapítvány bankszámlaszáma: Leumi Hitelbank, 1052 Bp., Bárczy u. I. 3–5. LHB 103382-Magyar Zsidó Kulturális Egyesület Egyenlőség Alapítvány.

A befizetett adományok, ha a fenti célokra

Múlt havi hibáink

A *Szombat* decemberi számába számos sajtóhiba csúszott.

A MAZSIKE közgyűléséről szóló tudósításban (6. oldal) szereplő téves adat helyett valamivel több mint *százan* szavaztak a választáson. A 16. oldalon „A Rebbe villanófényben" című cikk 12. sorában a kérdés helyesen: *„Hol volt?"*. A 27. oldalon a „Chanuka" című cikk alól lemaradt a szerző *Schmelowsky Ágoston* neve. A 33. oldal első hasábja 6. sorában *„ethikai nacionalizmus"* olvasandó.

A hibákért szerzőink és olvasóink elnézését kérjük!

Olvassa az Izraeli Szemlét!

Kérje meg rokonát Izraelben vagy külföldön, rendelje meg Önnek az IZRAELI SZEMLE című folyóiratot. Jelentéktelen összegért jelentős örömet szerez Önnek.

A kiadó címe: Rehov Hamaapilim 5. 35154 Haifa-IZRAEL

Telefon: 04-531813

Dávid András

Mindig csak majrézni?

Mindig messze futni? Vagy hagyni, hogy békés baromként vágóhídra, gettóba, Dunapartra, Auschwitzba hajtsanak?

Persze, hogy elverik a port azon, aki nem védi magát, aki vágyálmot kerget, hogy ő majd egy szép napon kibújhat a bőréből, vagy olyan lehet, mint a nyáj többi bégető állata. Hogy róla lekerül a bélyeg, amit mások ragasztottak rá, és amit gyerekkora óta szégyenkezve visel, mégha kínjában bizonygatja is, hogy mennyire büszke rá!

Mert valljuk be magunknak – hisz egymást között vagyunk –, mi koloncként kaptuk szüleink eredetét, a zsidóságot. Én is énekeltem a többi kölyökkel, hogy *doremifászólászidó, szalonnát eszik a zsidó,* és én is örültem velük a jól sikerült rímnek. Tíz, meg húsz év telt el azóta, és ma is, ha kérdik, mondom ugyan, de összeszorult szívvel: igen, *én zsidó vagyok.* Nem izraelita, nem izraeli, hanem csak zsidó. Ha pofáznak, akkor visszapofázok és ha ütnek, hát visszaütök. Cipelem magammal kevéske örökségként a kétséget és a tudást, azt amit kaptam és azt is, amit kapnom kellett volna, de nem kaptam meg.

Akár akarom, akár nem, én mindenütt ott vagyok. Zsidó vagyok a menetben, a Duna felé, ahogy haladnak csetlő-botló sorokban és nézem a karszalagos suhancot, akinek szemében nem találok választ. De én vagyok a karszalagos suhanc is, aki végre bosszút állhat elcseszett életéért, a nyomorért, azért, hogy neki még motorbiciklije se lehetett és mindez a mocskos zsidaja miatt. Szemembe düh költözik, végre megvannak a bűnösök, most olyanok, akár a kezes bárány, a beszari népség, bundában, ékszerekkel, szedett-vedett szörnyetegek! Csak lennénk mielőbb a Dunánál, ott véget ér ez a piszkos munka, azután jobb lesz nekünk. Végre miénk lesz a hatalom, az ország, egy tiszta ország emelkedik az égbe, turul madár szárnyán, darutollas paripáján, gyia!, csak a kosztól szabadulni, bumm, pada bumm.

Megyek, mint jámbor barom a tömegben, mikor a házból kilépünk, még hallom a másodikról a kiáltást: viszik a Miskát! Viszik a Miskát!

Még röhögni támadt kedvem: hogy lehet valakit Miskának nevezni...

Csak megyünk, ballagunk, végestelen úton, mellemben rémület, most hová visznek ezek? Harminc suhanc több száz emberre? Csak csendben, behúzott nyakkal, csak nem felhívni magunkra a figyelmet... A járdán álló tömeg arctalan. Hiába próbálok ismerőst fölfedezni köztük. Néznek minket szótlanul. „Viszik a zsidókat!" Hej, de jó lenne nem zsidónak lenni... Pedig én mindent megpróbáltam. Megtanultam magyarul és úgy öltöztem, akár a szomszéd. Borotválkoztam minden reggel, sőt néha este is. Kerültem a botrányt, becsültem a családot, és templomba is csak kipurkor mentem... Ha kellett, megkeresztelkedtem.

Hiába, a bőrödből nem bújhatsz ki, zsidó! – válaszolok nyilas suhancként magamnak.

– Tudom, tudom...

A gyereknek egy szót sem! Semmi értelme, hogy tudja! Mi megmaradtunk, kevéske mag, a család többi tagja füstbe szállt... a gyereknek egy szót sem! Itt a falnak is füle van.

– Anya, az osztályban kérdik, hogy beírattok-e hittanra?

– Nem, mi nem vagyunk vallásosak.

– Igen, anya, de kérdezték, hogy milyen vallásúak vagyunk?

– Mondd meg nekik, hogy mi nem vagyunk vallásosak!

– De Anya! A Jenci az jár hittanra és láttam a könyvét, Isten van benne, az, amelyik a világot teremtette, meg mindent...

– Nincs Isten, fiam!

– De van, anya, láttam a Jenci hittankönyvében. Le volt rajzolva. Fekete köpenye volt és verekedett a sátánnal.

– Ez csak mese, fiam.

– Anya, mit mondjak, ha mégis kérdik a vallást? Jenci azt mondta, hogy ők görögkeleti katolikusok. Pedig azt hittem róla, hogy magyar. Mit mondjak holnap a tanító néninek?

– Mondd, hogy mi reformátusok vagyunk! Erdélyi, vastagnyakú reformátusok! A Dávidok! Anyja neve Grósz...

– Aha, reformátusok!

– De hittanra nem kell járnod. Elég, ha karácsonykor a *Mennyből az angyalt* énekelitek a szomszédoknak és kész...

– Anya, miért nincs nekem nagyapám?

– Meghalt a háborúban.

– Mind a kettő?

– Mind a kettő!

– Katonák voltak?

– Nem. A németek elvitték őket és meggyilkolták őket.

– Miért?

– Mert a németek gonoszok.

– Ha a németek voltak a gonoszok, akkor a magyarok voltak a jók? Ezért háborúztak?

– A németek ölték meg mindkét nagyapád. (És nagyanyádat, a három testvéremet, az első férjemet, apád szüleit, apád első feleségét, apád öt, vagy hat testvérét, családostul.)

– Miért voltak a németek ilyen gonoszak?

– Háború volt.

– Hát... szerencse, hogy vége van!

– Vigyázz! Mindig újra kezdődhet. Elég egy szikra, elég tíz, vagy harminc suhanc, elég egy hallgatag tömeg, elég egy tiszta ország, egy turul madár, ami nyakon csípi a kiskakast, reszkess, kicsi zsidaja!

– De anya, én nem vagyok zsidó!

– De bizony zsidó vagy, kisfiam! Miért? Mi a baj?

– Én nem akarok zsidó lenni! Az csak valami nagyon rossz lehet.

– Plömm plömm hegedű, te mégiscsak zsidó vagy kicsikém!

– Anya! te nekem az *ígérted,* hogy mi reformátusok *vagyunk!*

– Zsidók!

– Anya! Én nem akarok!

– Miért nem? Nincs abban semmi szégyellnivaló!

– Az nem lehet, hogy én zsidó legyek! Kizárt dolog. Ha kérdik, én letagadom!

Pajtás, daloljunk a szép magyar hazánkról... Miénk a föld, erdő, mező...

Meneteltünk mi május elsején, zászlófelvonáskor, örsgyűlésen, nyakkendővel a nyakunkon. Kuci néninek, a tornatanárnőnek gyönyörű piros cipőpertlin lógó síp füttyögött a szájában. Egy-kettő, egy-kettő, sasszé, egy-kettő, egy-kettő, sasszé...

– Édes fiam, nem veszed észre, hogy ez már egy lerágott csont? Ez már mindenkinek a könyökén jön ki. Ez ma már nem téma! Bántott téged valaki? Mondd csak meg, ki bántott téged? Ki zsidózott? Az egyetemen? A technikumban? Senki sem zsidózott, kisfiam!

– Anya! Amíg gyerek voltam, amíg nem tudtam, addig én is zsidóztam! Utáltam a zsidókat, mert tudtam, hogy az valami félelmetesen mocskos rossz dolog, és mikor megtudtam, hogy én is zsidó vagyok, akkor mégjobban megutáltam őket, mert nem lehetek többé szabad. Ettől nem szabadulhatok többé soha.

– Csak csendben, nyugodtan, kicsi fiam! SSSS, ssss! Aludj szépen, nincs semmi baj. Itt most már nem lehet bajod. Itt vagyok, SSSS, ssss!

– Szóval akkor csak vicc volt az egész, ugye? Ugye, nem is vagyunk mi zsidók, anya?

– Csitt! Nem kell, hogy tudják! Ne beszélj róla! Mi kommunisták vagyunk. A kommunisták a világon mindenütt egyformák! Testvérek. Harcolnak a rohadt elnyomó burzsujok ellen!

– Aha! A rohadt elnyomó német burzsujok ellen?

– CSSS,cssss! Aludj, most itt vagyok veled, ne félj, kicsim!

Már Párizsban éltem huszonöt évesen, amikor Pali elvitt egy zsinagógába. Életemben először. Fehér inget, nyakkendőt kötöttem, egy szép szombat délelőtt.

A terembe lépve kapok én is egy sálat a vállamra. Pali felteszi rám rendben, és beáll barátja mellé beszélgetni, miközben imádkozik is, meg nekem magyaráz. Nevetés fojtogat. Mit keresek én itt? Hiszen ez olyan, mint a perzsavásár! Ez én lennék, ez a kendővel letakart, hajlongó, mormogó, érthetetlen ákom-bákommal teleírt könyvet tartó nép?

– Nem baj, ha nem érted, majd én mutatom neked – mondja Pali.

Egy pajeszos kölyök jön mellém és kezembe nyom valami zsetont.

– Kihívtak a Tórához! Ez nagy megtiszteltetés!

– Jó, jó, Pali, de mit csináljak?

– Légy nyugodt, mindent megmutatnak! Ha kérdik, mondd, hogy felajánlasz száz frankot.

– Pali! Nekem nincs száz frankom!

– Ne törődj semmivel, majd én odaadom.

Mutatják, hogy tegyem fel a Tórára a köpönyegét. Megteszem. Az emeletről, a korláton át a lányos anyák mustrálgatnak.

Ez nem én vagyok! Mit csinálok én itt?

Lassacskán megegyeztünk Ővele is. Annyi ideje voltam munka nélkül, hogy végül dolgozhattam szombatonként is. Ha hívtak... Ő elnézi, hogy tudatlanul, a magam módján tisztelem, én meg nem tagadtam le létezését a fiam előtt.

– Papa, van isten?

– Van!

– Mama azt mondta, hogy nincs.

– Hát ha azt mondta, az azt jelenti, hogy neki nincs. De nekünk van!

– Na de hogy hogy?

– Hát úgy, mint a „Csillagok háborújában": Az Erő van velünk!

– Mamával nincs?

– Hát lehet, hogy van, csak nem tud róla.

– A barátom azt mondta, hogy Isten a legerősebb.

– Persze.

– Erősebb, mint te, Papa?

– Isten, az én vagyok. Meg te is, kisfiam! Mi nagyon erősek vagyunk!

– Papa! A franciák nagyon erősek! Én francia vagyok!... És félzsidó!

– Csak egész zsidó van. Olyan, hogy félzsidó, nem létezik. De ha megnősz, és ha akarod, te is zsidó lehetsz.

– Azért, mert te zsidó vagy, papa?

– Azért, mert megtanítlak arra, amit tudok a zsidóságról. Hogy hogyan lehet zsidóként élni. Gondolkodni és érezni.

„Könnyű neked, onnan kintről dumálni!" – mondja a húgom, az öcsém, az anyám, a barátom.

Persze, hogy könnyű. Megszoktam, hogy könnyű. Megszoktam, hogy lehet. Megszoktam, hogy le merjem írni a címemet. Megszoktam, hogy emberként éljek. Hogy persze, hogy zsidó vagyok, és persze, hogy ez alig jelent többet, mintha azt mondanám, hogy breton. Nincs jelentősége. Nagyon nagy jelentősége van! Annyi, amennyit én akarok. Se több, se kevesebb.

Antiszemiták? Mindenütt vannak. Nemzetiszalagos, görbekeresztes, mellveregetős fajvédők. Védik a fajt a betolakodók ellen. A fajt. A bretont, a normant, a baszkot, az auvergnit, az elzászit és a lorraint, a korzikait, a roussillont, mindet, ami francia, akár odaát a magyart: a kunt, a palócot és a többit.

De azt is tudom, ha menni kell, akkor tovább megyek, és azt is, hogy ha falhoz szorítanak, én meg nem juhászodom többé. Visszaütök, ha kell. Szóban és ököllel. Nem én vagyok a provokátor. Én félek. De többé nem visznek kezesbárányként vágóhídra. Se szóban, se tettel. Pedig én is csak egy kis beszari zsidó vagyok. Csak nekem könnyű innen, kintről. Mert itt megtanultam, hogy elmondhatom a véleményemet. Megtanultam, hogy ember vagyok.

Beszámoló a BZSH képviselő-testületi üléséről

Új főrabbi a Dohány utcai zsinagógában • Vizsgálják a Zsidó Múzeumnál posztoló rendőrök felelősségét • Visszautasított bírálatok • Az Oneg Sabbat Klub felvételi kérelme a Hitközség alapszabályába ütközik

A *Budapesti Zsidó Hitközség* december 15-i ülését *Zoltai Gusztáv* ügyvezető igazgató hivatalosan is tájékoztatta arról, hogy *Raj Tamás a Dohány utcai zsinagóga főrabbija.* Ahhoz, hogy átvegye *Landeszman György* tisztét, le kell mondania képviselői mandátumáról – mondta Zoltai Gusztáv. Landeszman György főrabbi decemberben lejáró fizetésnélküli szabadsága meghosszabbítását kérte, újabb hat hónapra, hogy teljesíthesse Torontóban vállalt szerződését. A rabbiság a kérelemhez hozzájárult. Ha Landeszman György hazatér, más zsinagógát kínálnak fel neki.

(A Magyar Hírlap december 17-i számában terjedelmes interjút közölt Raj Tamással, aki új, megtisztelő beosztását így jellemezte: *„Óriási feladatokat látok s óriási gondokat".* Az interjú kitért az 1993 elején oly nagy vihart kavart Landeszman nyilatkozatra, amelyről Raj Tamás – a többi között – ezt mondta: *„Szerintem a Landeszman főrabbinak feltett valamennyi kérdés provokatív és támadó volt, de hát minden kérdésre lehet higgadtan válaszolni.")*

A BZSH közgyűlése időpontjában még friss volt a Dohány utcai Zsidó Múzeum kifosztásának szomorú szenzációja. Zoltai Gusztáv erről napirend előtt adott tájékoztatást. „A múzeum dolgozói nem követtek el hibát" – mondta. – A BRFK-n megszólalt a riasztó; a nyomozók vizsgálják, felelőssé tehetők-e a bűncselekményért azok a rendőrök, akik a zsinagóga környékén teljesítettek szolgálatot, s járőrkocsijuk kint is járt a múzeumnál. Annyi bizonyos, hogy a múzeum nem kapott rendőri erősítést, jóllehet bejelentették, hogy a riasztóberendezés meghibásodott."Még az sem biztos, hogy betörés történt" – jegyezte meg Zoltai Gusztáv. (Azóta a napisajtó több ízben is foglalkozott a bűnesettel. Közölte, hogy a rendőrség és a zsidó hitközségek *3 millió forint* jutalmat tűztek ki a nyomravezetőnek. *Benoschofsky Ilona,* a múzeum igazgatónője pedig a *Szombat* kérdésére megerősítette a korábban már elterjedt hírt: a múzeumnak *nem volt biztosítása, mert ilyen értékekre nem kötnek biztosítást.* Ez általános nemzetközi szokás.)

A BZSH kétórás közgyűlésének javarészét ilymódon a közérdekű információk foglalták el. *Beer Iván,* a Holocaust emlékbizottság elnöke arról tájékoztatta a képviselő-testületet, hogy külön megemlékezés lesz 1994. április 14-én, az első deportáló szerelvény elindulásának évfordulóján; *Randolph L. Braham* professzor vezetésével konferenciát rendeznek április 5–7-én, s a Budapesti Történeti Múzeumban külön kiállítást rendeznek. Megrendezésének költségeihez a magyar kormány is hozzájárul. Az emlékbizottság nem egyezett bele abba, hogy az európai zsidóság történetének egyik legszomorúbb fejezetét, 600 ezer ember alig néhány hét alatt lezajló deportálását és kiirtását az 1944-es év általános kronológiájába helyezzék.

A gazdasági beszámolót az 1994-es évre tervezik – mondta *Kéri Lajos* elnök –, viszont több fontos tájékoztató adat mégis elhangzott a közgyűlésen. Így – nem fontossági sorrendben – több zsinagóga tetemes összegeket igénylő felújítása, a Páva utcai konyha 2 millió forintos korszerűsítése. A konyhát a jövőben egy izraeli cég látja el kóser baromfival. 80 új ágyat kap az Amerikai úti kórház belosztálya, s igen korszerű ambuláns szakrendelővel bővül.

A Kozma utcai temető rendbehozatala tízmillió forintba került, az Óbudai temető 500 ezer forintot kapott a költségvetésből.

Az *Anna Frank* gimnáziumban korszerűsítési munkák folytak, a *Radnóti Miklós Gimnázium átadása egyelőre lekerült a napirendről.*

1994 júniusára ígérik a Révay utcai Közösségi Ház átadását. Az eredetileg visszaigényelt és kapott ingatlan, a Munkácsy Mihály utcai Centrál Szálló, amelyet öt évre bérel a Centrál Hotel Kft., nem felelt volna meg egy kulturális központ kívánalmainak – mondta Zoltai Gusztáv. A Révay utcai épület alagsorában kap helyet a Chagall Galéria, a földszinten a kulturális központ, az első emeleten a zsidó szervezetek bérelhetnek szobát, irodát, s a második emeleten lesz a Holocaust dokumentációs központ. Az első évben az üzemeltetést a *Joint* vállalta, amely tetemes összeggel járul hozzá az építkezéshez. A kivitelezőt 42 pályázó közül választották. Nemzetközi jogászszakértők olyan szigorú feltételeket szabtak a szerződésben, hogy minden remény megvan arra, hogy a házat határidőre átadják.

Az elnöklő Kéri Lajos megjegyezte: a BZSH-t gyakran érik bírálatok; ezek rendszerint alaptalanok, az ismeretek hiányából fakadnak. A napi sajtóban sokszor jelennek meg nyilatkozatok vezetőinktől – mondta az elnök –, s ezek a közlések nem mindig keltenek szimpátiát, mert a közvélemény úgy értékelheti, „hogy a zsidók között nincs egyetértés". Kéri Lajos elismerő szavakkal méltatta a Hitközség dolgozóinak,tisztségviselőinek munkáját, különösen kiemelve Zoltai Gusztáv igazgató tevékenységét. *Nincs kellő szókincse, hogy kifejezze elismerését* – jegyezte meg.

A közgyűlés küldötteinek igen kevés ideje maradt a felszólalásra, közeledett az ima ideje. Az egyik küldött a Farkasréti temető utcai frontján megnyitott édességboltot és a nagy Coca Cola neonreklámot nehezményezte, kegyeletsértőnek tartva azt. A bérbeadás szabályos volt – hangzott a válasz. *Deutsch Róbert* főrabbi pedig kifejtette: mivel a bolt a temetőn kívül van, nem sérti a halacha előírásait, de ilyen jellegű tranzakciók előtt *helyes lenne kikérni a rabbiság véleményét.*

Engländer Tibor, a Cionista Szövetség elnöke kérte az *Oneg Sabbat* klub felvételét a BZSH-ba. Ez a jelenleg érvényes alapszabályzatba ütközik – hárította el a belépési szándékot Zoltai Gusztáv és *Feldmájer Péter* elnök. A BZSH-nak természetes személyek lehetnek tagjai, akik később csoportokba, hitközségekbe szerveződnek. Engländer Tibor megfordította a kérdést: a már működő klubot testületként akarta beléptetni.

A közgyűlés imával ért véget.

Szécsi Éva

Beszámoló a MAZSIHISZ képviselő-testületi üléséről

Felajánlott lemondás • Holocaust emlékbizottsági „nem" a MIÉP-képviselő tagságára • A kormány késlelteti a jóvátételt • Új vezetőségi tagok

Deutsch László debreceni főrabbi nyitóimája után *Feldmájer Péter*, a *Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége* elnöke tartott bevezetőt. Szólt a szélsőjobb előretörésének veszélyéről, az ezzel szemben szükséges következetes elvi magatartásról és ennek egyik gyakorlati vetületéről: *a MAZSIHISZ a kormány kezdeményezésére létrehozott Holocaust emlékbizottság munkájában nem kíván részt venni, mivel abban helyet kapott a a Magyar Igazság és Élet Pártja, a magyarországi szélsőjobb egy prominens képviselője is.* A MAZSIHISZ kezdeményezésére viszont létrejött egy, az emlékünnepségeket koordináló tanács, amelyben minden zsidó szervezet helyett kapott. Feldmájer Péter szólt ezután a *Zsidó Múzeum kirablásáról** és megemlítette, *hogy a zsidó hitközségen belül lefolytatott vizsgálat arra következtetésre jutott, hogy mulasztásért senki nem vonható felelősségre. Ha azonban az ezzel egyidejűleg folyó rendőrségi vizsgálat mégis a MAZSIHISZ valamely munkatársának mulasztását állapítaná meg, akkor* – a demokrácia íratlan szabályainak megfelelően – *mind az elnöknek, mind az igazgatónak föl kell ajánlania lemondását. Beosztottaik munkájáért ugyanis ők a felelősek.*

Az ezután szólásra következő Zoltai Gusztáv ügyvezető igazgató sajnálatosnak tartotta az elnök e megközelítését, hiszen a rendőrségi vizsgálat a hitközség felelősségét nem állapította meg.

Az igazgató ezután rátért beszámolójának második részére, amelyben zsinagógák felújításáról, az Uzsoki utcai klinika és a balatonfüredi ortodox üdülő modernizálásáról, temetők rendbehozataláról, illetve karbantartásáról, valamint a vidéki hitközségek támogatásáról volt szó.

A közgyűlésen a küldöttek többsége a hatvan év feletti korosztályból került ki (kb. egyharmaduk lehetett 40–60 év közötti), ennek megfelelően az általános vitában is a vallásos közösségi élet témái kaptak hangsúlyt, amelyek e nemzedéket leginkább foglalkoztatják: zsinagógák felújítása, temetőgondozás, a rabbi hiánya, a kóser étkezés fenntartásának nehézségei. Elsőként Jánoshalma községének zsinagógája került szóba. *Reinhold Sándor*, a kiskunhalasi közösség vezetője – akinek közössége és annak temploma érdekében végzett fáradhatatlan munkáját a közgyűlés jegyzőkönyvben köszönte meg – azt javasolta, hogy e romos épületre ne költsenek többet, inkább adják el. A MAZSIHISZ alapszabálya úgy szól, *hogy zsinagógát nem adunk el* – válaszolta Feldmájer Péter elnök. A zsinagógák épületét meg kell őrizni, hogy megmaradjon a zsidóság emléke. Ha most a jánoshalmi zsinagógát eladjuk, nincs megállás, utána jönnek majd a következők. A zsinagógára nem kívánunk pénzt költeni – tette hozzá Zoltai Gusztáv –, hanem a tulajdonjog fenntartásával egy alapítvány kezelésébe adjuk, amely gondoskodik a felújításról és ennek fejében használhatja az épületet. A vezetőség ezt a verziót terjesztette a közgyűlés elé, amely a javaslatot elfogadta. *Dr. Pollák László* szegedi küldött arról szólt, hogy az előző vezetés eladta a szegedi öreg zsinagógát, az ebből befolyt pénzt pedig magához vonta. Kérte, hogy ezt most utalják át a szegedi közösségnek a nagyzsinagóga felújítására. *Az 1989 előtti vezetőség, a MIOK a vidéki ingatlanok hetven százalékát eladta, az ebből származó pénzt pedig felélte* – válaszolta Zoltai Gusztáv. A kérés tehát nem teljesíthető, mivel ez a pénz már régen nincs meg.

Raj Tamás főrabbi elmondta, hogy Keszthelyen egy visszaadott épületben Talmud Tóra központ nyílt, ahol rabbik is oktatnak. A dunántúli hitközségek figyelmébe ajánlotta az új intézményt. Ehhez is csatlakozva szólalt fel *Schweitzer József*, a Rabbiképző Intézet igazgatója, kérvén: a hitközségek jelentsék be hitoktatásra vonatkozó igényeiket, mert tudnak szakképzett hitoktatót küldeni.

Beer Iván, a MAZSIHISZ alelnöke a deportálások ötvenedik évfordulójára készülő megemlékezésekről szólt. Elmondta, hogy a zsidó szervezetek által létrehozott emlékbizottság nem kíván semmilyen más bizottsághoz csatlakozni, mivel a magyarországi zsidóság tragédiája semmiféle magyar társadalmi keretbe nem illeszthető bele. Ugyanakkor örömmel veszik, ha a megemlékezéseket „társadalmasítják", vagyis az egyes önkormányzatok vállalják a koordinálás és a szervezés munkáját. *Lakatos János*, Szombathely városának hitközségi elnöke ezzel kapcsolatban elmondta, hogy a város önkormányzata vállalta a megemlékezésben való közreműködést és e célra *egymillió forintot* irányzott elő.

Schweitzer Gábor (az egyetlen 35 évnél fiatalabb küldött) arról kérdezte Feldmájer Pétert, mi a helyzet a *kártérítési tárgyalások* körül? 1993 szeptember óta kétszer tárgyaltak a kormány képviselőivel – felelte a kérdezett –; első ízben *Szabó Iván* pénzügyminiszterrel, akivel abban állapodtak meg, hogy a zsidó fél igényeit levélben ismerteti a kormánnyal. Ez megtörtént, ám a második tárgyalásra érkezett küldöttekkel a kormány képviselői azt közölték, hogy a *levelet még nem volt idejük elolvasni.* Így a külföldről érkezett szervezetek képviselői dolguk végezetlen távoztak. A kormány részéről „valami probléma van" az együttműködéssel – vélte Feldmájer Péter. A dolgot még az is nehezíti, hogy a *Munkaszolgálatosok Országos Egyesülete* levélben fordult a kormányhoz, és ebben *azt kérte, hogy a tárgyalásokon minden más szervezet kizárásával egyedül ő képviselhesse a zsidóságot.* Feltehetőleg ez is némi zavart szült.

A vita menetét éppen csak rövid időra megszakítva zajlott le az a szavazás, amelynek során a MAZSIHISZ két megüresedett vezetőségi helyére választottak új tagokat. A három jelölt *Heisler András, László Miklós* és *Olti Ferenc* voltak. (További jelöltet a közgyűlés nem javasolt.) Időkímélés céljából szavazólapokat osztottak ki, majd a szavazatszámláló bizottság ezeket a szomszédos teremben összeszámolta. 66 érvényes szavazatot adtak le, ebből 44 jutott Heisler Andrásra, 46 László Miklósra és 36 Olti Ferencre. (Mindenki két jelöltre szavazhatott.) Az első két jelölt ezzel a vezetőség tagja lett.

A közgyűlés *Markovics Zsolt* záróimájával ért véget.

Gadó János

---

* Részleteket lásd a BZSH képviselő-testületi ülésről szóló előző beszámolóban.

Menóra a kultúrházon

A mellékelt plakát eredetije, a hatalmas menóra és a kékbetűs szöveg függött az Erdei Ferenc Művelődési Központ bejáratánál, belül pedig, a város elmúlt évtizedekben emelt legrangosabb kulturális intézménye termeiben, egy hét alatt közel kétezren fordultak meg. Ilyen közérdeklődést kiváltó zsidó rendezvényre Budapesten kívül évtizedek óta nem került sor.

Kecskeméten a *zsidó hét* a város eseményévé vált. Közüggyé tette, hogy a város kulturális szakemberei kezdeményezték, szervezték meg; hogy költségét a megye, a város, az MTA Regionális Kutatóközpont Alföldi Tudományos Intézete, a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségért Alapítvány fedezte, hogy közreműködői, szereplői között sok keresztény volt; hogy az esemény-sorozatot *Merász József,* Kecskemét polgármestere nyitotta meg, egy másik eseménynél *dr. Hernády Gyula,* a megyei bíróság elnöke mondott beszédet, a tudományos konferencia felett pedig *Kőtörő Miklós,* a megyei közgyűlés elnöke vállalta a védnökséget; s főleg, hogy a városból és környékéről nagyszámú néző, hallgató vett részt a programokban. Az eseményekről beszámolt a körzeti tévé és rádió, a helyi sajtóorgánumok állandó tudósításokat adtak, sőt, a *Kecskeméti Lapok* és az *Alföldi Lapok* a Zsidó Kulturális Napok tiszteletére, EGYÜTT címmel, alkalmi újságot jelentettek meg.

Dal, film, kiállítás

Mi tette aktuálissá, és egyáltalán, hogy is került sor a kulturális napokra? – erre ad választ *Kovácsné Tóth Ibolya,* a művelődési központ munkatársa, az egyik kezdeményező és fáradhatatlan rendező.

– Vibrál körülöttünk a levegő az ellentétek feszültségétől. Kollégákkal beszélgetve született a gondolat, hogy próbáljuk ezt – legalább a városban – oldani, a másságot megismerni. A zsidó kultúrával kezdtük, márciusban a cigánysággal folytatjuk, áprilisban kerül sor a sváb napra, majd következnek a többi nemzetiségek. Mire összeállítottuk a zsidó anyagot, kiderült, hogy nem fér be egy napba, még ha huszonnégy órán át tart is. Ezért az egyből hét nap lett – lankadatlan érdeklődés mellett. És még két örvendetes tény: a piarista gimnazisták, élükön igazgatójukkal, az Angolkisasszonyok lányai, a református diákok is csoportosan jöttek el, illetve a falrafirkáló, plakátszaggató éjszakák idején sem nyúltak az utcán függő transzparensünkhöz.

Mi is történt Kecskeméten? A programot koncert nyitotta meg és zárta. A *Goldmark Kórus* kezdte ókori és modern liturgikus kompozíciókkal, jiddis és chasszid dallamokkal, az utolsó napot pedig a *Gryllus*-fivérek együttese zárta az erdélyi jiddis népköltészet *Kányádi Sándor* fordította dalaival. Énekeltek az *Anna Frank* Gimnázium tanulói, felléptek színjátszói, táncosai.

Az érdeklődők kiállításokat is felkerestek. Több hazai és külföldi bemutató után eljutott Kecskemétre a *Fejezetek a magyarországi zsidók életéből* című vándorkiállítás, tablóin elődeink élete a római kortól napjainkig. Láthatták a városi képtár birtokában lévő zsidó festők műveit. Fotóművészek is bemutatkoztak: *Rékai András* néprajzkutató segítségével *Horváth Éva* és *Kiss Ferenc* örökítette meg Avrum ünnepeit, amely az identitás és hitélet fenntartásáért egy munkácsi férfi mai erőfeszítéseit láttatja. *Strasszer András,* a város polgára *Jelenben élő múlt* című

Az ünnepélyes megnyitó résztvevői. Fotó: MTI

gyűjteményében fényképekkel óvja a megye zsidó emlékeit a mulandóságtól. A Magyar Fotográfiai Múzeumban került sor a városhoz kötődő *Gönci (Frühof) Sándor* életműkiállításra.

Vetítettek filmeket: az olasz *Mózest, Tari János Makótól Jeruzsálemig* című alkotását és *Jancsó Miklós* Hegyalja zsidóságáról szóló filmjét, a *Kövek üzenetét,* s szerkesztőség-olvasó találkozót rendezett a *Múlt és Jövő.*

Fekete leplen arany-fehér talesz

A talesz és három égő gyertya szolgált dekorációként azon a 15 előadásból álló dispután, amelyen *Raj Tamás* és *Schweitzer József* főrabbi elnökölt. Elhangzott az Erdélyből érkezett *Kányádi Sándor* költő emlékezése a székelyekből zsidóvá lett szombatosokra. *Haraszti György* történész, a Wesselényi utcai Amerikai Alapítványi Iskola főigazgatója az 1867-es és 1895-ös egyenjogúsításról vitaindító elemzést adott. Szerinte az emancipációt mindig a neológok szempontjából vizsgálják, az ortodox álláspontot elhanyagolják. Az uralkodó osztály az emancipációt azért támogatta, mert az segítette a magyar szupremáciát a Kárpát-medencében, a magyarok lélekszáma ugyanis kisebb volt a nemzetiségekénél, azt javította meg az asszimilált zsidóság. Az előadó azt is fejtegette: szinte hallgatólagos megállapodás volt arról, hogy milyen közhivatalt viselhetnek. Annak ellenére, hogy Ferenc József királysága alatt *6 miniszter és 12 államtitkár került ki soraikból* – igaz, közülük csak egy őrizte meg ősei hitét –, az államigazgatásban és a hadsereg tisztikarában igen kevesen voltak.

GYÖRGYI ASSZONY

házasság- és társközvetítő szolgálata

Telefon: 115-4241
munkanapokon 8–10 óráig
és 19–21 óráig

A tudományos tanácskozás szorosan vett témája és címe: *A zsidóság szerepe az alföldi városok fejlődésében volt.*

A párizsi szociológus professzor, *Karády Viktor Asszimiláció az Alföldön* című előadásában kifejtette, hogy e tájon azért jutott a zsidóknak nagyobb gazdasági szerep, mint Erdélyben vagy a Felvidéken, mert itt a török hódoltság óta eltelt 200 év alatt sem fejlődött ki ipart teremtő, áruforgalmat jól lebonyolító polgárság. Fejtegetése után hangzottak el a városok konkrét történeteit feltáró beszámolók. *Ember Mária* Abaszalók múltjára emlékezett, *Bereznai Zsuzsa, Ö. Kovács József* a kecskeméti, *Marjanucz László* a szegedi zsidóság településtörténetét ismertette, *Timár Lajos* Pécs és Debrecen társadalmában játszott szerepüket értékelte, s ugyancsak a debreceni zsidók urbanizációjával, iskolázottságával foglalkozott *Síró Béla. Schweitzer Gábor* az alföldi hitközségek egykori historiográfusairól értekezett.

Zsidók a hírös városban

A város zsidósága, mint a többi kisvárosban fogy, mégis egyre öntudatosabban éli közösségi és vallási életét, neveli ennek szellemében gyermekeit.

Kecskeméten, más városoknál korábban, 1746-ban telepedett le négy család, és a XIX. század második felében, e század első négy évtizedében a zsidók tekintélyt és megbecsülést szereztek, különösen orvosként, ügyvédként, a mezőgazdasági termékek közvetítőiként. Az I. világháborúban 27 hőst gyászoltak, a gyűlölet azonban már 1919-ben elérte őket: Horthy különítményesei meggyilkoltak két ügyvédet, egy főiskolai tanárt, bankhivatalnokot, kereskedőt, joghallgatót, nyomdásztanulót, tanítót. 1944 májusában kétezrüket deportálták, közöttük a „szerencsések" Ausztriába kerültek, így menekültek meg néhányan.

Ma nyolcvanan tartoznak a kiléhez. A rasekol *dr. Grósz András* repülőtiszt, igaz „csak" az itteni Repülőorvosi Vizsgáló és Kutató Intézet orvosa, kandidátus. Vallásos családból származik. Szakmai fejlődésére nagy hatással volt, hogy két hónapig Izraelben tanulmányozta a Magyarországon ritka szembetegségeket, a más típusú egészségügyi szervezeti felépítést, a fejlett orvosi technikát. Az ott elsajátított műtéti módszerrel Magyarországon először Kecskeméten gyógyítottak szürkehályogos betegeket műlencse beültetéssel.

Grósz elnök úr a következőket mondja közösségükről:

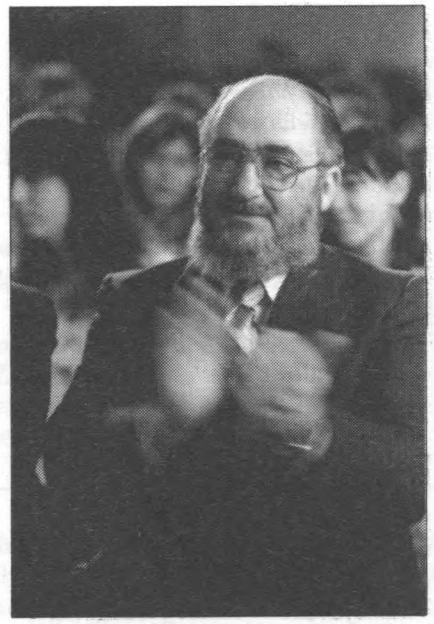
– Helyzetünk, hangulatunk az országban élő többi zsidóéval azonos. Van aki zavartalanul, összhangban él környezetével, mások panaszkodnak. Nem érzünk hátrányos megkülönböztetést, a helyi vezetők általában megértők kéréseink iránt. Két zsinagógánkat az 1960-as években a hitközség vezetői Budapesten eladták, tehát ezekért az egyházi ingatlanok visszaigényléséről szóló jogszabály alapján nem jelentkezhetünk. Bejelentettük azonban igényünket egy házra. Szeretnénk az egykori ortodox zsinagógánál emlékparkot kiépíteni, és egy köztéri emlékművet állítani az 1200 mártírnak.

A vallásos élet mécsese pislákol, a nagy ünnepeken fellobban, például a széderesten ötvenen ültünk az asztalnál. Jomkiperkor, Rasesonekor átmentünk Nagykörösre, a hívek adományozásából gyönyörűen felújított zsinagógába. Ott 1993-ban, ki tudja hány év, után került sor *négy barmicvóra!* Nagykörössel azért is szoros az együttműködés, mert ott él a ma is tekintélyes, és hála Istennek nagylétszámú *Feldmájer* család, akik minden rendezvény mozgatói. A gyerekekre visszatérve: a fele már iskolás, s egy tucat közülük Talmud Tórára jár *Köves Gyula* tanár úrhoz. Táboroztak Izraelben és Szarvason. A barmicvók közül ketten, akiket születésükkor nem vettek fel Ábrahám szövetségébe, most estek át a brit milán.

El kell mondanom, hogy Kecskemét a székhelye a MAZSIKE Bács-Kiskun megyei, a fővároson kívüli egyetlen csoportjának. Az elmúlt években számos előadást, kiállítást, hangversenyt, találkozót, kirándulást, megemlékezést szerveztünk, amelyeken keresztények is résztvettek. Szerepünk van abban is, hogy Kecskemét és az izraeli *Naharia* között tartalmas testvérvárosi kapcsolat alakult ki.

V. E.

Csak 2000-ben akar kivonulni Budapestről...

David Moskovits

***David Moskovits* jókat tud nevetni és nagyon könnyen elérzékenyül. Mélységesen meghatódott, amikor tavaly november 17-én Budapest önkormányzatának dísztermében átvehette a Budapest-díjat. És szélesen mosolygott, amikor az ő tiszteletére rendezett esten a Mszoret Avot Amerikai Alapítványi Iskola – egyszerűbben: a Wesselényi utcai iskola – vezetői, tanárai, a tanulók szülei *„Dávid csodájának"* nevezték a tényt, hogy az iskola létezik, működik, négyszáznál több diákkal.**

– *Hol itt a csoda?* – kérdi Moskovits úr. – *Hol van a 40 ezer család gyermeke, akiknek iskolában kellene tanulni zsidóságot és természetesen a közismereti tantárgyakat. 400 gyerek még nem „a" siker...* – *Nem tudom* – teszi hozzá –, *hogy Magyarországon, Budapesten hány zsidó él: 20 ezer, 40 ezer, vagy százezernél is több? Én csak ehhez a néhány százhoz jutottam el* – mondja. Véleménye szerint a diaszpórában élő zsidóság legfőbb, sőt egyetlen összetartó ereje a vallás. Ezt pedig zsidó iskolákban kell tanítani.

Lényegében ezt az álláspontot erősítette meg *Székely Gábor*, Budapest főpolgármestere, aki a köszöntők között volt. Sokan úgy vélték – emlékezett az iskolaszervezés időszakára –, hogy még a fővárosban sem lehet párszáz szülőt találni, aki zsidó felekezeti iskolába adja a gyerekét. Mégis sikerült. Hozzátette: ő ugyan nem vallásos – „gyakorló" zsidó, de egyetért David Moskovits-csal: a zsidó vallás, a zsidó kultúra a legnagyobb összetartó erő.

S egymás után mondtak néhány meghatott köszönő szót a szülők; egyikük kiemelte: azért nem érdemtelenül beszélnek „csodáról", hiszen David Moskovitsnak sikerült némiképp átalakítani a Tóra parancsát: nem a szülők tanítják gyermekeiknek az Írás parancsait, a *halachát*, hanem fordítva: a gyermek tanítja apját és anyját.

David Moskovits viszont – nehezen és sok lelki szenvedéssel –, végigjárta a zsidó nevelés fázisait. 1946-ban született Romániában. Még most is elfullad a hangja, amikor arról beszél, hogy gyermekként tapasztalta az antiszemitizmus megnyilvánulásait; természetesen nem olyanokat, mint a fasizmus idején, de volt része megaláztatásban. Vallásos szüleit „antiszociális elem-"nek bélyegezték, vagyonukat elkobozták, apját bebörtönözték. David 13 évesen került Aradon egy jesivába, s Rosen rabbinak köszönheti, hogy 1962-ben családjával elhagyhatta Romániát.

Ez a gyerekkori háttér is motiválta, amikor 1988-ban *Albert Reichmann*al közösen létrehozta a *Kelet-Európa Demokráciájáért Alapítvány*t, s első tényekedésük az iskolateremtés volt. *A zsidó identitáshoz való jog a neveléssel kezdődik* – mondja Moskovits úr.

A Budapest-díj indokolásában szerepel a magyar–izraeli diákcsere megszervezése. Moskovits úr ezt nagyon fontosnak tartja, de – teszi hozzá – ő legalább ilyen nagy szerepet szán az Alapítványi Iskolában a szülők nevelésének. Nemcsak a zsidóságra nevelésről van szó, hanem arról, hogy – szándéka szerint – akik itt tanulnak, (vagy akik ide járatják gyermekeiket) meg tudjanak állni, boldogulni tudjanak az új körülmények között, *„kiismerjék magukat a piacon"*. A piacgazdaság és a demokrácia alapelvei – ezért alaptantárgyak az Alapítványi Iskolában.

– *Nekem szívügyem a jótékonyság, de arra törekszem, hogy az iskola (a-*

Chanuka a Mszoret Avot iskolában. Fotók: Lukács Dávid

melyet modellnek szánok Kelet-Európa más országai számára is) ne jótékonyságból, hanem saját erőforrásokból tartsa fenn magát. Terveim között szerepel egy gazdasági-kereskedelmi központ létrehozása. Itt találkozhatnának vállalkozók, piacot, tőkét, partnert, know-how-t keresők.

– Kizárólag zsidóknak szánja ezt a központot?

– *Dehogyis. Az üzlet nem valláshoz kötött. A business-centert a XXI. századnak szánom.*

Moskovits úr úgy véli, elsősorban a magyarországi zsidókon múlik, mikor tudnak iskolák, egészségügyi intézmények, szociális létesítmények a saját lábukra állni. – *Nem akarok beavatkozni az itteni zsidó belügyekbe* – mondja –, *de a közösségnek egységesnek kell lennie, közösen kell kidolgozni terveit, koncepcióit, egymás segítésének módozatait, s közösen kell feltárni az anyagi és a szellemi erőforrásokat.*

– *Két év múlva szeretném megnyitni menedzser iskolámat Magyarországon* – teszi hozzá. *S ha sikerül – nem utolsó sorban az itteni zsidó közösség támogatásával – megvalósítani terveimet –, úgy 2000-ben büszkén kivonulhatok Magyarországról. Azután legfeljebb csak mint nosztalgiázó turista jövök ide.*

A Kelet-Európa Demokráciájáért Alapítvány azonban egyelőre – s a térség gazdasági helyzetét és perspektíváját tekintve még hosszú ideig – a jótékonyságon alapul. Ezt elismerik Amerika-szerte is. (David Moskovits magas kitüntetést kapott Reagan elnöktől a demokrácia fejlesztéséért végzett munkájáért, pedig, mint mondja, kanadai útlevéllel járja Amerikát és a világot).

Az Alapítvány létrehozói, Albert Reichmann és David Moskovits – felmérve a kelet-európai szükségleteket – a múlt hónapban jótékonysági vacsorát szerveztek New Yorkban, amelynek bevételét, többmillió dollárt kívánnak juttatni budapesti iskolájuknak.

– *Ehhez kértem a diplomaták segítségét; meghívtam tekintélyes és gazdag embereket: Stone urat, aki multimilliomos vállalkozó, s társadalmi tevékenységét a „zsidó túlélés" támogatásának szenteli; Charles Gottliebet, aki vadászbombázó volt a második világháború alatt, aki nem kapott zsidó nevelést, s most mégis a zsidó kultúra egyik leglelkesebb támogatója. És természetesen Soros Györgyöt. Ő* – teszi hozzá mosolyogva David Moskovits – *filozófikus ember, meg akarja oldani a világ problémáit.*

Én szerényebb eszközökkel és kisebb keretek között cselekszem. Én annak is örülök, ha van néhány jó zsidó iskola, sokszáz gyerekkel Budapesten.

Szécsi Éva

A Budapesti Ortodox Hitközség chanuka ünnepségén

Fotók: Lukács Dávid

telinformix®
INFORMÁCIÓS RENDSZER (Bp.-1.)

Naponta számos problémája adódhat, *ami a telinformix segítségével egyetlen telefonhívással megoldható.*
Ha ön bármikor *– ünnepnapokon is – reggel 8 és este 8 óra között felhívja a 153-3666 vagy a 269-3333 telefonszámot, kérdéseire választ adunk.*

ÜVEGSZÍNEZÉS

amerikai fóliával
színtelen betörésvédő fóliák
a Közlekedési Főfelügyelet engedélyével

TŐRŐ PÉTER

1022 Budapest, Lóczy Lajos u. 8.
Telefon: 176-3125

Kettős kisebbségben

Interjú a Magyar Zsidó Leszbikus és Homoszexuális Csoport egyik alapítójával

Múlt év november végén, december elején zajlott az Első Budapesti Homoszexuális–Leszbikus Filmfesztivál. December elején az AIDS világnapja kínálta az alkalmat, hogy a téma széles nyilvánosságot kapjon.

***Keser* héberül annyit tesz: kapcsolat. *Gay* angolul azt jelenti: homoszexuális.**

1991 szeptembere óta működik Budapesten a *KeserGé* – Magyar Zsidó Leszbikus és Homoszexuális Csoport. Jelenleg körülbelül harminc tagja van, akik közül kéthetente tartandó találkozóikon átlagosan tizenöt ember szokott részt venni. Az egyik alapító tagot – aki nevét nem kívánta nyilvánosságra hozni – kérdeztem tevékenységükről.

– Először 1989 őszén hallottam arról, hogy létezik egy világszervezet, a *The World Congress of Gay and Lesbian Jewish Organisations,* mely a meleg és leszbikus zsidó szervezeteket koordinálja, szervezi a regionális és nemzetközi konferenciákat. 1990 tavaszán egy meleg, zsidó barátommal részt vettünk az amszterdami regionális konferencián. Hazatértünk után megpróbáltunk egy magyarországi csoportot létrehozni, eredménytelenül. 1991 májusában egyedül képviseltem a San Francisco-i nemzetközi konferencián szinte az egész keleti blokk meleg zsidóságát. Egy szeptemberi vasárnap délelőtt már hat társamnak meséltem el a konferencián szerzett élményeimet. A csoport bővült, s egy idő után felvetettem a kérdést, van-e kedvük a többieknek is egy zsidó homoszexuális csoportot alakítani. Ha igen, akkor mit várnak a csoporttól, mit tudnak tenni a csoportért, a többiekért. Mint amikor kinyitnak egy szelepet, úgy nyílt meg mindenki, mintha régi barátok volnánk. Olyan volt mindenki számára ez a „vallomás", mint egy mélyinterjú. Az a fajta elnyomottság, elkeseredettség, ami a *kettős kisebbségből* fakadt, az mind felszínre jött. Milyen sérelmek érték azért mert meleg, azért mert zsidó, azért mert meleg *és* zsidó. Hiszen mindannyiunknak vannak olyan élményei, amelyeknek nemcsak azért negatív élmények, mert valamilyen módon a zsidóságunk vagy a homoszexualitásunk miatt ért atrocitás, hanem azért is, mert meleg körön belül is van valamilyen antiszemitizmus. Tehát mint *meleg zsidót* is érnek minket rúgások. A csoport lehetőséget kínál mindkét, társadalmilag nem elfogadott vagy nem tolerált mivoltodnak a megélésére.

Így alakult ki a programunk, azaz, hogy hetente találkozunk. A mózesi könyvek zsinagógai felolvasásához hasonlóan, mi is tanultuk az egyes heti szidrákat. Tartottunk közös Sabbat köszöntőket, búcsúztatókat. Nagyünnepeinket nemcsak egymás között ünnepeltük meg, hanem vendégeket is hívtunk. Sokan vannak közöttünk, akik mint magam is, nem vallásos zsidó családban nőttek fel, de szeretnénk valamilyen módon a zsidó tradíciót is ápolni, feleleveníteni, életünk elválaszthatatlan részeként megélni.

– *Mi volt a következő fázis?*

– Egy éven keresztül hetente találkoztunk valamelyik csoporttársunk lakásán és folyamatosan alakult ki a már említett rendszer. Az első évforduló megünneplésére termet béreltünk és meghívtuk az általunk akkor ismert összes magyarországi meleg szervezet vezetőjét, sőt itt voltak az ausztriai homoszexuális szervezetből is ketten. Ez a rendezvény jól sikerült. Három nagyon lényeges kérdést beszéltünk meg. Az egyik az volt, hogy jelentkezzünk-e a World Congress teljes szavazati joggal rendelkező tagjainak sorába. A kérdés eldöntése nem okozott különösebb problémát, mindenki egyetértett a jelentkezéssel. A második kérdés az volt, hogy vajon az állam felé formálisan rögzítsük-e a működésünket és létünket. Nagy vita alakult ki. Többségi szavazás eredményeképpen úgy határoztunk, hogy nem jelentjük be magunkat, mert ettől gyakorlatilag *semmiféle pozitív változás* nem várható azon kívül, hogy legfeljebb általában a magyar melegség megítéléséhez lenne most már egy harmadik hivatalosan bejegyzett csoport is. De ennek különösebb jelentőségét nem láttuk; anyagi támogatásra pedig nem számíthattunk. A harmadik kérdés: vajon a Hitközség felé tudatosítsuk-e, hogy már egy éve működik egy ilyen csoport. A World Congress küldött egy hivatalos levelet a magyar Hitközségnek, melyben informálták arról, hogy ilyen csoportok léteznek szerte a világban. A Hitközség nemzetközi osztálya válaszában megköszönte az információt, és jelezte, hogy várja a további tájékoztatást. A World Congress arról nem írt, hogy már Magyarországon is működik egy csoport. Tehát előkészítette ugyan nekünk a lehetőséget, de a további lépéseket ránk bízta. Halogattuk a dolgot.

Idén, amikor a megalakulásunk második évfordulóját ünnepeltük, ugyanezek a kérdések merültek fel: deklaráljuk-e magunkat az állam és a Hitközség felé. Ismét nemleges válasz született mindkét kérdésre. A Hitközség felé való nyitásunkat nehezíti az is, hogy szerintünk jelenleg a magyar zsidóság vezetése nehéz napokat él meg. Nincs egy kialakult, kiforrott, egységes vezetés. Nem igazán hiszünk abban, hogy amennyiben a Hitközség elismer bennünket, ez valamilyen támogatásban is megnyilvánulna azon kívül, hogy tudomásul veszik létünket. Amennyiben pedig mégsem ismernek el bennünket, akkor inkább el szeretnénk kerülni azokat a támadásokat, amelyek egy ilyen hivatalos megkeresés miatt érnének bennünket.

Mindezek ellenére létünk nem maradt titokban, hiszen rendszeresen jelentek meg hírek, beszámolók a konferen-

ciákról a *Mások*ban, a magyarországi homoszexuálisok havilapjában. Rendszeresen jelen vagyunk a különböző meleg szervezetek rendezvényein, mint kimondottan zsidó, meleg egyesület. Tavaly megjelent egy hétoldalas cikk a Képes Európa magazinban a homoszexuálisokról, amely kapcsán egy riport készült velünk. Részt vettünk a tavaly tavasszal rendezett kisebbségi konferencián. A *Fekete Doboz* filmet is készített a szekció-ülésről. A miskolci szociológiai konferencia homoszexuális szociológiai problémákkal foglalkozó ülésén csoportunk egyik tagja nagy sikerű bemutatkozó előadást tartott. Annak ellenére tehát, hogy nem vagyunk hivatalosan bejegyzett csoport sem a Hitközség, sem az állam felé, létünk teljesen nyilvános és publikus.

– *Milyen kapcsolatotok van a zsidó szervezetekkel?*

– A csoport egésze nem tagja egyiknek sem. Csoportunkból többen tagjai a *Magyar Zsidó Kulturális Egyesület*nek, de rejtve, homoszexuálitásunk felvállalása nélkül.

A meleg szervezetekkel való kapcsolatról tudok még beszélni. Nagyon jó kapcsolatunk van a *Mások*kal, jó a kapcsolatunk az egyetemisták meleg szervezetével, van kapcsolatunk az első hivatalosan bejegyzett meleg szervezettel, a *Homeros Lambdá*val. Mindig elmegyünk a László kórházban rendezett AIDS-megemlékezésekre. Részt veszünk az AIDS-világnap meleg oldaláról történő szervezésében. A homoszexuális szervezetekkel való jó kapcsolatunk oka az is, hogy mint melegnek egységesen kellene fellépni, ezért maximálisan próbálunk minden ilyen rendezvénybe bekapcsolódni, a tömegbázist erősíteni.

– *Összehasonlítható-e a zsidó körök esetleges homofóbiája a meleg körök esetleges antiszemitizmusával?*

– Nem tudok erre a kérdésre válaszolni. Ugyanis a melegek közt a melegséget felvállani nem kell. A melegek között a zsidóságot vállalni már kicsit kockázatos. Amennyiben valaki ezt teszi, vagy „rá van írva", tehát nemcsak vállalás kérdése, könnyebb találkozni antiszemita megnyilvánulásokkal, mint egy zsidó közösségben a homofóbia jelenségével. Hiszen, ha valaki egy zsidó közösség tagja, nem biztos, hogy kinyilvánítja, hogy meleg. Azért nem lehet ezt megítélni és mérlegre tenni, mert nem azonos fajsúllyal szerepel a kétféle társadalmi rétegben a *coming out*, a *másság* nyilvános vállalása. Mivel a zsidó közösségben kevésbé vállalják fel a melegséget, mint egy meleg körben a zsidóságot, azt hiszem, hogy az összehasonlítást nem lehet megtenni.

– *A csoport vallásosabb tagjainak okoz-e a tórai tiltás vagy vallásos neveltetésük homoszexualitásuk miatt lelki problémát?*

– Nem tudom. Azt hiszem még azok sem mérlegelték ezt, akik valóban a vallásosabb vonalat képviselik. Minden csoporttag eljutott odáig, hogy elfogadta önmaga számára, hogy homoszexuális. E pillanatban merül fel a kérdés, *hogyan tudja elfogadni magát homoszexuális zsidóként*, hiszen a tórai tiltás szerint *megkövezés* a büntetés. Ez olyan belső konfliktust okoz, amelyet nem lehet feloldani, márpedig létezni kell. Hosszabb távon pedig nem lehet frusztráltan létezni. Az esetek többségében, épp ezért mindenki lerendezte magában, hogy elfogadja magát zsidónak és melegnek egyaránt. Önmaga megítélésében megbékélt önmagával, a Tórával.

– *Mitől félsz ma jobban Magyarországon: az antiszemitizmustól vagy a homofóbiától?*

– Az életem azt mutatta, hogy a zsidóságom elfogadtatásával sohasem volt igazán problémám. Viszont tudom, hogy akadályokba ütközne ilyen egyértelmű elfogadtatása a homoszexualitásomnak. Mint egyén, jobban félek tehát a homofóbiától. Társadalmi szinten viszont nagyobb a veszély az antiszemitizmus szempontjából. A homoszexuálisokat általában mint egyéneket ítéli meg a társadalom. Az antiszemitizmus viszont egy csoportra, egy társadalmi rétegre vonatkozik, tehát a zsidókra általában. Ez sokkal veszélyesebb, nagyobb történelmi hagyományai is vannak, mint a homofóbiának.

*

A csoport postacíme: *KeserGé, Budapest 1464, Pf.: 1489*

Pór Gábor

Alapítvány az igaz emberekért

Idén kezdte el működését az „Igaz Emberekért" alapítvány azzal a céllal, hogy esetenkénti anyagi támogatást nyújtson azoknak az igaz embereknek, akik az 1944-es vészkorszak idején életük kockáztatásával zsidókat mentettek meg, ezért a Yad Vashem-kitüntetésben részesültek, és most maguk is segítségre szorulnak.

Az alapítványt a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége, a Keresztény-Zsidó Társaság, valamint a Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége képviselőiből álló három tagú kuratórium kezeli. Kérünk minden zsidót és zsidó szervezetet, intézményt, hogy támogassák alapítványunkat.

Segíteni lehet munkával (pl. a kérelmezők meglátogatásával, gépeléssel stb.), de azzal is, ha a nehéz szociális körülmények között élő Yad Vashem-kitüntetett nevét és pontos címét közlik az alapítvánnyal. Nagy szükségünk van pénzbeni hozzájárulásokra. Az alapítványra befizetett összeg teljes egészében levonható az adóalapból. A pénzt a következő bankszámlánkra kérjük átutalni, akár forintban, akár valutában:

OTP VII. kerületi fiókja, Budapest, Erzsébet krt. 41.

Számlaszám: 218-98316

„Igaz Emberekért" alapítvány 512-031396-2 sz. számlájára.

Igénylésre előnyomtatott OTP átutalási postautalványt is küldhetünk, amelyre a fenti adatokat már nem kell külön bejegyezni.

Értesítéseiket, valamint az alapítvány minél hatékonyabb működésére irányuló javaslataikat az alábbi címre kérjük levélben eljuttatni:

„Igaz Emberekért„ alapítvány kuratóriuma

1075 Budapest, Síp u. 12.

Kezdetben kapcsolatépítés

Nemrégiben adtunk hírt az új *Magyar–Izraeli Kereskedelmi és Ipari Kamara* szervezési munkáiról. Október végén a Béke Szállóban megtartották alakuló ülésüket, elfogadták az alapszabályt, és vezetőséget választottak. A tizenhárom elnökségi tag azóta több ízben is találkozott, elnökükké pedig *László Andrást*, a *Co-Nexus Részvénytársaság* elnökét választották.

– Az elnökség megalakulása óta további jelentkezési lapokat küldtünk ki olyan cégeknek, melyeknek a belépését szívesen látnánk – mondja László András. – Hozzáláttunk a kezdeti lépések, tervek kidolgozásához, és nagy eredménynek tekintjük, hogy immár székhelyet is sikerült találnunk, éspedig a Károly körúton, a Filmmúzeum épületében.

– Melyek lennének a tervezett első lépések?

– A kollektív munka megszervezése, a megfelelő kapcsolatok kiépítése és fejlesztése, illetve az ehhez szükséges infrastruktúra kialakítása. Nagyon szeretnénk például egy klubszerűen működő központot, ahol üzletember-találkozókat és egyéb eseményeket, rendezvényeket szervezhetnénk.

– Kikkel sikerült eddig kapcsolatot találni?

– Hasonló jellegű izraeli szervezetekkel, az *Izraeli–Magyar Kereskedelmi Kamarával*, és nem utolsó sorban a *Magyar Gazdasági Kamarával*.

– Mi motiválta Önt, hogy belépjen a kamarába?

– Nekem is, másoknak is nagyon fontos, hogy egy kapcsolatrendszert, egy jobb infrastruktúrát alakítsunk ki, hiszen az üzleti életre is igaz, hogy közösen gondolkodva, összefogva jobban mennek a dolgok.

– Hogyan fogadta, hogy a vezetőség Önt választotta a kamara elnökévé? Egyáltalán, mennyire kemény harcok folytak e cím megszerzéséért?

– Nem folytak harcok, én voltam az egyetlen jelölt. Megválasztásomat pedig bár örömmel, mégis némi lelkiismeretfurdalással fogadtam, mert nem látom még, mennyire tudok majd időt szakítani erre is.

– Közrejátszott a megválasztásában, hogy Ön a Co-Nexus elnöke?

– Nem, hiszen az elnökség többi tagja is mind üzletember.

– A közeljövőben erőteljes jogszabályi változások várhatók a kamarákkal kapcsolatosan.

– E változásokról az a véleményem, hogy szervezetileg, céljainkat és módszereinket tekintve majdnem minden marad a régiben, hiszen a kamarák jelenleg alkotmányos elvek szerint működnek. Változás legfeljebb a névhasználatban várható majd, de az sem biztosan.

– Ezek szerint nem csatlakoznak azokhoz a szervezetekhez (GYOSZ, VOSZ, IPOSZ), amelyek az új kamarai törvény ellen tiltakoznak?

– Nemrégiben alakultunk, így szerintem nem vagyunk még érettek ahhoz, hogy ebbe a vitába beleszóljunk. Így a tiltakozásban nem csatlakozunk az említett szervezetekhez, ám egyéb területeken nagyon szeretnénk velük kapcsolatokat, együttműködést kialakítani, sőt, közös rendezvényeket is tervezgetünk már.

Szegő Krisztina

AMI TOURS ®
H–1051 BUDAPEST
Nádor (Münnich F.) utca 14.
Tel.: (36-1) 131-7167, 131-7312
Fax: (36-1) 111-7209
Tx: 223381
IDEGENFORGALMI KFT.
TRAVEL AGENCY LTD.
REISEBÜRO GMBH.

SIELÉS – egyéni utazással
Ausztriába, Olaszországba, Szlovákiába

Üdülés
Málta, Ciprus, Kanári-szigetek, Eilat, Thaiföld, Dubai

Szakmai és tanulmányutak
szervezése Társaságok részére

Külföldi szállásfoglalások

REPÜLŐJEGYEIT TOVÁBBRA IS VÁSÁROLJA NÁLUNK – KEDVEZMÉNNYEL

AMI – MEGBÍZHATÓ

ELAL

Repüljön velünk! Tavasz a télben.
Közvetlen járat Eilatra.

Keddi napokon	**LY367/LY368**	
Indulás	**BUD-ról**	**14.15**
Érkezés	**TLV-ba**	**18.20**
Indulás	**TLV-ból**	**10.15**
Érkezés	**BUD-ra**	**12.40**
Csütörtöki napokon	**LY367/LY368**	
Indulás	**BUD-ról**	**10.30**
Érkezés	**TLV-ba**	**14.35**
Indulás	**TLV-ból**	**06.15**
Érkezés	**BUD-ra**	**08.55**

Minden csütörtökön közvetlen csatlakozási lehetőség Bombay és Bangkok, Johannesburg és Peking felé is.

Várjuk képviseletünkön!
1052 Budapest, Kristóf tér 6. II. em. 1.
Telefon: 266-2970. Fax: 266-2973

ELAL

Jóvátételi körkép Kelet-Európából

A szocialista országokban bekövetkezett rendszerváltás elvben lehetővé tette a fasiszta és kommunista rezsimek által kisajátított tulajdon visszaadását az eredeti tulajdonosoknak. Ám az erre szolgáló törvények számos esetben nem kielégítőek, és ami ennél is súlyosabb, *diszkriminatívek* a zsidósággal szemben.

Az 1992. július 29-én megalakult *Jewish Restitution Organization* (Zsidó Kártérítési Szervezet, a továbbiakban JRO) azzal a céllal jött létre, hogy koordinálja a kelet- és közép-európai fasiszta és kommunista kormányok által elkobzott magán- és közösségi javak visszaszolgáltatására, vagy az ezek után igényelhető kárpótlás, kártérítés iránt tett erőfeszítéseket. A JRO-ban megtaláljuk a World Jewish Congress, a Jewish Agency for Israel, a World Zionist Organization, a Joint, a B'nai B'rith International, és a különféle Holocaust-szervezetek képviselőit. A JRO elnökévé Edgar M. Bronfmant, a World Jewish Congress elnökét választották. A szervezet elnökei azóta többízben találkoztak a kelet-európai országok vezetőivel egyrészt, hogy megelőzzék a zsidó igények hátrányos megkülönböztetését, másrészt, hogy figyelemmel kísérjék a törvénykezési folyamatot.

A londoni székhelyű, a világ zsidóságát érintő ügyekkel foglalkozó tudományos Institute of Jewish Affairs két elemzést készített a már meghozott, illetve a tervezett törvényekről. Mindkét elemzés világossá tette, hogy a korábban elkobzott vagy államosított zsidó javak visszaszerzése nehézségekbe ütközik, mivel az újonnan megalakult kormányok többnyire a kommunista rezsimek által elkövetett jogtalanságok esetében mutatnak hajlandóságot valamiféle kárpótlás nyújtására. Sok esetben csakis azok a személyek részesülhetnek kárpótlásban, akik jelenleg is az adott országban élnek: ez figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy azoknak a zsidóknak, akik túlélték a Holocaustot és kivándoroltak, gyakorta le kellett mondani állampolgárságukról és vagyonukról. Problémát jelent, hogy a legtöbb esetben csak „természetes személyek" igényelhetnek kártérítést vagy kárpótlást, a közösségi tulajdonra, illetve az örökös nélkül meghalt személyek tulajdonára nem jelenthető be ilyesfajta igény.

A zsidó szervezetek számos, némely esetben sikerrel koronázott kísérletet tettek az eredeti közösségi tulajdon visszaszerzésére. A helyi önkormányzatok esetenként saját hatáskörükben – és semmiképpen sem egy központi utasítás hatására – visszaszolgáltattak egy-egy zsinagógát, ám ez csupán a használati, és nem a tulajdonjog átruházását jelentette. Az ilyen visszaadás egyrészt *koordinálatlan* és *véletlenszerű*, s ilymódon számos közösség igényei nem teljesülnek, másrészt pedig *veszélyes precedens*, mert egy-egy vallási közösség hajdani tulajdona csak abban az esetben adható vissza, amennyiben azt funkcionálisan hasznosítják. Az Institute of Jewish Affairs szerint „ez első pillantásra ugyan elfogadhatónak tűnik, ám mégis immorális és igazságtalan, ha az a társadalom, amely megölte a zsidókat, vagy segédkezett meggyilkolásukban, azzal érvel, hogy mivel zsidók már nem élnek egy adott településen, nem adják vissza a tulajdont a tágabb zsidó közösségnek".

Bulgária

1992 novemberében a Minisztertanács megsemmisítette a *Bulgáriában élő idegen állampolgárok tulajdonának kezelését szabályozó 1949-es törvényt*. A zsidó közösségek tulajdonát (pl. zsinagógák, temetők, iskolák, közösségi épületek, stb.) is e törvény alapján sajátították ki 1944 és 1989 között.

Az 1991-ben hozott *szövetkezeti törvény* alapján a bolgár zsidók által alapított *Shalom Szervezet* újjáalakította a Geula Bankszövetkezetet, és visszaigényelte annak hajdani tulajdonát.

Egyelőre semmi nem történt a II. világháború alatt hozott rasszista törvények által érintett személyek kárpótlására. 1941-ben, az első törvény többek között elrendelte a 18–40 éves korban lévő zsidó származásúak munkaszolgálatát, korlátozta szabad hivatásgyakorlást, szabályozta a zsidó tulajdonban lévő iskolák, színházak, mozik és könyvkiadók kisajátítását, és olyan hatalmas adót vetett ki a zsidók tulajdonaira, hogy azok rákényszerültek áron aluli eladásukra. 1942-ben újabb törvények születtek, a zsidó tulajdonban lévő valamennyi vállalkozást az állam kisajátította. Elkobozták annak a mintegy 11 400 tráciai és macedóniai zsidónak a tulajdonát, akiket 1943 márciusában Treblinkába deportáltak. Annak ellenére, hogy a bolgár kormány megtagadta a bolgár zsidók deportálását, mintegy 20 000 zsidót ideiglenesen kitiltottak Szófiából, és tulajdonukat, javaikat nyilvános árverésre bocsátották.

Az 1944 szeptemberében a háborúból történt kiugrás után *eltörölték a zsidóellenes törvényeket és részben visszaállították a zsidó tulajdont*. A kommunista kormány is nyújtott némi kárpótlást, ám ez az elkobzott tulajdon irreálisan alacsony, a háborús időkben megállapított értékbecslésén alapult.

1949-ben a vallásfelekezetekre vonatkozó törvény alapján állami tulajdonba kerültek a felekezeti, közte a a zsidó iskolák, kórházak, árvaházak és hasonló intézmények. A korábbi tulajdonosokat jelképesen kárpótolták. Valamivel később, három kivételével valamennyi zsinagógát átalakították múzeummá. 1950-ben a még létező zsidó könyvtárakból

---

Megjelent: Institute of Jewish Affairs Research Reports 1993: 2. A tanulmányt rövidített formában közöljük, kiegészítve a legfrissebb, Szlovákiára vonatkozó adatokkal.

kivonták a „nemzeti zsidó jellegű" könyveket, és közkönyvtárakká alakították azokat.

Csehország és Szlovákia

Az 1990-ben és 1991-ben, még a két ország szétválása előtt hozott kártérítési törvények *kizárólag a kommunisták által 1948. február 25. után kisajátított vagyonra* vonatkoznak. Azok az eredetileg zsidó tulajdonok és javak, melyeket 1938. után koboztak el s a háború után nem adtak vissza az eredeti tulajdonosoknak, azok örököseinek vagy jogi képviselőinek, a gyakorlatban kimaradtak a kártérítésből.

A II. világháború után két törvény is született, amelyek a háború alatt elkobzott tulajdon kártérítését szabályozták, s amelyek kimondták, hogy *mindenféle tulajdon és tulajdonjog átruházása, amely 1938. október 29. után történt, érvénytelennek tekintendő ... amennyiben az nemzeti, faji vagy politikai üldözés következménye."* E törvények hároméven belül ígérték az ilyen vagyon visszajuttatását. S noha néhányan egyénileg visszaszerezték elkobzott javaikat, a törvény gya-korlatilag írott malaszt maradt. Szlovákiában alig-alig történt kártérítés, annak ellenére, hogy a különböző zsidó szervezetek – főleg a Faji Üldözöttek Szövetsége (SRP) és a Szlovákiai Zsidó Hitközségek Központi Tanácsa (USZNO) – minden követ megmozgatott ennek érdekében, s a World Jewish Congress is közbenjárt az örökös nélküli zsidó tulajdon kisajátítása ellen. Ez részben annak tudható be, hogy a szlovákok nemigen hajlottak a Prágában hozott törvények alkalmazására. A lakosság ellenkezése a kártérítéssel szemben is nagyobb volt Szlovákiában, mint Csehországban, és a törvények végrehajtásával megbízott helyi hatóságok gyakran bojkottálták, kijátszották, de legalábbis lassították a végrehajtást. A zsidó üzleteket és vállalkozásokat nemzeti „felügyelet" alá helyezték, míg azt a zsidó földtulajdont, melyet a háború alatt a parasztok között osztottak szét a szlovák államban és a II. bécsi döntés következtében Magyarországhoz visszacsatolt területeken, azzal az ürüggyel vették el ismét – ha történetesen vissza is kapta eredeti tulajdonosa –, hogy „magyar" tulajdon. Az 1948-ban bekövetkezett kommunista hatalomátvétel után a kártérítés megszűnt.

1991. szeptember 1-én lépett életbe a *vallásszabadságra és az egyházakra vonatkozó törvény,* amely jogi személynek ismeri el az egyházakat, és lehetővé teszi az ingatlanok és más vagyontárgyak birtoklását. Szóba került az elkobzott egyházi vagyonok kártérítése. Néhány egyház és vallási közösség (így pl. a szilézíai evangélikus egyház, a szlovák evangélikus egyház, a zsidó hitközségek)azonban antidemokratikusnak tartotta, hogy ez csupán az 1948. után államosított vagyonra vonatkozik, és 61 parlamenti képviselő önálló indítványt nyújtott be, hogy az *1938. szeptember 29. (müncheni egyezmény) után elkobzott vagyonért is járjon kártérítés.*

Csehszlovákia két önálló államra bomlása után a cseh kormány újratárgyalta az egyházak és a vallási közösségek vagyonának kártérítésére vonatkozó törvénytervezetet, amely csak az 1948. után elkobzott javakra vonatkozna. Ez lehetetlenné teszi a nácik által kisajátított zsidó közösségi tulajdon visszaszerzését, amely a háború alatt *„német tulajdonná"* vált, és később az állam a „valódi" német vagyonokkal együtt – elkobzott. A múlt év márciusában azonban Havel köztársasági elnök kijelentette: mivel a zsidó közösségek tulajdonára vonatkozó törvényeket a háború után a kommunista rezsim nem hajtotta végre, az igény nem évült el, már csak a megfelelő jogi formulát kell megtalálni, azután foganatosítják a kártérítést.

A csehországi zsidóság vezetői szorgalmazzák, hogy külön törvényben szabályozzák a zsidó vagyon után járó kártérítést, s összeállítottak egy listát a visszaigényelt ingatlanokról – ezek főleg zsinagógák, temetők, a prágai Zsidó Múzeum, a hajdani B'nai B'rith páholyok tulajdonát képező épületek, valamint a Makkabi sportklubok.

A szlovák parlament 1993 novemberében törvényt fogadott el arról, hogy az országban található egykori zsidó közösségi tulajdont visszaszolgáltatja a zsidó szervezeteknek és a Szlovákiában élő zsidó közösségnek. *Ez az első eset,hogy egy kelet-európai kormány elismeri a Nemzetközi Zsidó Kártérítési Szervezetet* (World Jewish Restitution Organization, WJRO) *a zsidó tulajdonok jogos örököseként.*

Meciar kormányfő találkozott Naftali Lavi izraeli nagykövettel, a WJRO alelnökével és Israel Singerrel, a zsidó Világkongresszus elnökével, s megbeszélésükön felvetődött az örökösök nélkül maradt hagyatékok sorsa is. A zsidó tárgyalófél kérte, hogy e tulajdonoknak a WJRO lehessen az örököse. A szlovák kormányfő megígérte, hogy „kedvezően" vizsgálja meg ezt az ügyet.

A két hónappal ezelőtt kelt törvény szerint minden 1938-ig bejegyzett zsidó közösségi vagyonra benyújthatja igényét a WJRO és a Szlovákiai Zsidó Vallási Közösségek Uniója. A szlovák kormány ez év végéig az ország többszáz helységében *az egykori közösségi vagyonról részletes listát készít.*

A Holocaustban a 120 ezer szlovákia zsidó háromnegyede elpusztult. Ma mintegy 3000 zsidó él az országban, főként Pozsonyban és Kassán. 25 ezer olyan egykori zsidó tulajdonú házról, lakásról tudnak, ahová senki sem tért vissza a lágerekből. Az ilyen ingatlanok többségét ma mégis lakják.

Meciar azt is megígérte, hogy négy éven belül kiürítik ezeket, illetve bérlőiknek a WJRO-val és a Zsidó Hitközségek Uniójával kell bérleti szerződést kötniök, s azután e két szervezet kapja a lakbért.

Lengyelország

Az ország 3,5 milliós zsidó lakosságának 90 százaléka elpusztult a Holocaust alatt, a zsidó magán- és közösségi ingó és ingatlan vagyon túlnyomó többségét, örökösök hiányában, senki sem igényelte vissza. A háború után az elhagyott javakat először az állam felügyelte és kezelte, majd egy 1946 márciusában hozott rendelet az elhagyott, illetve korábban német tulandonban lévő vagyon állami tulajdon lett azon elv alapján, hogy in absentia az elhagyott vagyon az államra száll. A mintegy 350 000 túlélő (akikből 300 000 a Szovjetunióban vészelte át a háborút), különféle okokból képtelen volt e rendelet által megszabott határidőn belül (1948. december 31.) érvényesíteni jogait; míg például 1947 előtt valamennyi egyenes- és oldalági rokon jogosult volt a kártérítésre, ezután már csakis a szülők, a gyermekek és az

elhunytak hitvestársai jelentkezhettek. Ugyanakkor számos túlélőt visszariaszthatott a lengyelek a zsidó kártérítése iránt mutatott ellenkezése – egyes esetekben a hatóságok kikényszerítették a zsidó tulajdon visszaadását, s ez hozzájárult az antiszemitizmus fellángolásához, illetve pogromok kitöréséhez 1945 és 1946 folyamán. Így csupán a tulajdonok kis töredéke került vissza az eredeti tulajdonosokhoz, és hatalmas vagyon- és ingatlantömeg – zsinagógák, temetők, iskolák, könyvtárak, árvaházak, kórházak, sportklubok, kulturális létesítmények, stb. – került állami tulajdonba.

Az említett 1946-os rendelet lehetővé tette ugyan, hogy az elhagyott javak és tulajdonok kezelési és haszonélvezti jogát a nácizmus üldözöttein segítő szervezetekre ruházzák, ám kizárta *az előírt időhatároktól való eltekintést, vagy azok felfüggesztését olyan igényjogosultak esetében, akiket vis major gátolt jogaik gyakorlásában.* Arra sem nyílt lehetőség, hogy az *örökös nélküli közösségi tulajdont ugyanannak a vallási felekezetnek más közössége kapja meg:* a rendelet egyáltalán nem tesz említést vallási közösségekről, annak ellenére, hogy a Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság 1944. július 22-én kiadott nyilatkozata szerint *a „zsidók ... minden segítséget megkapnak életük újjáteremtéséhez".*

1944 végén megalakult a cionista befolyás alatt álló Lengyelországi Zsidók Központi Szervezete (CCPJ), majd röviddel ezután, a Zsidó Hitközségek Központi Tanácsa (CCJRC). A lengyel kormány az előbbit tekintette a lengyelországi zsidóság hivatalos képviselőjének. Eleinte mindkét szervezet bízott abban, hogy visszakaphatják a háború előtti *kehilák* tulajdonát és vagyonát (melyet többmillió dollárra becsültek), abból megkezdhetik a zsidó nemzeti és kulturális élet újjáépítését, újjászervezését. A két szervezet együtt nyújtott be egy memorandumot, melyben kérték, hogy a Lengyelország különböző részein lévő ingatlanokat helyezzék a CCPJ felügyelete alá, s rámutattak arra, hogy számos zsinagógát a nem-zsidó lakosság használ. A kormány visszautasította ezt a kérést, mivel úgy vélte, hogy a két szervezet nem jogosult a háború előtti zsidó közösségek tulajdonának megöröklésére. Ennek ellenére, mind a CCPJ, mind a CCJRC visszakapott számos épületet, zsinagógát és imaházat.

A háborút követő években 235 településen alakult zsidó hitközség, melyek jiddis és héber nyelvű iskolákat, Talmud-Tórákat alapítottak, gondoskodtak az árvákról és az öregekről. Zsidó szövetkezetek alakultak, számos zsinagógát és imaházat újjáépítettek, és létrehozták a Zsidó Történelmi Intézetet, valamint egy Zsidó Képzőművészeti Intézetet. 1947-ben, amikor Lengyelország szovjetizálása felgyorsult, meghozták az első, különféle korlátozásokat tartalmazó rendeleteket; 1949-re pedig szinte valamennyi zsidó intézmény állami felügyelet alá került. Kérdéses, hogy az akkorra már kommunista befolyás alatt lévő CCPJ mennyire érvényesítette igényjogosultságát, hogy az 1946-ban hozott törvény alapján haszonélvezeti jogot szerezzen a korábbi zsidó közösségi tulajdonban lévő ingatlanokra és más vagyontárgyakra.

Mese (ceruza)

A lengyelországi zsidó közösség jelenleg azért küzd, hogy visszaszerezze a varsói zsidó öregek otthonát, a Tlomackie utcai zsinagógát és a hajdani Zsidó Társadalmi és Kulturális Szövetség épületét, valamint a wroclávi és a lodzi színházat.

Belorusszia és Moldávia

Fehéroroszországban törvénytervezet készült arról, hogy az imaházakat visszaszolgáltatják az eredeti tulajdonosoknak, ám e törvényt még ratifikálni kell. A törvénytervezet egy később tartandó népszavazás tárgya is lehet. Központi szabályozás hiányában a törvény megszületéséig a különféle vallási közösségeknek a helyi városi vagy falusi hatóságokkal kell megegyezésre jutniuk s ez nehézségekbe ütközhet, ha például a kérdéses ingatlant gyárként vagy más közcélú épületként hasznosították. Minszk legnagyobb zsinagógájában ma a Belorusz Nemzeti Színház található, s a breszti zsidó közösség is bírósági eljárást kezdményezett hajdani zsinagógája visszaszerzéséért, amely jelenleg egy kereskedelmi cég székháza. A bíztató jelek egyike, hogy a zslobini zsinagóga ismét a zsidó közösség tulajdonát képezi, és a százéves gomeli zsinagóga, melyet 1930-ban koboztak el, ismét a zsidó közösség tulajdonát képezi.

Annak ellenére, hogy Moldáviában egy 1990-ben kiadott elnöki rendelet szerint a kulturális épületeket, templomokat, zsinagógákat, stb. vissza kell szolgáltatni a nemzeti kisebbségeknek, amennyiben bizonyítani tudják az eredeti tulajdonjogot, a zsidó közösség még semmit sem kapott vissza. Nella Spivak, a *Chava* nevű zsidó nőszervezet elnöke már három éve küzd a hajdani zsidókórház visszaszerzéséért, hogy átalakíthassák zsidó öregek otthonává.

Oroszország és Ukrajna

A kulturális célokat szolgáló ingatlanok (templomok, zsinagógák, stb.) visszaszolgáltatására vonatkozó törvénytervezetet Oroszországban még nem fogadták el. Ugyanakkor egyes városokban a zsidó közösség visszakapta hajdani zsinagógáját (Tyumen, Cseljabinszk, Szamara, Nizsnij Novgorod, Omszk), míg más városokban, így Rosztovban és Penzában, még folynak az erre vonatkozó tárgyalások. Ám a helyi hatóságok minden esetben csupán a használati jogot ruházták át.

Ez a fajta jogi csűrés-csavarás gyakran zűrzavarhoz vezet. A permi zsinagóga épületét a Technikai és Kémiai Intézet emeletenként ürítette ki, s csak 1992 végére költözött ki az épületből (igaz, addig bérleti díjat fizetett a zsidó közösségnek). 1992 nyarán a szamarai helyhatóság határozatot hozott, hogy

Európa egyik legrégebbi zsinagógáját visszaadja, ennek ellenére a közösség csupán egyetlen szobát kapott meg. Az épületet továbbra is pékségként használják. Ufában az 1930-as években elkobzott zsinagóga jelenleg koncertterem. A hatóságok felajánlottak helyette egy beépítetlen telket, de a közösségnek nincs pénze zsinagóga építésére. A visszaszerzést egy meglehetősen speciális probléma is nehezíti. A zsinagógák és egyéb ingatlanokat polgári perben lehetne visszaigényelni, ez azonban csak az elidegenítést követő három éven belül kezdeményezhető. A zsidó szervek most azzal érvelnek, hogy erre abban az időben nem volt lehetőség, tehát a hároméves határidőt nyilvánítsák semmisnek.

A helyi hatóságokkal való tárgyalások során gyakran merülnek fel pénzkérdések: ha egy hajdani zsinagóga színházként vagy koncertteremként, esetleg szabadidőközpontként működik, az igénylőt arra kérik vagy éppenséggel kötelezik, hogy a jelenlegi használóknak hasonló épületet biztosítson, vagy pénzügyi megegyezésre jussanak.

A *Shoah*, a gettóba kényszerített és a koncentrációs táborokba deportált zsidókat tömörítő szervezet jelenleg is küzd azért, hogy tagjait ugyanazok a kedvezmények illessék meg, mint a háborús veteránokat.

Ukrajnában elnöki rendelet született arról, hogy a *hajdani közösségi létesítményeket vissza kell szolgáltatni az eredeti tulajdonosoknak*. Oroszországhoz hasonlóan azonban a tulajdonjogot illető döntéseket helyi szinten hozzák, számos igénybejelentést figyelmen kívül hagytak, főleg azokon a településeken, ahol még a régi vezetők vannak hatalmon. Harkovban például csak *Kravcsuk elnök* személyes közbenjárására sikerült elérni, hogy a zsidó érdekképviseletet hivatalosan is bejegyezzék, a szovjethatalom évtizedeiben elkobzott ingatlanokat visszaigényeljék. Nehézségekbe ütközik az eredeti tulajdonjogot biztosító okmányok előkerítése is, mivel sok esetben megsemmisültek vagy eltüntek a levéltári és telekkönyvi iratok. A jelizavetgrádi zsidók nagy gondja a korábbi zsinagóga, menhely és könyvtár tulajdonjogának bizonyítása.

Több helyen már sikerült visszaszerezni a hajdani ingatlanok egy részét, így Csernovciban a fő zsinagógát, a dnyepropetrovszki zsinagógát, és a kijevi Brodszki zsinagógát, melynek használatán a kijevi lubavicsi közösség és a kijevi bábszínház osztozik.

Balti köztársaságok

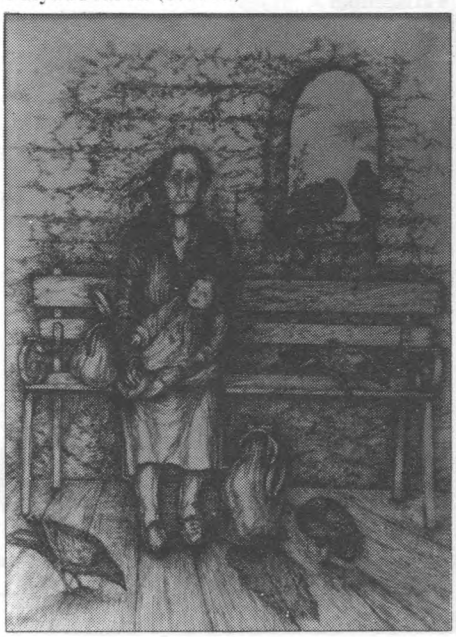
Észtországban a jelenleg hatályos törvények szerint csak a szovjetek által kisajátított magán- és közösségi tulajdont kell visszaszolgáltatni az eredeti tulajdonosnak. Ám ez a törvény nem alkalmazható a zsinagógákra, mivel azokat a szovjeturalom előtt megsemmisítették a nácik. Ennek ellenére a tallini zsidó közösség bejelentette igényét a hajdani iskolára, a régi és az új zsidó temetőre. Az illetékes kormánybizottság megalapozottnak találta mind a négy igénybejelentést. A tulajdonjog átruházását hátráltatja az a tény, hogy a temető helyén ma parkoló van és a zsinagóga telkén pedig házak épültek. Így a tárgyalások a kárpótlás módjára és összegére szorítkoznak. Tartuban a zsidó közösség visszakapta hajdani temetőjét.

A lett törvények lehetővé teszik a magántulajdon visszaszolgáltatását az eredeti birtokosnak, de csak abban az esetben, ha vannak még élő örökösök. A hatóságokhoz beérkezett magán- és közösségi tulajdonra vonatkozó kérelmeket most dolgozzák fel. A tulajdonjog bizonyítása eleinte nehézségekbe ütközött, azonban ezt egy nemrég előkerült, 300 évre visszamenő levéltári anyag már megkönnyíti. *Anatolijsz Gorbunovsz*, a Lett Köztársaság Legfőbb Tanácsának elnöke a gettóba kényszerített zsidók szövetségének felkérésére levélben fordult *Richard von Weizsäcker* német kancellárhoz és *Rita Süssmuthoz*, a német parlament elnökéhez, hogy Lettországot is vegyék fel azon államok listájára, melyeknek zsidó lakosságát a nácizmus alatt üldözték. Amennyiben ezt a kérést teljesítik, a nácizmus üldözöttei egyszeri 5000 DM-re jogosultak.

1992 júliusában az újonnan megválasztott lettországi főrabbi, *Nátán Garkan* találkozott *Ivarsz Godmanisz* miniszterelnökkel, aki ígéretet tett arra, hogy a lett kormány pénzügyi segítséget fog nyújtani egy zsidó óvoda, mikve és pékség megnyitására. Abban is megállapodtak, hogy a nemzetiségi ügyekkel foglalkozó kormányhivatalban ezentúl lesz egy külön, a zsidó közösség problémáival foglalkozó tisztviselő is.

Litvániában egy 1990-ben hozott rendelet szerint az *imaházakat vissza kell juttatni a vallási közösségeknek*. A vallásos zsidók száma azonban csekély, és a szekuláris zsidók a maguk számára igénylik a hajdani zsinagógákat és más zsidó épületeket. A hatóságok különféleképpen reagálnak ezekre az igényekre. Kaunászban négy hajdani zsinagógát visszaszolgáltattak, és jelenleg is folynak a tárgyalások a korábbi zsidó kórházról, amelyet öregek otthonává kívánnak átalakítani. Vilnában kissé bonyolultabb a helyzet, mivel a vallásos és a szekuláris zsidó közösség egyaránt visszaigényelte ugyanazt a zsinagógát: az előbbieket nem csupán vallási, hanem kulturális-közösségi célokra szeretnék használni, míg az utóbbiak, a londoni *Dovid Schmidt* rabbi vezetése alatt álló kicsiny ultraortodox közösség, kizárólag imaháznak használná. A vilnai hatóságok egyelőre engedélyezték, hogy Schmidt rabbi és hívei használják az épületet, ám ragaszkodnak az eredeti tulajdonjog dokumentumokkal történő alátámasztására, mielőtt a tulajdonjogot is átruházzák.

Pályaudvaron (ceruza)

Seleanu Magdaléna fordítása

II. János Pál: „A világnak biztosítania kell a zsidó nép jövőjét"

A pápa szentföldi látogatásának ideje „közeleg"

II. János Pál pápa 1993 szeptember végén azt mondta Izrael Vatikánba látogató askenázi főrabbijának, Israel Launak, hogy a Gondviselés elviszi őt a Szentföldre és a látogatásának az ideje „közeleg".

Visszatérésekor Lau azt mondta az újságíróknak, hogy nehéz még a látogatás konkrét eredményeiről beszélni. De a találkozás légkörét melegnek és majdnem családiasnak ítélte.

Hozzátette, hogy a megbeszélés főként szellemi és történelmi síkon mozgott, és a pápa többször beszélt arról a hatalmas tragédiáról, ami a zsidó népet érte.

Lau idézte a pápát, aki azt mondta: „A világnak biztosítania kell a zsidó nép jövőjét".

Beszélgettek Krakkóról, ahonnan mindketten származnak. Bár a tárgyalás angol nyelven folyt, néhány szót lengyelül is váltottak egymással. Lau elmondta a pápának, mennyire zavarja, hogy az olasz tömegtájékoztatás őt *rabbino capo*-ként titulálja; jobban tetszene neki az a lengyel kifejezés, ahogyan édesapját annak idején Krakkóban nevezték.

Lau elmesélt a pápának egy esetet, amelyet egy történész, Martin Gilbert jegyzett le. Eszerint a pápa – aki abban az időben még csak egyszerű lelkész volt – nem volt hajlandó egy keresztények által megmentett zsidó gyermeket megkeresztelni azután, hogy megtudta: a kisfiú anyja ezt helytelenítené. A pápa emlékezett az esetre és egy részlettel kapcsolatban még korrigálta is Gilbert szavait.

Lau a Libanonban eltűnt négy izraeli katona szüleinek kérésére felkérte a pápát, hogy járjon közbe a katonák érdekében. A pápa egy „csatornát" ajánlott, amelyen át Lau majd Izrael római nagykövetén Avi Pazneren keresztül tudhat meg továbbiakat.

A pápa megelégedését fejezte ki, hogy nem „lent", a Vatikánban, hanem a pápa nyári szálláshelyén, a hegyek között fekvő Gondolfo kastélyban jött létre a találkozó.

Lau szerint a találkozón a két vallási vezető nem kegyet gyakorolt egymásnak, hanem egyenlő felekként tárgyaltak egymással. – Láttam, hogy a zsidó hittel kapcsolatban megváltozott a hozzáállás, – tette hozzá.

Már a találkozó előtt is Lau, aki egy Olaszországban megrendezett vallások közötti konferenciára jött, a tömegtájékoztatási eszközök keresztтüzébe került. A *Corriere della Sera* napilap szalagcímben idézte mondatát: „Isten szava szerint Jeruzsálem örökre a miénk."

A konferencián Lau találkozott a tuniszi muftival és az algériai imámmal. Lau azt is megtudta, hogy a Szent Egyed Társaság – a konferenciát szervező vallásos közösség – jövőre Jeruzsálemben szeretné megtartani az összejövetelt.

– Nem kívántam versenyre kelni az izraeli külügyminisztériummal – mondta Lau, amikor arról kérdezték, hogy beszéltek-e a pápával a diplomáciai kapcsolatok felvételének kérdéséről.

A Jerusalem Post 1993. október 2-i számából fordította: ***Rajki András***

II. János Pál és Israel Lau találkozása a Vatikánban

A Jerusalem Post tudósításához tartozik, hogy 1993 decemberében hivatalosan is bejelentették: a Vatikán és Izrael Állam között létrejött a diplomáciai kapcsolat. Azt azonban még nem pontosították, mikor cserél a két állam nagykövetet. Feltehetően a diplomáciai kapcsolatok létesítése meg kell, hogy előzze II. János Pál pápa szentföldi látogatását. Megfigyelők úgy értékelik, hogy az Izrael–PFSZ megállapodás nagy szerepet játszott az Izrael által már régóta óhajtott, a Vatikán által viszont lassabbra tervezett folyamat meggyorsításában.

1993. december 30-án Jeruzsálemben írták alá a dokumentumot Izrael és a Vatikán diplomáciai viszonyának teljeskörű helyreállításáról.

Külföldi diákok Izrael egyetemein

Évente több ezer külföldi diák érkezik Izraelbe, hogy egyetemen tanulhasson. Majdnem mindannyian azért jönnek, hogy gazdagítsák zsidó tudatukat és jobban megismerjék a hagyományokat. Az egyetemi programokon kívül lehetőségük nyílik városok, falvak és a környék felfedezésére, ahol a világ minden részéből érkező bevándorlók és a már régen ott honosok élik nagyon is különféle életüket. A diákok ásatásokon vehetnek részt, hogy többet tudhassanak meg a múltról. Ha egy félévet, egy tanévet, vagy többet kívánsz eltölteni Izraelben, a gondos tervezésnek nagy a fontossága. Legfontosabb kérdéseidre íme néhány gyakorlati válasz.

1. Szeretnék egy tanévet Izraelben tanulni. Milyen lehetőségeim vannak?

Minden izraeli egyetem kínál olyan programot, amely megfelel a külföldi diákok igényeinek. Ilyen a beérsavai Ben-Gurion Egyetem programja külföldi diákok számára (OSP, Overseas Students Program); a jeruzsálemi Héber Egyetem egy egytanéves programot (OYP, One Year Program) kínál, és nemrégiben vezették be az egytanéves továbbképző programot (GSP, Graduate Studies Program); a telavivi egyetemnek is van OSP-je, ezen kívül egy közel-keleti tanulmányok továbbképző programja (a Dayan Közel-Keleti és Afrikai Kutatóközponttal és a Közel-Kelet és Afrika Történelme tanszékkel közösen); egy tanévre várja a külföldi fiatalokat a Bar-Ilan Egyetem OSP-je.

25

THE W.U.J.S. INSTITUTE

The W.U.J.S. Institute in Arad is celebrating its 25th Anniversary.

25 years of providing a total Israel experience.

Our one-year graduate program includes:

Hebrew Language Ulpan
Jewish/Israel Studies
Educational Tours
Tiyulim
Seminars
Volunteer Periods
Employment Assistance

For further information, please contact our Registrar at The W.U.J.S. Institute, 24 Yehuda St, 80700 Arad, Israel. Tel: 972-57-955370, Fax: 972-57-955472

or contact the WUJS Representative, WZO, 110 E. 59th St., New York, Tel. 212-339-6051, Fax. 212-832-2597.

BAR-ILAN UNIVERSITY

The only traditional oriented university in Israel offers a wide range of courses on its tree-lined campus in Ramat Gan.

- **One Year Program** for high school graduates and college students. An enriching Jewish Studies program for men and women combined with general courses in the humanities and natural sciences. Students can choose between English and Hebrew courses.
- **Shana Bet** for overseas students who have spent a year in a Yeshiva or Midrasha in Israel and are now interested in spending a second year experiencing Israel in a university environment.
- **Mechina Preparatory Program** for high school graduates from overseas who plan to gain their university degree in Israel. Emphasis on Hebrew and Pre-Academic studies.
- **Summer/Winter Ulpan** - six weeks of intensive Hebrew language instruction.
- **Bachelor/Graduate** programs available in over 40 disciplines

For more information, please contact:

Office of the Dean of Students
Bar-Ilan University
Ramat Gan, Israel 52900
Tel. 03-5318274
Fax. 03-5351522

In Canada
Canadian Friends of Bar-Ilan
1600 Steeler Avenue West,
Suite 219, Concord, Ontario L4K 4M2.
Tel. 416-6603563

In the U.S.A.
Bar-Ilan University
91 Fifth Avenue, Suite 200, New York, N.Y. 10003, Tel. 212-3371286

2. Mi a különbség a programok között? Hogyan válasszak?

Mindegyik program kínál olyan általános egyetemi és zsidó tárgyakat, amelyeket más országban is elfogadnak. Mód van az oktatáson kívül is széleskörű ismeretek szerzésére. A legtöbb tárgyat angol nyelven oktatják. Ha a héber nyelvvel már kielégítően megbirkózol, felvehetsz héberül tanított tárgyakat is.

A tandíj mindenütt egyforma. Egy tanév 3900, egy félév 2500 dollárba kerül.

Vannak különbségek az egyes programok nagyságában és a rendelkezésre álló ösztöndíjak számában. A Ben-Gurion OSP sokkal kisebb, bensőségesebb és közvetlenebb jellegű, mint például a Héber Egyetem OYP-je. A Ben-Gurion Egyetemen sok ösztöndíj áll rendelkezésre. A bentlakás feltételei is különböznek. A haifai és a beérsevai egyetemeken ellenzik a külföldi diákok „gettóinak" létrejöttét, és a kollégiumi szobákban a külföldiek a helyiekkel együtt laknak. Ha vallásos vagy, a világi egyetemek helyett a Bar-Ilan Egyetemet javasoljuk. Ha orvosi előképzőre jársz, akkor a Ben-Gurion a legjobb, ahol, ha akarod, a Vörös Magen David (az izraeli Vöröskereszt) segédorvosként foglalkoztat majd.

Arra is alkalmad nyílik, hogy felfedezd magadnak a zsidó történelmet és az izraeli életet: a haifai egyetem OSP-je

megengedi, hogy az egyetemi órákat kombináld kibucban vagy ásatásokon végzett munkával.

Ha politológia szakot választasz, javasoljuk a Héber Egyetem OYP-jét, ahol lehetőség van a Knesszetben (az izraeli parlamentben) végzendő munkára.

3. Pénzügyi segítségre van szükségem. Hogyan kapjam meg?

Ha külföldi diák vagy és rövid programon kívánsz részt venni, az egyes egyetemeken, vagy azok külföldi összekötő irodáin jelentkezhetsz ösztöndíj iránti kérelmeddel.

Ha új bevándorló vagy, jogosult vagy ingyen 4 évig tanulni (az előkészítő, plusz három tanév, amelyet a Tanulmányi Hivatal fizet). Amennyiben először le akarod tudni a katonai szolgálatot, az ingyenes oktatásra szóló jogodat utána sem veszted el.

4. Dolgozhatok-e részmunkaidőben, mialatt tanulok Izraelben?

Igen! Ki kell váltanod az egyetemi diákigazolványt és ezután el kell menned a diákmunka-irodára. Az egyetemeken kifüggesztett faliújságok is jó tájékoztatási forrásul szolgálhatnak, ugyanis ott sok részidős munkát hirdetnek. A legtöbb izraeli diák dolgozik. Az egyetemek is segítik az ügyet azzal, hogy rugalmas órarendet adnak meg, így a diákok a munkaidejüktől függően látogathatják az egyik, vagy másik órát. Önkéntesnek is elmehetsz, ha akarsz: erre a legalkalmasabb a diáktevékenységek irodája (Students' Activities Office), ahol találhatsz magadnak kedvedre való önkéntes munkát.

5. Hogyan kell jelentkezni egy izraeli egyetemre?

Vagy az egyes egyetemeken, vagy azok külföldi összekötő irodáin kérhetsz jelentkezési lapot. Az izraeli egyetemeken ezzel a külföldi diákok felvételi irodája (OOSA, Office of Overseas Students' Admissions) foglalkozik. A jelentkezés pénzbe kerül. A befizetésről szóló nyugtát csatolnod kell a kitöltött jelentkezési laphoz. Ezen kívül csatolnod kell a középiskolai bizonyítványod másolatát, egy levelet, amelyben leírod, hogy miért akarsz Izraelben tanulni, egy orvosi bizonyítványt, egy kitöltött héber nyelvi tesztet és az ajánlóleveleidet.

ISRAEL
COME SEE FOR YOURSELF

Find out about a wide variety of exciting programs for college students:

- KIBBUTZ
- UNIVERSITY STUDY
- SUMMER TOURS
- ARCHAEOLOGICAL DIGS
- INTERNSHIPS
- POST GRAD
- YESHIVA
- VOLUNTEER

Just call for more information:
ISRAEL UNIVERSITY CENTER/USD AZYF
110 East 59th Street
3rd Floor
New York, NY 10022
(212) 399-6941 1-800-27 ISRAEL
We fly El Al Israel Airlines

STUDY, TRAVEL, WORK OPPORTUNITIES

6. Mi kell ahhoz, hogy elfogadják egy izraeli egyetemre szóló jelentkezésemet?

Az OOSA dönti el, hogy a középiskolai bizonyítványod alapján a végzettséged egyenrangú-e az izraeli érettségivel (héberül bagrut). Ha igen, és a héber nyelvtudásod kielégíti a tanszéki követelményeket (ez a legtöbb tanszéken a hármas, héberül gimel szintnek felel meg), akkor a tanulmányi alkalmassági teszt (SAT, Scholastic Aptitude Test), vagy a pszichometriai teszt eredményei alapján közvetlenül felvesznek az első évfolyamra. Ha viszont a középiskolai eredményed nem felel meg a bagrut követelményeinek, az egyetem megkezdése előtt előkészítőn (héberül mehina) kell részt venned. Utána a mehinán elért átlagod és a SAT-on, vagy a pszichometriai teszten elért eredményeid alapján juthatsz be az egyetemre. Ahhoz, hogy az egzakt tudományok karára nyerj felvételt, a mehina tudomány/matematika ágát kell elvégezned, míg ahhoz, hogy humán, vagy társadalomtudományi karokra vegyenek fel, a mehina humán/társadalomtudományi ágát kell választanod. A mehinára a középiskolai bizonyítványod alapján vesznek fel, a mehina tudomány/matematika ágához ezen kívül egy matematikai tesztet is el kell végezned.

7. Hazatérő izraeli állampolgár vagyok és külföldön végeztem el egy nappali középiskolát. Nekem is kötelező a mehina?

Ha az OOSA úgy dönt, hogy a középiskolai bizonyítványod alapján végzettséged egyenrangú a bagruttal, máris

LEARN YIDDISH THIS SUMMER

YIVO's Summer Program in Yiddish Language, Literature & Culture
JUNE 20–JULY 29, 1994 • COLUMBIA UNIVERSITY

Join people from around the globe in the internationally renowned, 6-week, intensive language program co-sponsored by the YIVO Institute for Jewish Research and Columbia University.

YIDDISH
- Elementary
- Intermediate
- Advanced

AFTERNOON ENRICHMENT ACTIVITIES
- Conversation Classes
- Theater Workshops
- Song Workshops
- Lecture Series
- Yiddish Films
- Excursion... & more

FOR MORE DETAIS, CONTACT: Jeffrey Salant • Uriel Weinreich Program • YIVO Institute • 1048 Fifth Ave. • NY, NY 10028 2-212-535-6700 • Fax 212-734-1062. Financial assistance is available

לערנט זיך ייִדיש דעם זומער

beiratkozhatsz. Ha nem, a többi külföldi hallgatóval együtt el kell végezned a mehinát, de egészen valószínű, hogy sok tárgyból felmentést kapsz (zsidó történelem, héber és angol nyelv). Még az is lehet, hogy egy félév alatt elvégzed a mehinát és résztandíjat fizetsz. Az olyan diákoknak, akik zsidó középiskolában érettségiztek, azt javaslom, hogy több izraeli egyetemre is jelentkezzenek: megtörténik, hogy ha az egyik egyetem nem fogadja el az érettségidet bagrutként, a másik igen, és így ott megúszod a mehinát. A felvételi pontszámok 2,5 és 3,1 között szóródhatnak (a középiskola III. és IV. évét veszik alapul és a jegyeket átlagolják), így lehet, hogy már vár is az általad választott egyetem.

8. Tanulhatok-e úgy Izraelben, hogy minden tárgyat angolul hallgatok?

Igen. Minden humán karnak van angol tanszéke, ahol az angol nyelvet és irodalmat és a nyelvészetet angolul oktatják. A haifai egyetem angol nyelv- és irodalom-általános tanulmányok szakát (kettős szak) angolul is el lehet végezni. Ugyanezen az egyetemen pszichológiát is lehet tanulni angolul. A Ben-Gurion Egyetem a Bostoni Egyetemmel közösen business administration programot kínál: az oktatási nyelv itt is az angol. Amerikai és kanadai diákok jelentkezhetnek a tel-avivi egyetem angol nyelvű orvosi szakára, ahol a Sackler-féle tanszéken négy év alatt diplomázhatnak.

9. Mi történik akkor, ha a mehinát követően nem vesznek fel arra a karra, amelyet választottam?

Erre az eshetőségre bizony jó előre fel kell készülni. Izraelben nagy a túljelentkezés, és ennek eredményeképpen a felvételi kritériumok nagyon szigorúak és sok diákot nem vesznek fel oda, ahová jelentkezett. Ilyenkor a diák alkut köthet saját magával és inkább elmegy egy másik tanszékre, vagy másik karra, vagy éppen egy másik izraeli egyetemre. A humán karokra könnyeb bejutni, mint a társadalomtudományiakra, legnehezebben pedig az egzakt tudományok kapui nyílnak ki.

THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM

The Rothberg School for Overseas Students

offers a distinguished academic experience, that also takes advantage of Jerusalem's uniqueness, and a wide variety of programs for qualified overseas students.

- **ONE YEAR PROGRAM** In English for students who have completed at least one year of university studies.
- **GRADUATE STUDIES PROGRAM** in English, with seminars and tutorials, designed for M.A. and Ph.D. candidates at other universities and recent college graduates.
- **FRESHMAN & PREPARATORY PROGRAMS** for high school graduates, with courses in Hebrew, English, French, Russian and Spanish.
- **SUMMER COURSES** in English and French; intensive language instruction in Hebrew, Arabic and Yiddish.
- **SUMMER/WINTER ULPAN** with intensive Hebrew language instruction on six levels, from beginners to advanced.

For information and applications, contact:
Rothberg School for Overseas Students, The Hebrew University of Jerusalem, Mount Scopus, 91905 Jerusalem, Israel
Tel. 972-2-882607; Fax: 972-2-827078

In the U.S.: Office of Academic Affairs, The Hebrew University of Jerusalem, 11 East 69th St., New York, NY 10021
Tel: (212) 472-2288; Fax: (212) 517-4548

13-756/1

10. A mehinán tanultakat beszámítják az első évfolyamon?

Legtöbbször nem. Ha azonban a mehina alatt felveszel néhány elsőéves egyetemi tárgyat (ehhez a hármas, azaz gimel szintű héber tudás szükséges), ezeket az első tanévben el tudod fogadtatni.

11. Ha más országban kezdtem el az egyetemet, befejezhetem-e azt Izraelben?

Igen, ha az előző tanéveket egy elismert egyetemen végezted el. Amerikai és kanadai hallgatók esetében az elfogadható legalacsonyabb tanulmányi átlag a B („jó"), míg brit, dél-afrikai és ausztrál hallgatók esetében ez másodosztályú Honours fokozat, Upper Division. Sok izraeli egyetemi tanszék vagy kar megköveteli már más országban tanult hallgatóitól, hogy pótlólagosan felvegyenek egyes tantárgyakat.

A Jerusalem Post mellékletét fordította:
Rajki András

YOUNG JUDAEA YEAR COURSE IN ISRAEL

Spend 10 months experiencing life in Israel while erning up to a full year's college credit. Learn Hebrew, live and work on kibbutz and moshav, volunteer in a development town, hike the country, attend seminars and more. Open to all recent high school graduates.

FOR MORE INFORMATION PLEASE CONTACT:

Ferne Hassan
Young Judaea Israel Programs
50 West 58th Street, New York, NY 10019
212-247-9234/9235

Young Judaea is sponsored by Hadassah, the Women's Zionist Organization of America, Inc.

„Vallásunk tanításai és a tudományos kutatás eredményei hitünket erősítik!"

Cvi Moskovits-csal beszélget Schőner Alfréd

Bné Brák az ortodoxia fellegvára Izraelben. A Szokolov utca 18. szám alatt, az első emeleten „furcsa", sőt rendhagyó névtábla fogadja az odalátogatót, amelyen két szó szerepel héberül: Dr. Moskovits. Természetesen nem a családnév az, ami meglepő Bné Brákban, hanem az előtte lévő két betű: Dr.

Harminckét éves korában, 1949-ben alijázott. A budapesti Rabbiképző Intézetben kapta rabbioklevelét, s 1943-ban, a Pázmány Péter Tudományegyetemen bölcsészdoktori fokozatot szerzett. Tavaly novemberben vette át Budapesten az aranydiplomát. Jiddisül, magyarul, héberül, franciául, németül beszél, de kutatásainál az angol nyelvű szakirodalmat is felhasználja, sőt arameus és perzsa nyelvismerete is segíti munkáját. Dr. Moskovits, a biblia és a talmud tudomány elismert szaktekintélye, a pedagógus, az iskolaszervező, a mélyen vallásos zsidó ma már csak hitvesével lakik itt, Bné Brákban. Három gyermekük az ország különböző pontján él. Kilenc unokájuk közül jelenleg hárman teljesítenek katonai szolgálatot.

Amikor tíz esztendővel ezelőtt először léptem be Moskovits professzor dolgozószobájába, a falon két bekeretezett diploma vonzotta a tekintetemet. Az egyik, a pesti Szeminárium haszmáchá-ja, a másik a pesti egyetem által adott doktori cím.

– *Nem messze Máramarosszigettől, a Ruszokovából – magyar nevén Visooroszból – származó, hédert, jesívát járt, rabbiképzőt és egyetemet végzett tudós számára vajon mit jelent ez a két fogalom, ez a két, falon díszlő jelkép, a két diploma? Hogyan egyeztethető össze a vallás, a vallástudomány, s a tudományos gondolkodásmód?*

– A rabbiképesítő oklevél számomra a hitéletet jelképezi, azaz a tiszta ortodox hit alapján, a modern zsidó vallásos életet. A tudományt és a hitet próbálom egyeztetni, azoknak nyomdokain járva, akik e két fogalmat nem találták ellentétesnek. A tudomány iránti affinitásban *Dávid Zvi Hofmann,* az egykori Berlini Rabbiképző tanárának, és *Sámson Ráfael Hirschnek,* a Frankfurt am Main-i neoortodox hitközség megalapítójának világfelfogása áll közel hozzám. Ők *szintézist* és *harmóniát* tudtak teremteni a hit és a tudomány között. Én is a gyermekkoromban belém oltott vallásosságot gyakorlom, s az azóta magamba szívott világi tudomány hitemet még szilárdabbá tette. Vallom, hogy *vallásunk tanításai és a tudományos kutatás eredményei hitünket erősítik!*

– *Vajon a hit, a vallás konzerválodott, avagy az is változik? Mi a tudomány feladata – meglátásod szerint – a hitbeli tételek, a vallási tanítások vonatkozásában?*

– A talmudi és főleg a bibliai szöveg tulajdonképpen szűkszavú, és nagyon sok módon értelmezhető, interpretálható. A régi, ismert és elismert kommentátorok, egyéni módon és hagyománytisztelően magyarázták a textust. A világ azonban fejlődik, változik, s a tudomány különböző területeinek új felfedezései sok mindent más megvilágításba helyeznek. Például, nem volt tudomásunk az ugarit, a sumér s az ákkád nyelvről. Természetesen nem volt ismeretes az

Cvi Moskovits az ELTE Aulájában átveszi az aranydiplomát

archeológiai eredmények sokasága, Izrael pontos topográfiája, vagy a közel-keleti – bibliai vonatkozású – legendák sokszínűsége, a korabeli társadalmak belső struktúrája, és sok minden más sem. Ezeknek az új információknak a birtokában megvizsgáljuk az új tudományos kutatási állításokat társadalmi, törvényhozási, nyelvi, archeológiai és más szempontokból. Górcső alá vesszük, hogy hol vannak az esetleges ütközőpontok a régi álláspontokhoz képest.

Ugyanakkor feltétlen tiszteletben tartom a hagyományos magyarázatokat, mert azoknak szerzői közel álltak időben és szellemiségben az ősi forráshoz: a Tórához, a Tálmudhoz. Az általam készített kommentárok teljes mértékben a *hálachá* alapján állnak, s arra törekednek, hogy szervesen illeszkedjenek a klasszikusok mondanivalójához, oly módon, hogy *felhasználom a modern tudomány eredményeit is.*

– *Itt van előttem – eddig még kiadatlan – bibliográfiai jegyzéked, amely 117 egységet tartalmaz. Ebből a rendkívül*

gazdag, eddigi életműből, mely dolgozatok állnak hozzád a legközelebb?

– Az egyik legkedvesebb dolgozat számomra a doktori disszertációm. Témája: *A Biblia Bialik költészetében, válogatott költeményei alapján.* Ez volt az első, komolyabb munkám. A későbbi publikációk közül nehéz válogatnom, de talán kettőt említenék meg, illetve emelnék ki. Több, mint 20 esztendővel ezelőtt indult meg a *Háráv Kook Kiadó* gondozásában a *Dáát Mikrá* című sorozat. Itt jelent meg *Ezékiel kommentárom,* amelynek megírása nehéz feladat elé állított. Főleg az utolsó 10 fejezet, amely az úgynevezett *Harmadik Templom* tervrajzát, felépítését és kultikus rendjét mutatja be. Ebben a művemben a *Vilnai Gáon* útmutatásait használtam fel, s az építészmérnök fiam által szerkesztett rajzok is sokat segítettek, hogy a komplikált kérdéskörre adott válaszom adekvát és egyértelmű legyen.

A közeljövőben lát napvilágot – szintén a Dáát Mikrá sorozatban – Mózes IV. könyvéhez, a *Bámidbár*hoz írt kommentárom második kiadása. Ez a kötet az első kiadáshoz fűződő tudományos hozzászólásokat is tartalmazza. A könyvet szerte az országban és a nyugati világ zsidóságának tanházaiban is ismerik. Ebben a dolgozatban is azt szerettem volna bizonyítani, hogy lehet „megerősíteni" és nem szétboncolni a Bibliát. Példaképpen megemlítem, hogy egy talmudi magyarázó azt állítja, hogy külön könyv volt *Bileám áldása,* amely elveszett. Nemrég, *Transzjordániában,* az egykori Szukkot városában, találtak egy falfestményt, amely az i.e. VIII. századból való, s azon ábrázolták a bileámi történet egészét. Tehát, amikor azt olvassuk a Talmudban, hogy *Mózes írta a Tórát* és *Bileám Könyvét,* s a középkori magyarázó azt mondja, hogy Bileám könyve elveszett, ez utóbbi állítás nem a képzelet szüleménye. Hiszen, ha nem lettek volna *Bileám könyvek,* hogy ábrázolhatták volna azt a Tóra kodifikálását megelőzően?

Ha már a publikációknál időzünk, megemlítem, hogy az Izráeli Rádióban több, mint százhúsz – biblikus témájú – előadást tartottam, amelyekből tizennégy nyomtatásban is megjelent.

– Beszéltünk a Bibliáról, publikációkról, a tanításról. Mit jelent Cvi Moskovits életében az, hogy évtizedeken keresztül gyakorló pedagógus volt?

– Rabbinikus tevékenységet soha nem folytattam, de pedagógusként dolgoztam már Pesten is, a Zsidó Gimnáziumban. Izraelbe érkezve először Petách Tikván, majd Bné Brákban voltam vallásos gimnáziumok tanára, majd igazgatója. Ezután a vallásos gimnáziumok, majd a vallásos tanítóképző intézetek országos tanfelügyelője lettem, közben tanítottam a *Bár Ilán* Egyetemen is.

–Pedagógusként több országban voltál slichutban, kiküldetésben. Mi volt a feladatod? Tanítottál, hitéletet szerveztél, hogyan, milyen minőségben képviselted az országot?

– 1954 és 1957 között Franciaországban voltam. A háború után szerte Európában újraszerveződött a hitélet, de a tanárok, a koncepciók, a tanrendek hiányoztak. Szükség volt arra, hogy *Erec Jiszráél* küldje ki a tapasztaltabb pedagógusokat, hogy segítsék az iskolahálózat felépítését. Párizsban kezdtem, majd Strasbourg, Lyon, Marseille következett, ahol a rabbiknak és a helybeli tanároknak álltam rendelkezésére. De működési területem kiterjedt Nyugat-Európa nagy részére. Hollandiában, Belgiumban, Olaszországban és Ausztriában is igyekeztem átadni tapasztalataimat. Minden évben – gyakran kétszer is – szemináriumokat rendeztem az előbb említett országok zsidó tanárai részére, ahol Izraelből érkezett, magasan kvalifikált szakemberek posztgraduális előadásokat tartottak.

Iránba 1974-ben érkeztem. Perzsiában akkor több zsidó iskola működött, s az ott tanító pedagógusok számára központosított oktatást tartottam Teheránban, amelyre még Iszpáhánból és Abadánból is érkeztek érdeklődők. Itt, főleg didaktikai kérdésekkel foglalkoztam. Láttam például, hogyan tanulnak az egyetemi hallgatók, akik kezükben a könyvvel, szó szerint „bemagolták" az írott anyagot. Az értelemre, az értelmezésre nem sokat adtak. Lassan, de befogadták ezt az új „stílust", melynek középpontjában az önálló gondolkodásmód állott.

Magyarországra – ez volt a harmadik küldetésem – 1989-ben kerültem. Az ottani vezető pedagógusokkal közösen próbáltuk megrajzolni az új, majdan megalapítandó, illetve kibővítendő zsidó iskolák modern koncepcióját. Az *Anna Frank* Gimnázium akkori igazgatója megkért, hogy dolgozzam ki – a helyi viszonyoknak megfelelően – az iskola zsidó stúdiumainak tervét, s hasonló módon elkészítettem az akkor még szervezés alatt álló, ma a Wesselényi utcában működő, 12 évfolyamos ortodox világnézetű *Mszoret Avot* iskola tantervét is. Működésem fókuszában a *Rabbiképző Intézet*ben, majd annak *Pedagógium*ában zajló tanítás állt. Előadásokat tartottam az egyetemen, a *Judaisztikai Kutatócsoport* hallgatóinak *Bibliáról, Talmudról,* a *Református Teológián* pedig *„A bibliakutatás állása Izraelben"* címmel. Az ELTE jogi karán *Schweitzer József* professzorral együtt *zsidó jogot* tanítottunk az izraeli diákoknak héberül, a magyaroknak magyarul.

– Mi a zsidó pedagógus feladata Izraelben és a gálutban?

– Megtanítani a diákokat önállóan gondolkodni, kérdéseket feltenni, a kérdésekre válaszokat keresni, s útmutatást adni. Izraelben a tanár feladata az, hogy *önállóságra, egyéni gondolkodásmódra tanítsa a diákokat.* A gálutban a cél: *megszerettetni a zsidóságot, objektíven bemutatni vallásunk értékeit, s nem elhallgatni a vitatható részeket sem.* A hangsúly azonban a *pozitív elkötelezettségen legyen.* Ez az utóbbi gondolat az én pedagógiai, s tudományos hitvallásom lényege is.

Yahalom Zsidó Szabadegyetem (Budapest, József krt. 27.) januári előadásai:

1994. január 20. 17 óra

Hegedűs Gyöngyi:
Arab nyelvű középkori zsidó filozófia

Klaniczay Gábor:
Eretnekmozgalmak a XI–XIV. században

Hírek

A hosszútávfutás meggyorsítja a fálásák beilleszkedését

Mivel az afrikaiakhoz hasonlóan éltek évszázadokon át, várható, hogy az Etiópiából érkezettek is nagyszerű futóeredményeket érnek el.

22–29 éves korú etióp fiatalemberekből válogatott csapat folytat intenzív edzést, megcélozva a világ élvonalának eredményeit, hogy Izraelt majd nemzetközi versenyeken képviselje.

Atlétikai tréningnél jóval többet nyújtó programban vesznek részt, amelynek kísérő célja a résztvevők képzése, középiskolai érettségire, valamint egyetemi felvételi vizsgákra való felkészítése.

A csapat heti három alkalommal tart edzést a Tel-Aviv stadionban, tanulás előtt reggelente bemelegítő futással kezdik, s naponta egyénre szabott gyakorlatokkal folytatják. A résztvevők feléről már elmondható, hogy a 800 méterestől a maratoniig minden távon a legjobb izraeli atléták közé sorolhatók.

Rabin támogatást keres

Rabin miniszterelnök felhívta a szétszóratásban élő zsidóságot, „fejezzék ki, hogy támogatják a történelmi jelentőségű békeszerződést... Izrael és a palesztinok között." Az amerikai zsidó szervezetek (UJA) országos vezetőségéhez intézett felhívásában Rabin sürgette a zsidó népet, hogy „vegyenek részt a békefolyamatban" Izrael szomszédaival.

Az INTEL egymilliárd dolláros üzemet tervez

A kaliforniai Intel elektronikai cég izraeli leányvállalata bejelentette, hogy új üzemet tervez építeni Izraelben, ezúttal Jeruzsálemben. A beruházás értéke 700 millió és 1,5 milliárd dollár között van. Januárban az izraeli kormány 380 millió dolláros támogatást hagyott jóvá az ottani beruházások ösztönzésére.

A Héber Egyetem kínai kapcsolata

A jeruzsálemi Héber Egyetem tudósai segítenek a kínaiaknak abban, hogy jegenyéket neveljenek nehéz természeti körülmények között. A közös német– kínai–izraeli terv lesz az első, amelyet a német–izraeli mezőgazdasági kutatási egyezmény alapján rendelkezésre álló pénzből finanszíroznak Kínában.

Vizsgálódás a körülmetélés körül

Zeév Rosenberg, a vallásügyi minisztérium főosztályvezetője bejelentette, hogy egy bizottság kivizsgálja egy állítólagos kényszer-körülmetélés ügyét. Az esemény elszenvedője egy orosz bevándorló család ötéves gyermeke és a dolog Beérseván történt. Ha a bizottság úgy dönt, hogy a műtét a szülők beleegyezése nélkül zajlott le, a két *mohel* engedélyét visszavonják.

Engedélyek a Falas Mura közösség számára

A Bevándorlási Minisztérium szóvivőjének nyilatkozata szerint a Falas Mura közösség 400–500 tagja engedélyt kap arra, hogy az év végéig csatlakozzon Izraelben élő családjához. Ősz elején már a Falas Mura negyedik csoportja érkezett meg a Ben-Gurion repülőtérre és ezzel a múlt nyáron megkezdett családegyesítések óta 117-re emelkedett az Izraelbe érkezett Falas Mura száma.

R. A.

„Tu bis'vát"

S'vát a „Fák újévének" a hava. A hó „tu", azaz 15. napján ünnepelnek, mégpedig az 5644., illetve a polgári időszámítás szerinti 1884. évtől kezdve. Ez az új fák kiültetése kezdetének időpontja, amit J'szud HáMáálában, a hulei mocsár melleti faluban határoztak el: ott ekkor 1500 fát ültettek el, közöttük több mint 700 etrogfát. A kezdeményezés követésre talált, így 5770-ben, azaz 1910-ben a tel-avivi iskolák tették gyakorlattá a fák ültetésének gondolatát, majd három évvel később a jeruzsálemi iskolák. 1918-ban ezen a napon rakták le Jeruzsálemben az azóta világhírűvé lett Héber Egyetem alapkövét, 1925-ben ezen a napon kezdte meg működését a hasonlóan híres haifai Tekhnijon, azaz Műegyetem, 1925-ben a rehovoti Mezőgazdasági Intézet, a napjainkra szintén világhírt szerzett Weizmann Intézet. És hogy még egy igen-igen nevezetes mozzanatot említsünk: 1949-ben s'vát 15. napján tartotta nyitó ülését az első parlament, a K'neszet, a jeruzsálemi gyermekek pedig tíz- és tízezer fát ültettek el.

A Fák Újévének eszméje azonban sokkal régebbről kelt. Hiszen már a talmudi korban vita folyt a Hillél-iskola és a Sámmáj-iskola között, hogy igazában s'vát hó hányadik napját kell megünnepelni. A Sámmáj-iskola úgy vélte, hogy amiképpen a *ros hódes* a hónap első napjára esik, nemkülönben a *Ros háSáná* is, azonképpen úgy illik, hogy a Fák Újévét is a hó első napján üljék. Hillél iskolája azonban úgy vélekedett – és végül is ez érvényesült –, hogy egyéb indokok mellett a *tu b'áv*, ez a szüreti ünnepnap is s'vát 15. mellett érvel. (Erre a dátumra, illetve ünnepnapra lapunkban még visszatérünk.)

Az askenázi gyülekezetekben, így Jeruzsálemben is *hámisuszor*-nak emlegetik ezt az ünnepet. Az arab országokban sajátos arab nevet adtak neki: *Id el ásdzsár' – Fák ünnepe –, Táfkie el szádzsár – Rügyfakadás*. A szefárdok *Frutas*-nak, azaz *Gyümölcsöknek* hívják, nevezik így is: *Rosana di los arbores – Fák újéve*, Dagesztánban: *Udraha – A fa ünnepe*, Bokharában: *Hafa mihava kori*, azaz: *A hét (gyümölcs) fajta ünnepe*.

Az ünnep különféle népszokásokat teremtett. Szalonikiben ladino nyelvű különleges színielőadásokat tartottak, amiken megjelentek a fák is: gyermekek jelmezben, táncolva, dalolva. Ilyenkor minden fa magasztalta a Teremtőt, amiért az emberek élvezhetik a gyümölcsöket.

Jeruzsálemben és Damaszkuszban ilyenkor szoktak a vőlegények ajándékot küldeni menyasszonyuknak. A jeruzsálemi szefárdok ki szoktak vonulni Jób kútjához, hogy megnézzék a vizét, leüljenek melléje a fák árnyékában: ha magasan van a kútban a víz, az kedvező jel: jó esőket ígér.

Aleppóban az ünnep előestéjén fel szokták olvasni arab nyelven a Tízparancsolatot – az egyes parancsolatok felolvasásának jogát magas áron lehetett megvenni, az összeg a gyülekezet kiadásaira szolgált.

Marokkóban a szent emlékűek tiszteletére sok-sok gyertyát gyújtottak, majd közös lakomán vettek részt. Bagdadban a gyümölcsféleségeket valamelyik gyászoló házában fogyasztották el, mondván: *Viruljanak az elhunyt ivadékai, mint ez a fa.*

Lengyelországban ezen a napon szokták előkészíteni vagy megvásárolni a smúre – azaz különlegesen óvott – búzát a majdani pászkasütéshez.

Az ünnephez szinte kötelezően hozzátartozik gyümölcsök fogyasztása. R. Hájjim Vitál *Éc háHájjim – Az élet fája* című könyvében leírja, hogy ezen a napon harmincféle gyümölcsöt illik enni, s ezek között olyan megkülönböztetést tesz, hogy van-e külső és/vagy belső héjuk, hogy a gyümölcs belsejében van-e fogyasztásra alkalmatlan mag, vagy éppen a gyümölcs belsejében van a fogyasztható mag.

Szokásban volt szukkóti etrogból krémet készíteni és s'vát 15-én elfogyasztani. Ororszországban, Lengyelországban és Litvániában a szentjánoskenyér, ami a Szentföldön egyébként kecskéknek való takarmány, s'vát 15. napján fő gyümölccsé lépett elő, már azért is, mert sokáig ép és fogyasztható marad, ráadásul nem is drága. Utána sorrendben a füge és a datolya a kedvenc.

Jólesz László

FAZEKAS M. LÁSZLÓ

Altató

Hajnalban slaggal esnek a folyosónak
Hajnalban a nővérek kávét hoznak
Hajnalban álmos a Kecskefejű is
nőm odaben vajúdik
Pihenj jó Patás
most ne
csak most ne árts
Aludj, hagyd a rontást!
fél szeme lehunyva
a másik is megrebben
ülepe orcza
olykor azt vakarja
Macska nyávog: sakál-nyekergés
fiú!
tör át a dupla ajtón
Báruch háSém! *Legyen hát Benjámin!*
Elszunnyadtál mégis Bűzös Azazél?
(nem szól, vigyora álmos)
fiam
gyönyörű-ráncos másolat
rólam s anyjáról

Alef (ceruza)

Luah

Imaidők Budapesten

Templomok	Január 7–8 Péntek este	Január 7–8 Szombat reggel	Január 14–15 Péntek este	Január 14–15 Szombat reggel	Január 21–22 Péntek este	Január 21–22 Szombat reggel	Január 28–29 Péntek este	Január 28–29 Szombat reggel
Wesselényi u. 7.	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00
Frankel Leó u. 49.	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30
Hegedüs Gy. u. 3.	16.00	09.30	16.10	09.30	16.20	09.30	16.30	09.30
Vasvári Pál u. 5.	17.00	09.00	17.00	09.00	17.00	09.00	17.00	09.00
Thököly út 83.	17.30	09.00	17.30	09.00	17.30	09.00	17.30	09.00
Hunyadi tér 3.	16.00	09.00	16.10	09.00	16.20	09.00	16.30	09.00
Bethlen tér 2.	16.00	09.30	16.10	09.30	16.20	09.30	16.30	09.30
Nagyfuvaros u. 4.	16.00	08.00	16.10	08.00	16.20	08.00	16.30	08.00
Rabbiképző, József krt.27.	18.00	08.45	18.00	08.45	18.00	08.45	18.00	08.45
Kazinczy u. 27.	16.00	08.00	16.10	08.00	16.20	08.00	16.30	08.00
Alma u. 2.		08.00		08.00		08.00		08.00
Kórház, Amerikai út 53.	16.00	07.30	16.10	07.30	16.20	07.30	16.30	07.30
Páva u. 39.	17.00	09.00	17.00	09.00	17.00	09.00	17.00	09.00
Dózsa Gy. út 55.	17.00	09.30	17.00	09.30	17.00	09.30	17.00	09.30
Berzeviczy u. 8.	17.00	09.30	17.30	09.30	17.00	09.30	17.00	09.30
Károli G. tér 5.	16.30	10.00	16.30	09.30	16.30	10.00	16.30	09.30
Kispest, Báthory u. 34.	18.00		18.00		18.00		18.00	
Visegrádi u. 3.	16.00	08.30	16.10	08.30	16.20	08.30	16.30	08.30
Dessewffy u. 23.	16.00	08.00	16.10	08.00	16.20	08.00	16.30	08.00
Teleki tér 22. (szefárd)		08.00		08.00		08.00		08.00
Vidéken								
Győr (Köztársaság tér 3.)	16.30		16.30		16.30		16.30	
Szeged (Gutenberg u. 20.)	17.00	09.00	17.00	09.00	17.00	09.00	17.00	09.00
Debrecen (Pásti u. 4.)	15.50	08.00	16.00	08.00	16.10	08.00	16.20	08.00
Nyíregyháza (Mártírok tere 6.)	15.55	08.00	16.05	08.00	16.15	08.00	16.25	08.00
Miskolc (Kazinczy u. 7.)	18.00	08.00	18.00	08.00	18.00	08.00	18.00	08.00
Pécs (Fürdő u. 1.)	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	1030	17.30	10.30
Kiskunhalas (Petőfi u. 1.)	17.00		17.00		17.00		17.00	
Szombathely	18.00		18.00		18.00		18.00	
Kaposvár (Berzsenyi u. 14.)	17.00		17.00		17.00		17.00	
Nagykanizsa (Fő u. 6.)	17.00		17.00		17.00		17.00	

A Rumbach utcai templom hívei a Hősök imatermében imádkoznak.

Naptár 1994.

Január 1. Szombat – Tévész 18.
Szombat kimenetele 16.55

Janurá 7. Péntek – Tévész 24.
Gyertyagyújtás 15.51

Január 8. Szombant – Tévész 25.
Újhold hirdetés
Szombat kimenetele 17.02

Január 12. Szerda – Tévész 29.
Jom Kippur Kátán

Január 13.Csütörtök – Svát 1.
Ros Hodes

Január 14. Péntek – Svát 2.
Gyertyagyújtás 16.00

Január 15. Szombat – Svát 3.
Szombat kimenetele 17.10

Január 21. Péntek – Svát 9.
Gyertyagyújtás 16.10

Január 22. Szombat – Svát 10.
Szombat kimenetele 17.13

Január 27. Csütörtök – Svát 15.
Hámisá Ászár Bisvát – A fák ünnepe

Január 28. Péntek – Svát 16.
Gyertyagyújtás 16.20

Január 29. Szombat – Svát 17.
Szombat kimenetele 17.29

Schweitzer Gábor

Vigyázó szemetek Ciónra vessétek II.

Nézetek a magyarországi cionista mozgalomról a két világháború közötti zsidó sajtóban

III. Pro Palesztína és/vagy cionizmus?

Második korszak: 1926–27. Az ország politikai és társadalmi konszolidációjának kiteljesedése a magyarországi orthodox és neológ zsidóságot – az 1926-os felsőházi reform során – 2 képviselethez juttatta. Kedvező fordulat következett be a cionista munka tekintetében is. Egy tekintélyes és befolyásos papi és világi személyek által vezetett szervezet alakult meg az 1926-os év végén. Ezt volt a Pro Palesztína Szövetség! E vezetők felismerték egyrészről Palesztína felépítésének gyakorlati szükségességét, másrészről a cionista munka támogatásától a zsidóság szellemi reneszánszát várták. Bernstein Béla főrabbi eképp vélekedik:

„Hát mi ne örülnénk annak, ha újraéled az a régi elhagyott, elpusztított szent föld, ha feltámad a hajdani Palesztína, szellemi és anyagi termékenységében zsidó ész és zsidó munka által! Mi ne kívánnánk buzgó óhajtással, hogy mielőbb sikerüljön a mi hittestvéreinknek nagyrahivatott, hódolatra késztető nehéz vállalkozása! (...) ...zsidó kötelességünk szerint hozzá akarunk járulni, erkölcsileg és anyagilag, hogy viruljon, boldoguljon mielőbb Palesztínában az új zsidó otthon!"[22]

A szövetség alapító elnöke, Baracs Károly az első közgyűlés alkalmából tartott megnyitó beszédében – egyebek mellett – jó előre visszautasítja a hazafiatlanság vádját: szövetségünket „oly fériak hozták létre, akik egy hosszú élet áldozatos munkáját szentelték... a magyar kulturának, úgyhogy a hazafiatlanság vádja, vagy rágalma nem is közeledhetik feléjük anélkül, hogy magát eleve is halálosan nevetségessé ne tenné! Szövetségünket oly magyar zsidók alapították, akik számára a hazához való töretlen hűségnek, a Szentföld iránti szeretetteljes kegyeletes érdeklődésnek érzései nem jelentenek dilemmát..."[23] A szövetség alapszabálya világosan kifejezésre juttatja célkitűzéseiket:

„a) a Szentföld iránti kegyeletes és tudományos érdeklődésnek ébrentartása; *b)* a Palesztínában folyamatban lévő zsidó kolonizáló és tudományos munkának előmozdítása; *c)* a jeruzsálemi héber egyetem tudományos munkájának támogatása; *d)* Magyarország és Palesztína között gazdasági kapcsolatok létesítése."[24]

A mozgalom létrehozásában kulcsszerepet a Budai Izraelita Hitközség elöljárósága s annak elnöke, az imént említett Baracs Károly játszott. Nagy tekintélyű neológ és status quo főrabbik – Kiss Arnold, Fischer Gyula, Löw Immánuel, Bernstein Béla – vallották és hirdették pro Palesztínát. A szövetség prototípusa Németországban alakult meg nem sokkal korábban, de azzal a különbséggel, hogy a nem zsidó társadalom reprezentánsai is kivették részüket a szervezet munkájából. A Pro Palesztína célkitűzéseivel egyetértő nem zsidó támogatók Magyarországon is akadtak, közülük talán a legjelentősebb Balthazár Dezső, református püspök volt. A Pro Palesztína lényegében a politikai jelszavaitól megfosztott, éppen ezért szalonképes(ebb) (pro-) cionizmust jelentette. Természetesen voltak a cionizmustól eltérő vonásai is. Ezeket a különbségeket talán Patai József fogalmazta meg a legvilágosabban és a legszellemesebben:

„A cionizmus a Palesztína-munkának primatust, elsőbbséget ad minden zsidókérdés felett. A diaszpórának sem élettartamában, sem pedig élettartalmában nem hisz, pusztuló résznek, elszáradó ágnak, elhanyagolható mennyiségnek tekinti az egyetlen és igazi gócponttal, a zsidó jövőt rejtő Palesztínával szemben.(...) A Pro Palesztína azonban, mint a Jewish Agency (ez a szerv a Szochnut, azaz a Zsidó Ügynökség – Sch. G.) elvét képviselő szerv magába ölel olyan nem-cionistákat is, akik nem tudják a cioni eszmét minden zsidó betegségünk általános gyógyszerének tekinteni. Részt óhajtanak venni a Palesztína-építés munkájában, de abban a zsidóságnak csak egyik fontos feladatát látják, amely mellett épp oly fontossággal bír számukra a diaszpórabeli zsidó élet kiépítésének minden egyéb pontja. Herzl beszélt különböző állomásokon felszállókról, akiket a Palesztína-vonat fel fog venni, tekintet nélkül arra, hogy hol és mikor határozták el magukat a felszállásra. Baracs Károly beszélt párhuzamosan lefektetett sínpárokról, amelyeken különböző utakon indulva, végül egy célhoz érünk. Vajjon közelebb jöttek-e egymáshoz ezek a sínek?"[25]

A Pro Palesztína Szövetség szervezésében immár számos hitközségben folyt gyűjtés a KKL és a KHL javára, s kultúrelőadások sokasága zajlott. A pro Palesztína kimozdította izoláltságából, hatékonnyá tette és kiegészítette a cionista szervezet lényegében hasonló célú munkáját. A cionista mozgalom régi, kipróbált veteránjai, mint Kahán Niszon, Patai József és Schönfeld József a Pro Palesztína Szövetség vezetésében is közreműködtek; vagyis a két szervezetnek személyi átfedései is voltak.

Korszakunk másik fontos eseménye a Magyarországi Cionista Szervezet alapszabályának belügyminiszteri jóváhagyása volt, vagyis megszűnt a hazai cionizmus „féllegális" jellege. Hosszú éveken át nem, mint társadalmi szervezet, hanem, mint szövetkezet fejtették ki tevékenységüket. Az 1927 szeptemberi miniszteri rendelet a jóváhagyott alapszabályokkal rendelkező társadalmi egyesületek rangjára emelte a Magyar Cionista Szövetséget. Ezzel egy több, mint két évtizedig tartó jogi és politikai huzavona ért véget. A szövetség legalizálását már sem a neológia, sem pedig az ortodoxia nem tudta megakadályozni.

Előadás a „Zsidó szellemi élet Magyarországon a két világháború között" címmel rendezett konferencián, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanári klubjában, 1992. április 7-én. Szerkesztett, kiegészített változat. A tanulmány első részét előző számunkban közöltük.

Az évtizedekig elhúzódó mérkőzés „műhelytitkait" – így a cionista világszervezet vezetőinek a magyar kormányok tagjaival történő tárgyalásainak rövid történetét is – Kahán Niszon egyik írásából ismerhetjük meg.[26] Nincs csodálkoznivaló azon, hogy a magyarországi „hivatalos" zsidóság élén álló neológ és ortodox „központi irodák" a magyar kormányszervek hivatalos megkeresései során nem adtak hízelgő képet a cionista mozgalomról. Abban nem csupán világnézeti ellenfelet, hanem potenciális politikai riválist is láthattak.

A MCSz elfogadott alapszabályai világosan bemutatják a szövetség célkitűzéseit:

„Az egyesület célja: a cionista szervezet által a népszövetségi palesztínai mandátum alapján, és Anglia mandatárius hatalom támogatásával a Népszövetségben egyesült államok ellenőrzése mellett folytatott, egy palesztínai „zsidó nemzeti otthon" (Jewish National Home) létesítését célzó telepítési munkálatoknak, valamint a palesztínai zsidóság kultúrtörekvéseinek erkölcsi és anyagi támogatása. Gazdasági kapcsolatok létesítése Magyarország és Palesztína között."[27]

E célkitűzésekből kiderül, hol és mennyiben tér el egymástól a Pro Palesztína Szövetség és az MCSz programja. A fő különbség abban ragadható meg, hogy míg a Pro Palesztína Szövetség a szentföldi kolonizációt támogatta („csupán"), addig az MCSz az önálló zsidó állam felépítésének elvén állt.

Természetesen nagy visszhangot váltott ki e két Szervezet – de különösen az MCSz megalakulása a cionizmus ellenzőinek táborában. Az ortodoxia részéről súlyos következményeket helyeztek kilátásba, így az iszur (tiltás) felújítását is.[28]

„...tudni fogjuk kötelességünket, az ortodox érdekek védelmére, az új helyzetben..." nyilatkozta Hartstein Lajos, az ortodoxia egyik világi vezetője.[29]

A nagy tekintélyű ortodox főrabbi, Reich Koppel kicsit rácáfolt az elhamarkodott kijelentésre – különösen arra, hogy az iszurral kapcsolatban, alaptalanul, őt is hírbe hozták.[30]

Ennek ellenére olyan határozatot fogadott el az Ortodox Központi Bizottság, miszerint cionista meggyőződésű személy semmilyen funkciót nem tölthet be ortodox hitközségnél.[31] A szentföldi állami lét visszaállítását ugyanis nem szabad siettetni, mert az ellentétes a zsidó messiatikus tanításokkal. Mégis volt egy ortodox réteg – a Mizrachi mozgalom hívei ők –, akik magukénak vallották a cionizmust.

IV. Hitler árnyékában...

Harmadik korszak: miként azt bevezetőmben jeleztem, ezt a periódust két dátummal, eseménnyel jelezhetjük; 1933-mal és 1938-cal.

Érdekes, hogy a Múlt és Jövő glosszaírója közvetlenül Hitlerék hatalomra jutása után mennyire félreismerte a nácikat:

„Habemus Hitler! Voltak már nagyobb csapások is a zsidóság történelmében! (...) Felelős állásban Hitler és hívei másképp kénytelenek beszélni, mint a demagógia söröshordójának tetején."[32]

A magyar zsidó közvélemény azonban nagyon gyorsan kijózanodott. Komor hangvételű írások sokasága tudósította a zsidó közönséget a német zsidók tragikus sorsáról. Az idő múlásával ezrek és tízezrek hagyták el szülőföldjüket és vándoroltak ki (sokan Magyarországot útbaejtve) – Palesztínába is!

A cionista szövetség akkori elnöke, Izsák Ede, a Zsidó Szemle hasábjain figyelmezteti a magyar zsidóságot a közelgő veszélyre:

„Ami ma Németországban megtörténik, az tegnap megtörtént Franciaországban és holnap megtörténhetik Angliában." (...) Mindenkinek kötelessége, hogy segítsen felépíteni „az ősi hont, ahol az üldözött zsidó biztos, boldog otthont talál, amelyre szükség lehet."[33] – vetette papírra e sorokat Izsák 1933 májusában.

A kor és tanulságai tragikusak. Ezt a kortársak is érezték. Úgy tűnik, a konzekvenciákat leghamarabb a cionisták vonták le, s a szűkös lehetőségek közepette az ő javaslataik, helyzetértékelésük állt leginkább közel a realitásokhoz is. „Az összes jelek arra mutatnak, hogy a magyar zsidóság lelkét megragadta annak tudata, hogy történelmi időket élünk, és történelmi felelősség súlya nehezedik vállunkra... Ezt a felelősséget nem lehet csak úgy egyszerűen lezárni elvi alapokra való utalással. Kezd a zsidó közvélemény okos lenni, ráeszmélni, hogy elvek fenntartásával mindent meg lehet csinálni, ami jó és ami becsületes. Hogy Erec Izrael felépítéséért áldozatokat hozni jó és becsületes dolog", az

Tiszta búzát szemelget a vadgalamb (ceruza)

Régi szerelem (ceruza)

már nem vitás – írja 1936-ban ifj. Miklós Gyula, az MCSz elnöke.[34]

Hol van már az az idő, amikor Palesztináról úgy beszéltek, hogy az a nyomorgó kelet-európai zsidó testvérek számára és legfeljebb néhány (száz, vagy ezer?) magyar chalucnak jelent majd otthont?

A jól ismert régi problémák – így a hitközségek vezetésébe való bekerülés – nem kerültek le a napirendről, sőt az új viszonyok közepette már egészen más hangsúllyal jelentkeztek. Nem mindegy ugyanis – például –, hogy 1926-ban vagy pedig 1933 után sürgetik a modern héber nyelv oktatását a zsidó tanintézetekben! A nemzeti szocializmus hatalomra jutása és térnyerése – ami, egyebek között mind hangosabbá tette az amúgy sem halk szavú magyar ,,antiszemitákat" – egészen más optikát ad a dolgoknak. Ezt a hangsúlyeltolódást a hitközségek és a cionisták (helyesebb itt talán őket s nem pedig a cionizmust említenünk) viszonylatában is érzékelhetjük. Azaz – legalábbis így gondoljuk – nem a különböző világnézetek közeledtek egymáshoz, hanem az ezeket reprezentáló személyek, szervezetek. Ugyanis ez történt! A cionisták és a neológ hitközségek közeledtek, igaz csak nagyon óvatosan, egymáshoz. A németországi és a hazai antiszemitizmus felerősödése, a nemzeti szocializmus németországi uralomra jutása (majd földrajzi térnyerése), a zsidók tömeges kivándorlása a veszélyeztetett területekről (az 1938-ban bekövetkezett Anschluss után már Ausztriából is) közelítette egymáshoz a különben fényévnyi távolságra lévő feleket. A közeledés jeleként értelmezhető az is, hogy az ,,Egyenlőség" – nem feladva ugyan hagyományos cionizmus-ellenességét, de – már sokkal visszafogottabb hangot ütött meg a cionizmus bírálata során. 1938 márciusában Buday-Goldberger Leó a zsidó ifjúság választási lehetőségeiről is ír egyik ,,Egyenlőség"-ben megjelent cikkében. A cionizmust ,,becsületes törekvésű" mozgalomként aposztrofálja, azonban mégsem tudja a magyar zsidó fiatalságnak ajánlani, mert ,,lényegében mégsem fér össze magyarságunkkal."[35]

A tekintélyes PIH berkein belül – az egyes hitközségi szakbizottságokban – azonban kialakul valamiféle párbeszéd s együttműködés a cionista és nem cionista képviselő-testületi tagok között.[36] Ez még önmagában nem sok, de több, mint ami addig volt.

Ahol viszont nem sok változott, az az ortodox hitközség volt. A Zsidó Újság például egy nyúlfarknyi cikkben számolt be az 1933-ban Prágában megtartott cionista világkongresszusról, s a szokott módon fejezi ki véleményét, amennyiben ,,A hazai ortodoxia természetesen távol áll a cionizmus minden válfajától."[37]

A régi problámák és feszültségek mellett újak is születtek. Részben ide tartozik, s fent már említés is történt róla, a

magyar zsidók Palesztínába települése. Különösen 1938-tól, az ún. első zsidótörvény meghozatalától kezdve került reflektorfénybe az alija ügye. A zsidótörvény következtében tízezrek – közöttük rengeteg fiatal – egzisztenciája omlott össze vagy vált kilátástalanná. Újból előtérbe kerültek a sajtóban a zsidó ifjúság sorsáról, jövőjéről szóló írások. Lehetséges-e az átrétegződés? Ez foglalkoztatja talán leginkább a közvéleményt. A foglalkozási átrétegződést sokan az antiszemitizmus és a további diszkriminatív intézkedések egyik leghatásosabb ellenszereként szerették volna látni. Az első zsidótörvényt hamarosan felváltó s még súlyosabb megszorításokat tartalmazó ún. második zsidótörvény szétoszlatta ezt az illúziót. A cionisták az átrétegződést az alija – s talán ez az egyetlen megoldás (kérdés viszont, hogy Anglia mennyi menekült zsidót hajlandó befogadni Palesztínába; nem beszélve arról, hogy egyre nehezebb, különösen a második világháború kitörését követően Palesztína, az Ígéret Földje megközelítése) – előkészítéseként fogták fel. Cél a nyelv- és szakmatanulás!

Végezetül két röpiratról szeretnék említést tenni. Az egyik Stern Samu, a PIH elnöke tollából származik,[38] a másik ifj. Miklós Gyulától. Stern írása nem sokkal az első zsidótörvény előtt íródott, Miklósé pedig nem sokkal utána(az ő írásának nagy része mint az MCSz állásfoglalása jelent meg.[39] Jómagam is ezt használtam, nem pedig a Zsidó Szemlében megjelent cikksorozatot). Stern Samu hűen követi a hazai neológia politikai hitvallását. Ha egyetlen szóval kellene jellemezni röpiratát, akkor az apologetikus jelző illene rá a legjobban. Rendíthetetlen hit a magyar és zsidó sorsközösség történetileg megalapozott voltában; mennyi és mennyi érdemet szereztek a zsidó vallású magyarok az ország építésében és gazdagításában; szembe kell szállni az igaztalan támadásokkal; együtt kell küzdeni továbbra is „Magyarország igazságáért", azaz a területi revízióért.

„Más, hatalmas, nagy nemzeteknél is csak káros következésekkel járhat az antiszemitizmus áramlata, de szegény és kis nemzetek fokozott felelősséggel tartoznak szem előtt tartani létük és jövőjük vitális érdekeit. A magyar nemzet erkölcsi és gazdsági érdeke pedig azt követeli, hogy igazságtalan partikuláris szempontok fölött az egyetemesség érdekei érvényesüljenek..."[40]

A cionista szövetség jórészt Miklós Gyula által kialakított állásfoglalása a realitások talaján keresi a megoldást, pontosabban a kiutat! Gazdasági, szociális, kulturális programot, stratégiát kell kidolgozni. Törekedni kell az egységes magyarországi zsidó érdekképviselet kialakítására (a német zsidók 1933 után felállított hasonló szervezete lehet a minta). Különös hangsúlyt kell fordítani a zsidó ifjúság helyzetére. Ami pedig talán a legfontosabb: fel kell készülni arra, hogy a magyar zsidóság egy része igenis ki fog vándorolni – Palesztínába.

„A zsidó nép jövőjét az az ifjúság jelenti, mely egészségesebb és őszintébb zsidó légkörben felnőve, leszámol a múlt bűneivel – az az öntudatos nemzedék, mely tudja is, hogy népének jövője az ő nagy feladata és amelynek a zsidóság nem teher és szerencsétlenség, hanem vállalása annak a nagy munkának, amely Erec Jiszráélben egy széthulló és pusztuló nép megváltásáért és újjászületéséért folyik a valóságos élet talaján."[41]

Jegyzetek

22. B. B.: Palesztína újjáépítése történeti megvilágításban. Múlt és Jövő, 1926. február. p. 47.

23. B. K.: Pro Palesztína. Múlt és Jövő. 1928. júl–aug. p. 244.

24. Magyar Zsidók Pro Palesztína Szövetségének Alapszabályai. (h. n., é. n., p. 1.)

25. P. J.: Baracs Károly hagyatéka. in: Harcban a zsidó kulturáért. (Bp., é. n., p. 203–204.)

26. K. N.: A Magyar Cionista Szövetség alapszabály-ügye. Történelmi visszapillantás. Zsidó Szemle, 1927. okt. 10. p.1–2.

27. A Magyar Cionista Szövetség Alapszabályai. (Bp. é. n., p. 3.)

28. „Numerusz klauzusz, cionizmus, statuszkvó szervezkedés" Az orthodox központi iroda alelnökének nyilatkozatai. Zsidó Újság, 1927. nov. 25. p. 1–2. és

A központi bizottság ülése. Zsidó Újság, 1927. dec. 9. p. 2.

29. „Numerusz klauzusz..." p. 1.

30. Koncentrációs támadás a Magyar Cionista Szövetség ellen. Zsidó Szemle, 1927. dec. 1. p. 2. és Visszaélés Reich Koppel nevével. Zsidó Újság, 1928. jan. 27. p. 3.

31. A központi bizottság... p. 2.

32. Múlt és Jövő, 1933. febr. p. 58.

33. I. E.: A németországi tanulság. Zsidó Szemle, 1933. május 5. p. 1.

34. M. Gy.: A konstruktív munka jegyében. Zsidó Szemle, 1936. febr .7. p. 1.

35. G. E.: A Magyar zsidó programm. Egyenlőség, 1938. márc. 18. p. 6.

36. Lásd ehhez a kérdéshez pl. a „Cionisták a hitközségi tanácskozásokban" c. cikket a Zsidó Szemle, 1938. jan. 21-i számában. Erről a témáról a már többször említett Fodor Lajos is sokat cikkezett, pl. a „Hitközség és cionizmus" c. eszmefuttatást – Zsidó Szemle, 1936. árp. 17.

37. A cionista világkongresszus. Zsidó Újság, 1933. július 31. p. 9.

38. Stern Samu: A zsidókérdés Magyarországon. (Bp., 1938.)

39. A magyar zsidóság új útja, A Magyar Cionista Szövetség állásfoglalása. (Bp., 1938.)

40. Stern: id. mű p. 29–30.

41. A magyar zsidóság új... p. 22.

Amigoék öt évszázada

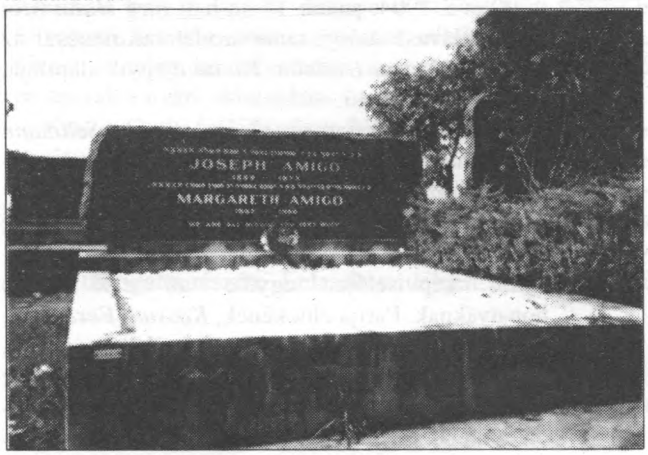
Egy család a halhatatlanságnak...

Ausztráliában, Sydneyben ismertem meg Amigo György szemészprofesszort, nyugalmazott egyetemi tanárt és testvéröccsét Amigo Pál mérnököt. Évtizedek óta élnek a távoli világrészen, ennek ellenére együttérző érdeklődéssel kísérik a magyarországi eseményeket, minden érdekli őket, ami itt történik. Információimért cserébe megismertettek egy család csaknem félezer éves történetével. Ők ugyanis a legősibb és legelőkelőbb spanyol-zsidó családok egyikének leszármazottai, akik a szefárd és marannus Amigok történetét Ferdinánd és Izabella urakodásának időszakáig, a XV. század végéig vezethetik vissza.

A spanyol inkvizíció üldöztetései elől menekülő Amigo ősök olasz földön Génuában találtak otthonra. Selyemmel és fűszerekkel kereskedtek. Mérhetetlen szenvedések és megpróbáltatások után ott jobban ment a soruk, de egy évszázad multán több nemzedékük innen is tovább vándorolt, Konstantinápolyba. Ennek az ágnak egyike Jacob, a törökök által meghódított Temesvárra költözött. A török zsidókkal együtt ő is, mint a Spanyolországból származottak többsége, Zimonyba, Belgrádba menekült, mielőtt 1716 októberében Savoyai Jenő osztrák főherceg 164 évi hódoltság után visszafoglalta a várost. Tudták, hogy Savoyai serege diadalmámorában feldúlja a zsidók otthonait, életüket sem kíméli. Hónapokkal később a fővezér engedélyezte visszatérésüket, de mindössze hat család élt ezzel a lehetőséggel, köztük Jacob Amigoé.

Néhány év eltelte után Jacob fiát, Amigo Meirt, a Bécsben letelepedett marannus Don Diego d'Aquillar kinevezte az osztrák dohánymonopólium temesvári főfelügyelőjévé. d'Aquillar Mária Terézia kegyeit élvezte, a királynő bárói címmel ruházta fel. Minthogy ő volt az állami dohányjövedék vezetője, hatalmas bevételekkel gazdagította az uralkodó kincstárát. Amigo Meir bizalmas kapcsolatban állt a báróval. Ez, és sokirányú összeköttetése a kor más nagy tekintélyű személyiségeivel, lehetővé tette, hogy irányításával és támogatásával felépüljön Temesvár nagy lélekszámú szefárd hitközségének temploma. Bőkezűségének köszönhetően a zsinagógán kívül sok intézmény létesült Temesváron, ahol már a XVII. században, I. Rákóczi György uralkodása idején is éltek zsidók.

A családi sír

Mária Terézia haragja

A királynő rokonszenvét élvező Don Diego d'Aquillar, ahogy ez sok más marannussal is megesett, visszatért Spanyolországból kiűzött zsidó őseinek hitéhez. Madrid katolikus püspöke e tetten felháborodva rávette Mária Teréziát, hogy ne hagyja ezt megtorlatlanul. A királynő nem csak d'Aquillart távolította el környezetéből, hanem 1745. január 2-án elrendelte valamennyi zsidó kiűzetését Cseh-Morvaország területéről.

A kegyvesztett d'Aquillar mielőtt örökre elhagyta a császári várost, hogy Angliába költözzék, lovas futárt küldött Temesvárra az Amigo család akkori fejéhez, Jehudához, s kérte: Konstantinápolyban, a szultánnál eszközölje ki közbenjárását a cseh-morvaországi zsidók érdekében. Amigo útrakelt, s elérte, hogy a padisah ilyen értelmű levelet küldjön Mária Teréziának. A királynő méltányolta a kérést, és feltehetően ez az interveniálás is hozzájárult a zsidókat sújtó rendelkezése visszavonásához.

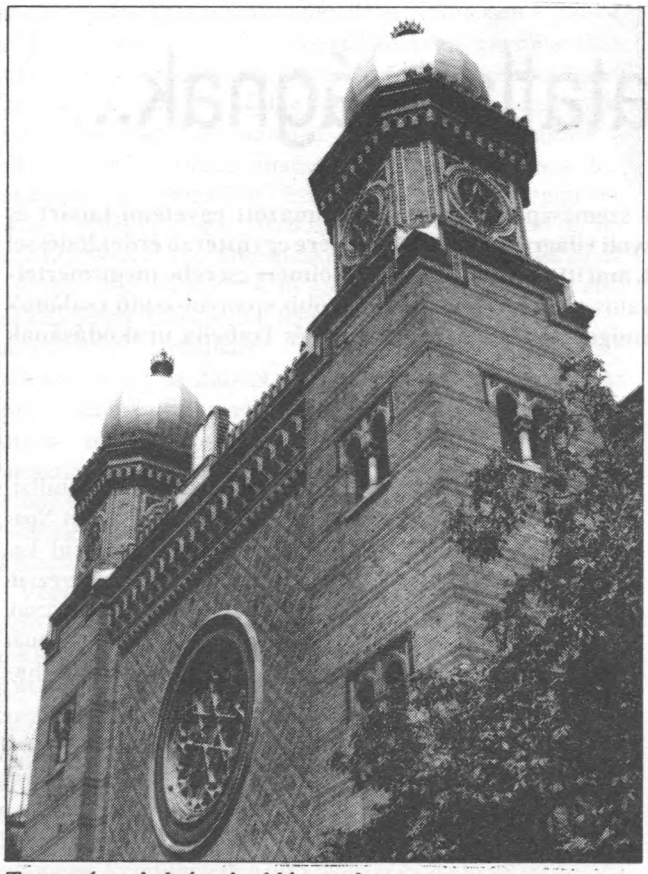
Jehudának később is fontos szerepe volt a zsidóság életében. Mint a vallási gyülekezet világi vezetője, a főrabbival együttműködve lényegében a Bánság zsidó bírájának tisztét töltötte be. A területen élő és oda érkező letelepülőknek személyesen meg kellett jelenniük előtte, megállapodni adózási kötelezettségeikről, és egyéb ügyes-bajos dolgaikban is ő tett igazságot.

A későbbi Amigo utódok többségükben országos viszonylatban is maradandó érdemeket szereztek a magyar műveltség, a tudomány, az ipar és a kereskedelem fejlődésének előmozdítása terén. (Nevüket a latin amicus = barát szóból eredeztették, nemesi származásukat Mária Teréziától kapott családi címerük tanúsította.)

A világosi fegyverletételtől a munkaszolgálatig

Még néhány szó az utódok némelyikéről.

A Temesvárról Resicára költözött Amigo Ignác az 1848–49-es szabadságharcban az Aradon vértanú halált halt Vécsey Károly seregében harcolt, és Világos után sokáig bújdosnia kellett. Amigo Gyula útja tizennyolc éves korában Erdélyből Svédországba, Stockholmba vezetett. Sikeres vállalkozó lett, hű maradt szülőhazájához. Az egyik szegedi árvíz idején jelentékeny pénzsegélyt küldött a károsultaknak, amiért Tisza Kálmán miniszterelnök levélben mondott neki

Temesvár, a belvárosi zsidó templom

köszönetet. Kilencvenhárom éves korában hunyt el. Fia, Adolfo de Amigo megbecsült zeneművésze volt Svédországnak. Lugoson, Aradon, Nagyváradon, Budapesten éltek még a múlt században többen a család tagjai közül.

György és Pál napjainkban is őrzik őseik egynémely relikviáját. A többi között a Tolnai Világlapja egyik 1914-es példányát, melyben oldalszélességű fényképfelvételen édesapjuk látható.

Amigo József felderítő pilóta és navigátor volt. Egy felszállásakor az olaszok lelőtték gépét, de életben maradt, foglyul ejtették. Már a következő éjszakán megszökött és csónakon visszaevezett a cattaroi főhadiszállásra. Magas hadikitüntetést kapott. Horthy admirálist személyesen ismerte, közelében volt az otrantoi ütközet idején. A kormányzó többször fogadta őt Kenderesen, később mentesítette a zsidótörvények következményei alól.

Két fiát mindez nem óvta meg attól, hogy osztozzanak a munkaszolgálatosok megalázó sorsában, elkerüljék a deportálást. Túlélték a szenvedéseket, s a szülőkkel együtt Ausztráliában találtak új hazára. György a legnagyobb diáklétszámú, 25 000 hallgatót befogadó egyetem köztiszteletben álló professzora lett, Pál gépgyárat alapított. Ma is ápolják a szefárd hagyományokat, az unokák megőrizték, előnévként továbbadják majd őseik nevét. Otthonuk falán Sydneyben ott látható a Mária Terézia által családjuknak adományozott címer, benne három Dávid csillaggal.

A temesvári temetőben az Amigo család huszonnyolc tagja alussza örök álmát.

Vadász Ferenc

Januári évfordulók

1. 125 éve, 1869 január elsején tartottak először Magyarországon a zsidókat felekezetként feltüntető népszámlálást. 542 279 izraelitát írtak össze, akiknek 30 százaléka városban lakott.

45 éve, 1949. január 1-én pedig olyan népszámlálás kezdődött, amelyik utoljára tüntette fel a vallást: 133 862-en vallották magukat izraelitának, közülük 96 537 fő Budapesten lakott.

130 éve, 1864. január elsején született *Gerő Lajos* író-költő, a *Pesti Napló* és a *Budapesti Hírlap* munkatársa. A századfordulón több kötete jelent meg.

3. 30 éve, 1964. január 3-án halt meg *Grünwald Fülöp* tanár-történész. Zsidó középiskolákban tanított, majd lett a *Rabbiképző Intézet* történeti tanszékének vezetője, a *Zsidó Múzeum* igazgatója. *Scheiber Sándorral* a *Magyar Zsidó Oklevéltár* sajtó alá rendezője.

13. 45 éve, 1949. január 13-án kezdődtek a fegyverszüneti tárgyalások Izrael és az arab államok között Rhodos szigetén. A háború fél évvel korábban, Izrael Állam megalakulása után tört ki. A jórészt sebtiben toborzott zsidó hadsereg először mért csapást a betolakodókra, és a hadműveletek eredményeként Izrael nagyobb területekhez jutott, mint azt az ENSZ tervezte.

25 éve, 1969. január 13-án Bagdadban az őrjöngő tömeg tetszésnyilvánítása közben, kémkedés koholt vádjával felakasztottak kilenc zsidót. Irak ezt az eseményt felhasználta Izrael-ellenes propagandájában.

15. 130 éve, 1864. január 15-én *Hildesheimer Izrael* rabbi Kismartonban nyilatkozatban határozta meg az ortodoxia ismérveit. 300 hazai rabbiból 85 csatlakozott hozzá, továbbá 36 külföldön működő. A szakadás előzménye ugyancsak januári esemény. 1859-ben 22 magyarországi rabbi beadványt intézett a bécsi kultuszminiszterhez a tervezett rabbiképző ellen. Ők a pozsonyi jesiva elismerését kérték, és meg is kapták.

16. 90 éve, 1904. január 16-án halt meg *Hahn* (írói nevén Havas) *Adolf*, tanár irodalomtörténész, az *Izraelita Magyar Irodalmi Társulat* egyik alapítója, neves Petőfi-kutató.

17. 90 éve, 1854. január 17-én született *Seltmann Lajos* tudós, irodalmár, a zsidótárgyú magyar szépprózа úttörője.

25. 90 éve, január 25-én halt meg *Pichler Győző*, az 1848-as eszméket valló *Függetlenségi Párt* parlamenti képviselője, egyike az első zsidó honatyáknak. Pártja elnökének, *Kossuth Ferenc*nek titkára, és az *Egyetértés* című lap munkatársa is volt.

45 éve, 1949. január 25-én választottak először Izraelben. Az alkotmányozó nemzetgyűlés mandátumainak többségét a baloldal szerezte meg.

Róbert Péter

Zoltán Dezső

A fürdőmester

Traian hűséges szemét rámeresztette Krausz tisztviselő úrra, aki fáradtan dőlt hátra székében, amikor az utolsó munkásnak is leszámolta a bérét. Csendesen, szertartásosan folyt a bérfizetés, pisszenés nélkül vették fel a pénzt a móc erdőmunkások, csak az ezüst százasokat pengették le a márványlapon. Ezt engedte nekik Krausz Gyuri, még át is cserélte a tompán csengő százast. Nem szóltak ahhoz sem, hogy a cédulán szereplő összegből egy huszast levont a tisztviselő, megszokták már, így volt a múltban is, amikor a másik tisztviselő fizette a bérüket. Csakhogy Krausz Gyuri nem magának vonta le a huszasokat. Traiannak adta, a munkavezetőnek, megbízható fegyverhordozójának. Ez örökölt szokás volt, átvette elődjétől és Traiant is, aki ezért a juttatásért hűségesen szolgálta, tájékoztatta az erdőmunkások hangulatáról, panaszairól. Krausz Gyurit nem érdekelte a munkások hangulata, de neki ezekről a dolgokról tájékoztatni kellett a telepigazgatót.

Krausz Gyuri felállt az íróasztal mellől. Alig volt magasabb, mint amikor ült. Még a bilgerli csizma sem magasította, a kezében tartott nádpálca sem tette délcegebbé. Szerette a nádpálcát odaveregetni lovaglónadrágjához és fejét dacosan felszegni, fel a magasságos ég felé. Most is szétvetett lábbal állt meg a hodályszerű helyiségben, amelyet hetenkint csak egyszer, szombat délutáni bérfizetésre használtak. Az iroda főfalán légypiszkokkal tisztelt nyomatról bámészkodott le az aranyfürtű kisfiú, aki már ily zsenge korában is Hohenzollern gőggel nézett bele a világba.

Krausz Gyuri bezárta az irodát, magára hagyta a germekirályt, s dölyfösen megindult a poros falu főutcáján. Mellette téblábolt a hosszú Traian, aki hétrét görnyedt, hogy kicsiny termetű, de hatalmas védnöke fülébe susmoghasson.

Krausz Gyuri olykor-olykor bólintott, kifejezésre juttatva, hogy a közlések eljutottak értelmi központjába, de a száját nem nyitotta szólásra. Ment, méltóságteljesen lépkedve a poros faluban, nádpálcáját oda-odaveregetve lovaglónadrágjának szárához. Kellemes nyáridő volt, a hegyek ormáról enyhe fuvallat érkezett az alacsonyan fekvő faluba, ahol a fakitermelő munkások laktak. Krausz készült visszautazni lakóhelyére, mely központi helyet foglalt el a falu és a kitermelő helyek között. Félúton a kettő között hevert a folyóparti helység, ahol mindössze néhány család lakott, főként a telep tisztségviselői és egy pár olcsó penzió prosperált a nyári időszakban.

Krausz Gyuri órájára nézett. Még húsz perce volt a hegyivasút megérkezéséig. Másfél órát tartott, míg a vonat felszuszogott a magasba vele. Előre félt a mai naptól. A hétköznapok mégcsak elmúlnak valahogy, de a szombat délután és este, az utána jövő tikkasztóan hosszú vasárnap a kínokkínját tartogatta részére. Lelassította lépteit, tengernyi ideje volt. Húsz perc múlva jön a vonat. Megint nézte az órát, de az még egy perccel sem ment előre. Traian megértette, mi játszódik le a tisztviselőben és merész javaslatot tett.

– Nem volna kedve betérni a házamba? Özvegy ember vagyok, de rendben tartott házam van.

Krausz Gyuri felhúzott szemöldökkel meredt rá. Csodálkozás és szelíd megbotránkozás villant fel szeméből. Miféle vakmerőségre vetemedett Traian? Eddig úgy kísérte ki az állomásra, hogy amikor elhaladtak a háza mellett, még a szemét sem bökte a zsupfedél felé, nemhogy még invitálná.

Traian megijedt a tisztviselő nézésétől és már visszavonult volna. De Gyuri megsajnálta és leereszkedően mondta:

– No, nem bánom, de csak egy percre.

Traian izgatott lett, felszakította a ház kiskapuját és úgy fogadta a tisztviselőt, mintha magát a telepigazgatót, vagy az erdők urát, a méltóságos báró urat, vagy talán őfelségét, a markrancosfürtű, rövidnadrágos kisfiút vezetné be töppedt házába.

Krausz Gyuri, amikor belépett az alacsony helyiségbe, gyors pillantást vetett a berendezésre. Magaeszkábálta bútorok, kézzel szőtt rongyszőnyegek, hímzett takarók tették kellemessé, meghitté ezt a szerény otthont. A rendre és tisztaságra nyilvánvalóan az a szelíd lány ügyelt, aki nem merte tekintetét ráemelni a vendégre és lehajtott fővel állt vele szemben.

Krausz Gyuri végigmustrálta a lányt. Pirospozsgás arcát nézte, amelyet hamar lehervaszt majd az élet és duzzadó idomait, amelyek oly hamar elsatnyulnak a gyerekszülésben, cipelésben.

– Hány éves a lány? – vetette oda az apának.

Traian sunyított:

– Tizennégy – mondotta és alázatosan mosolygott, töredezett fogai kivillantak.

– Van az tizenhét is – állapította meg Krausz Gyuri.

– Tizennégy – mondotta és alázatosan mosolygott, töredezett fogai kivillantak.

– Van az tizenhat is – állapította meg Krausz Gyuri.

Traian a fejét rázta:

– Én csak tudom. Májusban töltötte be a tizennégyet.

Krausz Gyuri minden nyomaték nélkül mondta:

– Hazudsz. Hazudsz, Traian. A lány elmúlt már tizenhat. Engem nem csapsz be.

Aztán a lányhoz fordult:

– Hány éves vagy?

A vér az arcába szökött a lánynak:

– Amennyit apa mond.

– Hát te magadtól nem tudod?

A lány megmakacsolta magát:

– Amennyit apa mond.

Gyuri szigorúan mérte végig:

– Hogy hívnak?

A lány segélytkérően nézett az apjára. Traian intett neki, hogy mondja csak meg.

– Hana.

Zoltán Dezső 1914-ben született Budapesten, és 1971-ben hunyt el Tel-Avivban. Izraelben az Új Kelet munkatársa volt.

A fenti írás a szerző halála után barátai által Tel-Avivban megjelentetett A hétpecsétes titok című novelláskötetében jelent meg.

Gyuri bólintott.

– No, minden jót, Hana, jó egészséget.

Kilépett a szobából, lassan haladt előre, figyelembe sem vette, hogy Traian ott csahol mellette. Amikor megérkeztek az állomásra, már hallatszott a vonat távoli fújtatása, elnyújtott fütyülése.

Krausz nem szólt egy szót sem kísérőjéhez. Úgy szállt be az egyetlen személykocsiba, hogy rá sem emelte tekintetét Traianra. De amikor bent volt már a kocsiban, és odaállt az ablak mellé, akkor ráemelte nézését, amellyel tudomására adta, hogy számontartja jelenlétét. Már fütyült a vonat, kerekei lassan, csikorogva megindultak, amikor Krausz Gyuri a nyitott ablakon át leszólt Traiannak:

– A határaival küldd fel a lányt.

Traian széles, kétségbeesett mozdulatot tett:

– Gyerek még.

Gyuri hangjában egy kis indulat volt:

– Nem gyerek.

– Vőlegénye van – mondta Traian és megindult a vonat mellett.

Gyuri nevetett:

– A vőlegényt nem kell felküldeni, csak a lányt.

Traian szaporán szedte bocskoros lábát:

– Szilaj, forróvérű fiú . . .

Traian amint futott a vonat mellett a tisztviselő szája mozgásából még leolvasta: „Küldd fel a lányt".

Krausz Gyurit kolozsvári barátai fürdőmesternek nevezték, és igen jól szórakoztak történetein. Csak ritkán ment haza, drága volt az utazás, neki minden lejre vigyáznia kellett. Hatezer lej volt a fizetése, amelyből háromezret szegénységben élő szüleinek adott. Ezerhatszáz lejt fizetett kosztra az egyik helyi penzióban, cigarettázott, két újságra fizetett elő. Lakbért, mosást nem fizetett, de így sem jutott semmire, és ha olykor hazament Kolozsvárra, akkor minden összekuporgatott pénzét felélte. De jó volt összejönni a régi barátokkal, volt osztálytársakkal és hajnalig tartó dumapartikon, ivászatokon szájhősködni.

Azért nevezték fürdőmesternek, mert mindig elmesélte, hogyan fürdeti meg a móc lányokat, akiket Traian, a munkavezetője toboroz neki szombat éjszakára. Mikor megérkezik a lány, akkor néhány vödör vizet húzat vele a kútból, megrakatja forgáccsal a tűzhelyet, arra feltéteti a mosófazékba összegyűjtött vizet, azt felmelegítteti, majd a szobája melletti fészerben levő fürdőkádba önteti. Mindent a lánynak magának kell elvégeznie és legalább egy órán át kell fürödnie, szappanoznia magát, hogy megtisztuljon a földi lét salakjától és méltóvá váljék ahhoz, hogy Gyuri úr az ágyába fogadja.

Mulattak ezen a fiúk Kolozsváron, tágranyílt szemekkel hallgatták történetét. Hogyan szórakoznak majd, ha elmeséli, hogy ma éjszakára Traian kénytelen a saját lányát felküldeni hozzá. Mert a móc dícsekedni akart otthonával, ahelyett, hogy bölcsen és szerényen viselkedett volna.

Mikor Gyuri hazaért, nekilátott a fürdés nehézkes munkájának. Mert nem volt olyan egyszerű a fürdés ebben a hegyi faluban. A fészerben állt a hatalmas gőzölt bükkből készült fürdőkád, amit a famunkások csak úgy kedveskedésből faragtak neki, a kívánságának megfelelően. – A kádból lefolyó vezetett ki az udvarba, és így nem kellett kimerni belőle a vizet. Ő maga gondolta ki az egészet, és szívós munkával megteremtette a fürdési lehetőséget, amely elsősorban a maga számára volt fontos. Még a szülői házban tanulta meg a pedantériát, a testápolás elemi szabályait. Ő csak dicsekedett a fiúknak a móc lányokkal, de lényegében véve nagyon únta őket, és hevesen vágyakozott városi, kölnivizet használó asszonyok, lányok után. Bár olykor félelmek lepték meg, hogyha összekerülne városi asszonnyal, nem merne fesztelenül viselkedni velük, elrontották őt a hegyi élet viszonyai.

Megfürdött, utána kiengedte a vizet a fakádból, majd alaposan megberetválkozott. Még az újságot is elolvasta, lustálkodott ágyában, egy keveset aludt, majd mikor felébredt, az órájára tekintve megállapította azt, hogy vacsoráznia kell. A vacsora volt a napi program egyetlen üde foltja, hiszen kockás abrosszal leterített asztalok mellett ültek a penzió teraszán és ilyenkor nyáron vendégek is voltak, akikkel szóba lehetett elegyedni, eltréfálkozni. Az ünneplőjébe búját, porcelán nadrágját vette fel és kihajtott kockás inget. Mindent a helyére tett és el is indult, amikor kopogtattak az ajtón. Hana állt az ajtóban lángragyulladt arccal és várta, hogy beengedje.

Gyuri meglepetten nézett rá, egészen megfeledkezett róla.

– Gyere be a szobába, Hana – mondta neki szelíden és maga elé engedte. A lány zavartan állt meg a szobában, nem tudta, mit kell tennie. Gyuri úr kioktatta:

– Idefigyelj, Hana. Én most elmegyek vacsorázni, csak később jövök vissza. Egy-két óra múlva. Te addig szépen megfürdöl.

A lány csodálkozással nézett rá, nem értette, miért kell fürdenie.

Gyuri kimutatott az udvarra.

– Ott a kút, kimész és húzol öt vödör vizet. Annyi elég. Egymásután beöntöd a mosófazékba, amit megtalálsz a konyhában a tűzhelyen.

Azután megmagyarázta, hol van a fürdőkád, hogyan kell beleöntenie a meleg vizet, hány vödör hideget kell még hozzátenni. Egy nagy darab szappant adott a lánynak, és megparancsolta neki, hogy sokáig üljön a kádban, addig, míg ő haza nem érkezik. Aztán otthagyta a feldúlt lányt, akire úgy záporoztak parancsai, mint újoncra az őrmesteri regula.

Gyuri úr nyugodt léptekkel, félcipőben, fehér nadrágban indult neki a hegyi ösvénynek, amerre a patak kanyarog. Elhaladt a teniszpálya mellett, ahol a penziótulajdonos felesége teniszezett egy csokoládébarnára sült, fehér sortos nővel. Ismerte az asszonyt, illetve látta már többször, fejbólintással köszöntötte a vacsorák idején. Nem volt már fiatal, de jóalakú és bár fekete hajába ősz szálak vegyültek, ruganyos, kívántos nő volt. Elvált asszony volt és az ilyenekről könnyen suttognak mindenféléket. Gyuri is hallott róla egyet-mást, dehát az eszébe sem jutott, hogy az felbátorítaná a közeledésre. Különben is az ilyen tapasztalt városi nők nem sokba nézik a magafajta huszonötéves fiatalembert, aki életét itt koptatja el a gerendák és fűrészeltáruk között és még mozit sem néz, a nagyvilág dolgairól csak az újságokból informálódik, vér szalad az arcába, reszketni kezd a keze, ha egy ilyen dáma csak annyit kérdez tőle, hogy hány óra van.

A penzió vendégei friss pisztrángot ettek azon az estén és áfonyát tettek a vajaskenyérre, de ő megmaradt szolíd bor-

Hampton Court-nek nevezik

júsültje mellett. Minden este borjúsültet evett, hozzá savanyú uborkát. Gyorsan evett, bár nem volt éhes, és hamar keresztbe fektette a kést és villát megürült tányérján. Ilyenkor szemlélődéssel töltötte az időt, a városi vendégeket nézte, elmerengett sorsukon. Mindenkiről elképzelte ki, mi lehet és bizony ösztöne gyakran helyes nyomra vezette. Megérkezett a teniszező asszony is, már levetette a sortját és élénksárga nagymintás ruha volt rajta, haját felfrissítette és száján piroslott a friss rúzs. Az asszony körülnézett a teraszon, de meglepetéssel látta, hogy az asztalát délután érkezett új vendégek, egy népes család foglalta el. Gyors terepszemlét tartott és a fiatalember mellett döntött.

– Megengedi? – kérdezte Krausz Gyuritól, aki oly zavarba jött ettől a váratlan szerencsétől, hogy eltúlozva az udvariasságot, felugrott a helyéről és úgy kínálta hellyel az asszonyt. A pincér is ott termett, felvette a rendelést friss pisztrángra.

Az asszony leereszkedő kedvességgel fordult a fiúhoz.

– Magát soha nem látom sem a strandon, sem a teniszpályán.

Gyuri zavartan mondotta:

– Én nem nyaraló vagyok.

– Nem nyaraló? hanem micsoda?

– A fatelepen vagyok tisztviselő.

Az asszony nevetett.

– Erre nem is gondoltam. Azt hittem, hogy emberkerülő.

– Nem vagyok emberkerülő – mondta Gyuri ijedten. – Sőt nagyon is szeretem a társaságot . . . Illetve szeretném, dehát nincs. A többi tisztviselő nős ember, és a magamfajta fiatalembert nem szívesen látják a házuk körül ólálkodni.

Az asszony felnevetett:

– Félnek az ilyen nőhódítótól! Érthető. Nem is neheztelhet érte.

Megjelent a pincér és letette a tányért. Az asszony nagy étvággyal ette a halat. Dícsérte is.

– Mennyei íze van.

Gyuri ügyetlenül felelte:

– Én nem bírom megenni.

– No, akkor maga sem tudja, mi a jó – trillázott az asszony.

Gyuri úgy érezte, hogy neki kell valamilyen témát találnia. De sehogyan sem tudott választani. Szerette volna, ha elsomfordálhat, de az asszony észrevette szándékát.

– No, csak nem akar itthagyni? Ez nagy udvariatlanság volna.

Gyuri nem értette, mire vélje az asszony kedvességét. Zavartan hebegte.

– Gondoltam, nem terhelem.

– Én választottam ezt az asztalt – mondta az asszony vidáman –, magával együtt választottam.

A vacsora után együtt mentek el a penzióból egy kis sétára. Gyuri szótlanul ment az asszony mellett és még akkor sem mert belekarolni, amikor az szelíden a vállára tette a kezét. Dehát tapasztalt asszonnyal van dolga, látta a fiú szorongását, félszegségét, s mivel ő volt a magasabb, így hát belekarolt Gyuriba. A fiú aztán vonta csak magához az asszony karját, pedig hát ugyancsak lázasan forogtak a gondolatok az agyában. Egy ilyen asszonyt egyszer átölelni, megcsókolni, egy ilyen asszonnyal egy éjszakát eltölteni.

Mindez sorsszerűen, váratlanul, viharos gyorsasággal következett be.

Mikor Gyuri bódultan elbúcsúzott az asszonytól az esti viszontlátásra és az éjjeli együttlétre való megállapodás után, a boldogság dicsfényével az arcán indult el lakása felé. Megsímogatta az útjába kerülő bokrok lombjait és szíve csordultig tele volt dícsőségével. Szokott mozdulatokkal nyitotta fel házának kapuját, majd belépett a lakásba. Ijedtre kerekedett szemének bogara, mikor ágyának szélén ott látta Hanát, amint összekuporodva fekszik. Egész kicsire húzta össze magát a lány, mintha bocsánatot kérne a parancsszegésért, hogy nem a fürdőkádban várta meg, dehát ott állt benne órákig, lilára fagyva, míg csak kimerészkedett belőle.

A lány felriadt a közeledtére, és ösztönösen még jobban összehúzta magát.

Gyuri komoly volt és ünnepélyes:

– Öltözzél fel, Hana és siess, még eléred a hétórásit. – Hátat fordított a lánynak, aki gyorsan kapkodta magára ruháját s köszönés nélkül elrohant.

Mikor Hana hazaérkezett, karikás szemekkel ültek apja és vőlegénye a fekete szobában és olyan volt a levegő, hogy vágni lehetett a füstöt. Ezek együtt pipálták át az éjszakát, villant át a lányon.

– Megjöttél? – kérdezte drámai hangon Traian. A vőlegény is felszökött ültéből és közelebb lépett a lányhoz.

Hana széttárta a karját, és tőle szokatlan hangsúlyozással és hevességgel mondta:

– Esküszöm nektek, hogy tiszta vagyok . . .

Sanders Iván

Ősi legendák, modern történelem – zsidó témák Kaczér Illés műveiben

Kaczér Illés egyedülálló volt a magyar zsidó írók között, amennyiben mind saját életében, mind műveiben, áthidalta a hagyomány kötelékében élő, *stetl*-lakó kelet-európai közösségek és az emancipált, egyre inkább asszimilálódó városlakó zsidók közötti űrt. Főművében, egy négykötetes családregényben, melynek *A Zsidó legenda* címet adta – s amely e cikk középpontjában áll –, Kaczér megkapó, ám szociológiailag is hiteles módon ragadja meg a *stetl* világából a városba való döntő jelentőségű átmenetet és rajzolja meg a modern zsidó élet eredetét Magyarországon.

Szabolcsi Miklós – Patai Rafael, a neves történész és etnológus angolul megjelent önéletírásának kapcsán – Kaczér Illés nevét is megemlíti azok között – mint pl. Hatvany Lajos, Kóbor Tamás, Zsolt Béla, Újvári Péter és Elie Wiesel –, akik jelentős művekben örökítették meg a magyar zsidó életélményt. Szabolcsi azonban megkülönbözteti azokat az írókat (Hatvany Lajos, Kóbor Tamás és Zsolt Béla), akik alapvetően az urbanizált zsidó közösségek társadalomtörténetével, a szekularizálódott zsidók szellemi, lelki vívódásaival foglalkoztak azoktól (Újvári Pétertől, Elie Wieseltől, Kaczér Illéstől), akik – mivel maguk is közelebb álltak zsidó gyökereikhez és a *jiddiskeit* kulturális és vallási éthoszához, – a pre-modern népi kultúra légkörében élő, az ortodoxiába merült falusi és kisvárosi zsidók életét és korát örökítették meg. Ennek alapján hasonlította Scheiber Sándor Kaczért olyan nagysághoz, mint Isaac Bashevis Singer abban a tanulmányában, melyben Scheiber a Kaczér Illés műveiben felbukkanó zsidó folklór elemeit tárgyalja behatóan.[2]

Ám az effajta összehasonlítások és osztályozások bizonyos értelemben félrevezetőek. Mert igaz ugyan, hogy Kaczér regényei és novellái a hagyományos kelet-európai zsidó életről szólnak – érzékeltetik a földhözragadt *stetl*-létet éppúgy, mint a zsidó legendakincs gazdagságát –, és ebben az értelemben felfedezhetők közös vonások a jiddis irodalom nagyjai, beleértve I. B. Singer műveivel, Kaczér írói attitűdje, valamint nyelvezete és stílusa mégis másfajta íróvá avatják. Egyfelől Kaczér nem szorítkozott pusztán zsidó témákra. Írói munkásságának egy része távol áll, vagy csak lazán kapcsolódik a zsidó életérzéshez. Egyik regénye például, az *Ikongó nem hal meg*, melyről Kardos László írt annak idején meglehetősen kritikus hangvételű recenziót a *Nyugat*ban[3], egy afrikai négerről szól, aki Párizsban és Amerikában kutatja identitását. Mondhatnánk persze, hogy Kaczér zsidó érzékenysége még ebből a műveből is kitűnik, hiszen végső soron az asszimiláció problémáját feszegeti itt is – annak nehézségét, hogyan őrizhető meg az ősi örökség a modern korszellem csábító – pusztító térhódítása ellenében.

Ám mikor zsidó témához nyúl, Kaczér Illés akkor is olyan írónak mutatkozik, aki egyrészt képes arra, hogy kellő távolságot tartson attól a hagyományos zsidó világtól, melyet bensőségesen ismer, másrészt készségesen átéli jámbor zsidó alakjainak ellenérzését azokkal az erőkkel szemben, melyek számukra idegennek és fenyegetőnek tünnek. Kivételes volta a többi magyar zsidó íróhoz képest éppen abból fakad, hogy számára a hagyományos judaizmus nem megfakult emlék, nem pusztán *couleur locale*, hanem élő valóság, s ezért e világ ábrázolása nála kevésbé nosztalgiába hajló és idealizált, mint a kortásai műveiben fellelhető hasonló ábrázolások – s itt ismét csak Hatvany Lajos, Kóbor Tamás, Komor András nevét említhetjük, akik mind írókként, mind magánemberként az asszimilációs folyamat egy későbbi fázisát képviselték, s akiknek a magyar zsidó élet korábbi fejezetei már csupán elhalványult emlékeken, családi legendákon alapultak, s nem azon a történelmi realitáson, amely Kaczér számára még könnyen elérhető, tapintható valóság.

Ezt előrebocsátva, hozzá kell még fűznöm, hogy Kaczér Illés nagyon is magyar író volt – amennyiben egy író nemzetiségét elsősorban a nyelv határozza meg. Számomra ez az egyetlen használható meghatározás, noha mindannyian tudnánk kivételeket említeni. Kaczér valószínűleg jobban tudott jiddisül, mint bármely más magyar író, s ezen kívül még németül, héberül és angolul is beszélt, de csakis és kizárólag magyarul írt. Ha meggondoljuk a magyar zsidó akkulturáció és nyelvi asszimiláció mértékét, ez aligha meglepő. Igaz ugyan, hogy számos magába forduló, zárt, *stetl*-szerű közösség létezett a történelmi Magyarországon, főleg az ország keleti részein, és – legalábbis a XIX. században – sokan beszéltek jiddisül az országban, ám a német és a magyar nyelv túlsúlya miatt a jiddis sohasem vált irodalmi nyelvvé. Lelkes egyéni kezdeményezések ellenére Magyarországon nem született jelentős jiddis nyelvű irodalom. Sőt, a magyar zsidók általában megvetették, lenézték – s ez napjainkig így van – a jiddis nyelvet. Abból a kifejezésből, mellyel Magyarországon és Közép Európában másutt is illették – *zsargonnyelv* – bizony világosan kicseng a megvetés. Ezért különös, noha az előbbiek fényében aligha meglepő, hogy Kaczér regényének zsidó szereplői ugyan mind beszélik a jiddist, a szerző mégis szép, zamatos magyar nyelven szólaltatja meg őket; beszédük szabatos, sőt a paraszt

---

Sanders Iván New York Állam Egyetemén az összehasonlító irodalomtörténet, a Columbia Egyetem Kelet-Európa Intézetében a kelet-európai irodalom professzora.

A fenti szöveg a kolozsvári Moshe-Carmilly Weinberger Judaisztikai Intézet által 1992 októberében megrendezett konferencián elhangzott angol nyelvű előadásának szerkesztett változata.

szereplők esetében eleven és ízes. Ritkán fordítják jiddisre a szót, s még ritkábban használnak magyartalan kifejezéseket, noha az efféle botlás egy realista elbeszélésben teljesen elfogadható, sőt mi több: várható lenne. Kaczér elveti a legjobb amerikai zsidó írók gyakorlatát, akik zsidó hőseik beszédmódjában az élő, beszélt jiddis ritmusát, lejtését adják vissza. Érdekes megjegyezni, hogy noha e beszédmódnak egy merészen kísérleti és stilizált változata felbukkan a század legjobb, legtehetségesebb magyar zsidó íróinak műveiben – így Füst Milán és Szomory Dezső regényeiben és színdarabjaiban –, Kaczér, aki sokkal öntudatosabban élte meg zsidóságát és – tegyük hozzá – jóval kevésbé eredeti író volt, stílus dolgában magyar nyelvvédő maradt.

Az ő ábrázolásában a magyar vidék, amelyben a XVIII. század végétől egyre inkább nőtt a zsidó elem, legalább annyit merít magyar irodalmi előzményekből, mint hagyományos zsidó forrásokból. Kaczér gazdag szövegszövedékében megjelennek a vidék jellegzetes zsidó figurái: a falusi kocsmáros és boltos, a zsidó házaló, a vándorkoldus – a *schnorrer* –, a jesiva bócher, a vándormuzsikus, és a bolygó zsidó minden lehetséges változatában. Ám ezek a szereplők ismerősek a korábbi magyar irodalomból: felbukkannak már Jókai Mór és Mikszáth Kálmán műveiben, hiszen a vidék magyar társadalmának ők is hasonlóan sokszínű képét rajzolják meg. Ezeket a szereplőket és az őket övező motívumokat még nagyobb kifejező erővel idézi fel számos modern – zsidó és nem-zsidó – magyar író. Ehelyütt legyen elég utalnom Móricz Zsigmond elbeszéléseire, Szép Ernő színdarabjaira és Zelk Zoltán verseire.

Ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy Kaczér saját családi háttere nagyban megkönnyítette egy olyan világról szóló bennfentes híradás megírását, melynek szokás- és taburendszere egyszerre volt szent és profán. Ábrázolásában e világ titokzatossága olyan bensőséges mindennapisággal párosul, amely nagyobbrészt hiányzik azokból az írásokból, melyek ugyanezt a világot idézik fel, ám absztraktabb, fennköltebb és érzelmesebb tudálékossággal. Ebben az értelemben Kaczér valóban a jiddis irodalom nagyjaihoz hasonlítható.

Ugyanakkor – és ez helyzetének egyedülállóságából következik – Kaczér igen művelt, kozmopolita író volt. Hosszú, eseménydús és termékeny élete során különböző városokban telepedett meg. Korai irodalmi tevékenységének színhelye Budapest, Pozsony és Kolozsvár, de Bécsben és Berlinben is élt. 1938-ban Londonba költözött, s élete elkövetkező két évtizedét ebben a városban töltötte. (Scheiber Sándor a javakorabeli Kaczérra mint elegáns, kifinomult férfira, „kítűnő kozőrrre" emlékszik.[4]) Életének utolsó húsz évét Izraelben töltötte. 1980-ban húnyt el, 93 éves korában.

Kaczér *A Zsidó legenda* két első kötetét – *Ne félj, szolgám Jákob* és *Jerichó ostroma* – londoni évei alatt írta. E kötetekben visszatér a múltba és szülőföldjére, Magyarország a Kárpátokhoz legközelebb fekvő északkeleti csücskéhez, amely vidék a történelem viharaitól érintetlen kisvárosairól, soknemzetiségű falusi közösségeiről volt nevezetes. Ez az a vidék, amely közel esik Galíciához is, ahonnan a XIX. század folyamán nagyszámú zsidó kel útra dél és nyugat felé abban a reményben, hogy az Osztrák Birodalom, majd később az Osztrák-Magyar Monarchia fejlettebb részein talán jobb életre lel.

Napéjegyenlőség (rézkarc)

A regény első fejezetében találkozunk Sulemmel, ezzel a jámbor, igen szegény zsidóval, aki családjával együtt egy Nagykároly melletti kicsiny faluban telepedik meg. Az 1820-as évek elején járunk; egy szerencsés véletlen következtében, vagy – legalábbis hősünk így látja – az isteni gondviselésnek köszönhetően, a megfelelő időben és helyen bukkan fel. A helyi földesúr felajánlja neki a falusi kocsma árendáját. Kaczér jellemzésében Sulem tipikusan kelet-európai zsidó, ki jártas a Bibliában, a Talmudban és a zsidó hagyományban, ám keveset tud a világról; kinek ősei nincstelen zsidó földművesek voltak; és noha egy előkelőbb, elnémetesedett zsidó családból származó lányt vesz feleségül, küszködik szegényes megélhetéséért, minden lépését szerencsétlenség fenyegeti. Kaczér úgy írja le Sulemet, mint az örök zsidót. „Mióta utazik?" töpreng az elbeszélő, miközben Sulem és családja rozzant szekerükön ismeretlen úticéljuk felé zötykölődnek. „...Négy napja? Négy éve? Vagy száz éve már?" Felesége úgy érzi, hogy

„a szekér időtlen idők óta zörög és ő időtlen idők óta itt hánykolódik apáival, anyáival, élő, meghalt és születendő gyermekeivel az országúton. Honnan hová? Ki képes megmondani? A család, a népes nagy család – mily megszámlálhatatlan Jákob szétszalasztott népe! – állandóan úton van. A szűkebb családban, a Nikolsburgerek közt is alig emlékeztek egyébről, mint üzöttségről, vándorlásról, futásról. Mennyit bolyongott, menekült, bujkált, mennyit utazott riadt kordékon, megtépett vitorlásokon, miközben az öregek nem is háromévezredes múltról, csak háromszázévesről meséltek. Az ősök az öklükbe nyomott

Különleges teakeverék (rézkarc)

kereszttel szaladtak Toledóból, Szevillából, Kordovából, Tudelából. Rejtett ösvényeken, éjszakai utakon Portugálba, Németalföldre. És amikor a kereszt, az inkvizítor és a máglya utánuk ment, futottak tovább. A tengereken és Afrika forró homokján. Francia utakon, flamand utakon, német, lengyel, török, orosz, morva és magyarországi utakon."[5]

Ám Kaczér – lévén felvilágosult humanista – zsidó alakjait és hagyományaikat tágabb kulturális kontextusba helyezi, mintegy antropológiai szemszögből közelítve szokásaikat és rituáléikat. Például megjegyzi, hogy reggeli imái közben Sulem „évezredes mozdulattal" borítja magára táliszát.

„Így dobta magára chlamiszát a görög, így borította fejére a tógát a haldokló római. És ekként burkolja magát burnuszába a sivatag beduinja."[6]

A családregény későbbi köteteiben Kaczér sokat foglalkozik a felvilágosodás eszméinek hagyományos zsidó szereplőire tett hatásával. Rámutat arra, hogy az ortodoxok és asszimilánsok közötti első áldás csaták a kultúra mezején zajlottak – a művészetben, az irodalomban. Megtudjuk például, hogy Malke, Sulem felesége, ki amúgy szintén vallásos lélek, titkon német és francia klasszikusokat olvas. Érdekes jelenet tanúi lehetünk közte és egy liberális keresztény orvos között Ötvárban (valójában Szatmár, amely később a hasszidizmus egyik fellegvára lett), ahol a *Jerichó ostroma* cselekményének nagy része játszódik. Az orvosban olyan férfiúval ismerkedünk meg, aki csak feltételesen fogadja el a zsidókat, csak akkor, ha „ízlésének megfelelően bevonulnak az embercsaládba." De mint általában a keresztények, jegyzi meg Kaczér, „ki nem állhatja őket, amíg a saját családi életközösségükben maradnak."[7] Ám az orvos portréja mégsem negatív. A haladást képviseli a tespedésben. Ő és Malke az orvos ötvári rendelőjében költőkről és más művészekről beszélgetnek.

„Az ifjabb költőnemzedékről is csak az elismerés hangján beszélt. Hozott egy verskötetet, meg is mutatta Malkelének, „Buch der Lieder". A könyv lázba ejtette a német ifjúságot. Alighogy megjelent és ő már csak a hetedik kiadást tudta megszerezni. Újra meg újra elolvassa, már csaknem betéve tudja a verseket. Olyanok, mint a lehellet és a fény. „Saphire sind die Augen, dein..." „Im wunderschönen Monat Mai..." „Und mein Stamm sind jene Asra, welche sterben wenn sie lieben..." Nem is hinné az ember, hogy ezeket írta valaki, ezek termettek. A költő egy düsseldorfi zsidófiú, de már évek óta nem zsidó. Bölcsen tette: aki géniusz, vonuljon ki a gettóból... A stettini színházban ült, amikor egy tizennyolc éves fiatalember, kicsi, törékeny, fürtösfejű fiú, a saját szerzeményét vezényelte. *„Nyitány a Nyáréji Álomhoz."* ***Tüneményes volt. Azt beszélik, hogy már tízéves korában komponált. Ő is héber származású. Apjának neve Ábrahám, a nagyapjáé Mózes. Neki már kellemesebb neve van: Félix. Így ismerik a hazájában és így kezdi megismerni az egész művelt világ.*** *Felicitas multos habet amicos.* ***Boldog lehet, nemcsak név-***

szerint, okos anyja bevitte Luther egyházába és ezzel megnyílt számára a világ."

A két zsidó származású művész, kiket az orvos oly nagyra tart, természetesen nem más, mint Heinrich Heine és Felix Mendelssohn.

Ám Kaczér, más szereplőin keresztül, visszaadja az ortodox zsidók a hitehagyottak iránt érzett megvetését is. A tetralógia utolsó kötete, *Kossuth Lajos zsidaja,* két dúsgazdag pesti kereskedő drámai konfrontációját írja le egyik jelenetében: az egyik az ortodoxia rendíthetetlen híve, a másik az újonnan megalakult liberális hitközség vezető alakja, kinek még gazdagabb bátyja végképp elhagyta ősi hitét. Az ortodox zsidó, Goldberg Joel, megvetően szól a kikeresztelkedettről, aki szerinte olyan ember,

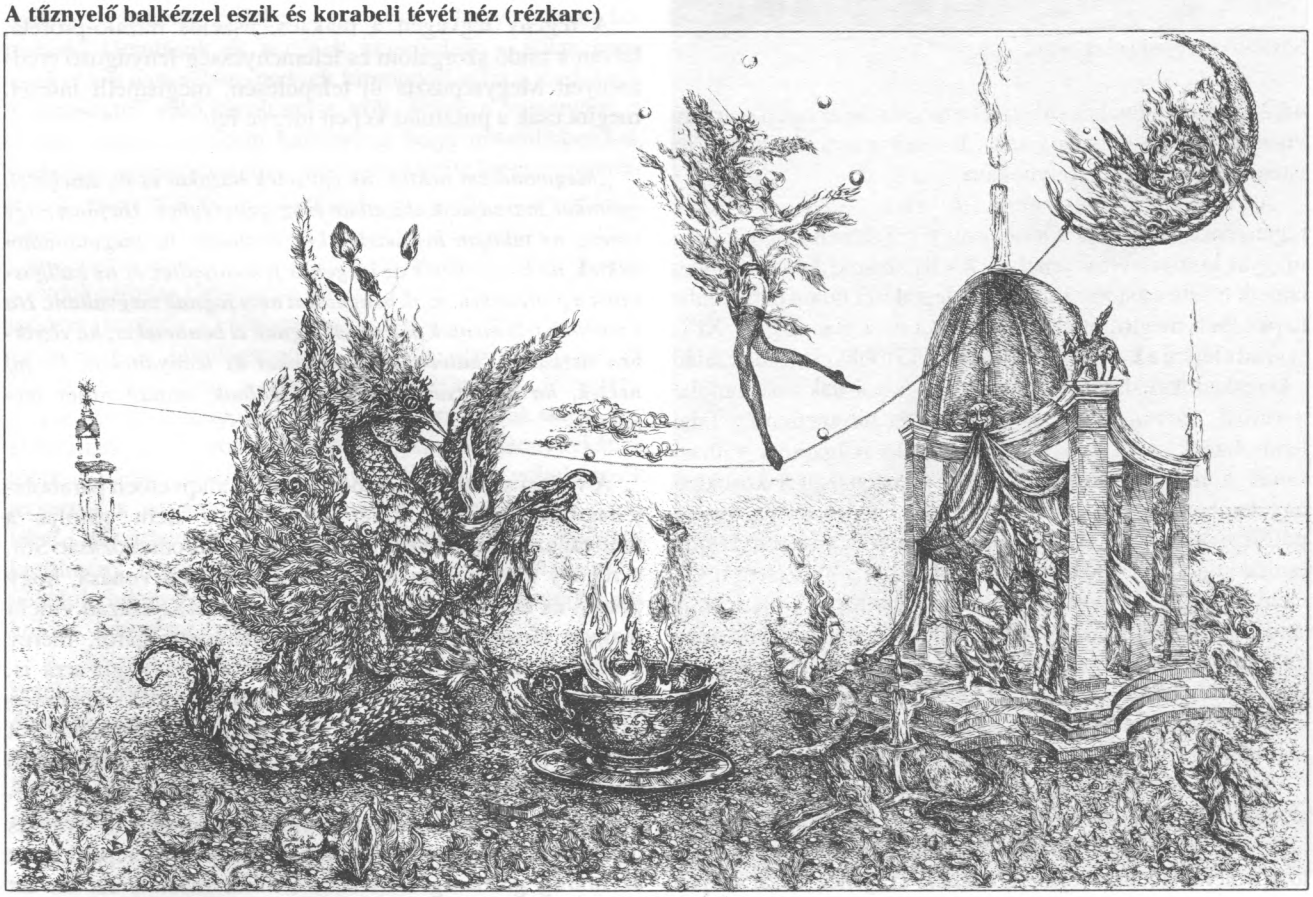
„aki másfélrőfös égő gyertyával a kezében Ávemáriát énekel az istvánnapi búcsún. Otthon az ulmi rabbi házában az asztal körül kergették, ha nem akart a szent processzióban résztvenni és Ávemáriát énekelni."[9]

Ismét emlékeztetnünk kell arra, hogy Kaczér kettős – hagyományos és modern – látásmódja saját zsidósága eredetének tudható be. Maga a tény, hogy 1887-ben született Szatmáron, egy szigorúan ortodox családba, és más magyar zsidó íróktól eltérően fiatal újságíróként olyan kulturális központok felé tájékozódott, mint Pozsony és Kolozsvár, azaz valójában sohasem vált budapesti íróvá, némileg megmagyarázza, miért tüntette ki figyelmével Erdélyt és Magyarország keleti részeit – azokat a kisvárosokat és falvakat, ahol az asszimiláció kevéssé hatott. Azáltal, hogy vidéken maradt, Kaczér nem szakadt el gyermekkora világától. És noha *A Zsidó legenda* történelmi regény, mondhatnók úgy is, hogy könnyebb úgy elmerülni a múltban, ha az a múlt nem is annyira távoli. (Igaz ugyan, hogy a könyv lapjait megtöltő szereplők népes seregének számos tagja végül is Pesten köt ki, és a regény cselekményének jelentős része ebben a városban játszódik, ám emlékeztetnünk kell arra, hogy a XIX. század húszas, harmincas éveiben Pest még csendes, viszonylag jelentéktelen város volt, amely nem hasonlítható ahhoz a nyüzsgő metropoliszhoz, amivé ötven év múlva vált.)

Noha jól körülírható időben és térben gyökeredzik a regény, a gyors és drámai változás krónikája is ugyanakkor, alig változó, időtlen világot ábrázol. Kaczér zsidó családregénye valójában a zsidó történelem egy újabb változata – szerencsés kezdetekkel, váratlan kudarcokkal, katasztrófákkal és csodás újjászületésekkel teli történelem. Ezért jogosan állíthatjuk, hogy *A Zsidó legenda* modern regény az örök zsidó sorsról – legfontosabb zsidó témái és motívumai a zsidó élettapasztalat ismétlődő, ciklikus jellegét és változatlanságát emeli ki. A regény tobzódik bibliai, talmudi és néprajzi áthallásokban, párhuzamokban. Íme egy kis ízelítő:

Kaczér regényének első és második kötetének címe természetesen utalás. Az első cím: *Ne félj, szolgám Jákob,* egy népszerű héber dallam refrénje, melyet gyakran énekelnek szombat este, a sábesz búcsúztatásakor, Ésaiás könyvének egy passzusára vezethető vissza – Ál tirá ávdi Jáákov (Ésaiás,

A tűznyelő balkézzel eszik és korabeli tévét néz (rézkarc)

Sárkányeregető (rézkarc)

44:2).[10] Sulem gyakran idézi fel e mondatot, ez nyújt számára vigaszt, ha rosszul megy sora; hitének jelszavává válik, az isteni gondviselés bizonyítékává.

A második kötet címe *Jerichó ostroma*. Kaczér regényének Jerichója Ötvár (vagyis Szatmár), tehát az a magyar királyi város, amely a XVIII. század folyamán nem engedélyezte a zsidók állandó letelepedését falain belül, noha napközben megtöltötték az üzleteket és a piacokat. A XIX. század elejére a környező falvakban élő többszáz zsidó család – kereskedők, kalmárok, szabad foglalkozásúak – ostromolta a várost, várván, hogy az előítélet és türemetlenség falai leomoljanak, s a város törvénytisztelő polgáraivá válhassanak a magyar, német és más nemzetiségű lakosokkal egyetemben. A hosszú évekig tartó küzdelmet és óvatos politikai manővereket végül siker koronázza: maroknyi zsidó család engedélyt kap a letelepedésre. Ám a győzelem rövid életű. Az 1820-as években kolerajárvány tör ki Ötvárban. A zsidókat okolják a járványért és kiűzik őket a városból, noha az igazi vesztes maga a város, mivel az új lakosok – köztük Sulem fogadott fia, ki jó kapcsolatokkal rendelkező becsvágyó és tehetséges vállalkozó – meghozták Ötvárnak a régóta áhított gazdasági és polgári fellendülést.

A jámbor és tanult Sulem az, aki minden alkalomra, legyen az örömteli vagy szomorú, nyugtalanító vagy katasztrófális, idézi a megfelelő bibliai vagy talmudi párhuzamot – hasonlóan Sólem Áléchem tejesemberéhez, Tevjéhez, azzal az apró különbséggel, hogy Sulem idézetei emelkedettebbek és többnyire pontosak. Ám a regény többi szereplőjét is a hagyomány élteti és igazolja. Ők is kettős életet élnek, újjáélvén az ősi sorscsapásokat, erőt merítvén a hajdani csodákból. A pesti ortodox hitközség vezetői számára a renegát reform mozgalom a bibliai Korach Mózes elleni lázadásának megfelelője, vagyis egy olyan lázadás, amelynek véget kell vetni, el kell fojtani. A liberálisok persze szintén bibliai előzményeket idéznek álláspontjuk igazolására.[11]

A regény legnyilvánvalóbban biblikus szereplője az öreg házaló, Nyúlbőr Aba. Modern köntösbe bújtatott ószövetségi próféta ő; siralmai és intései egy Jeremiás, egy Ésaiás szavait idézik fel. Ám intéseit és félelmetes látomásait – mint általában a próféták intelmeit – nem veszik komolyan. Amikor Sulem egyik fia, Mailech, tinta- és festékgyárat készül alapítani Pesten a városfalon kívül eső új településen, Aba, ki kedveli a buzgó fiatalembert, óvatosságra inti őt és társait:

„Jönnek idők, a nyomorúságok idői, a kisebb, a nagyobb és a még nagyobb nyomorúság napjai. A házaitok megrepednek, a boltjaitok elpusztulnak, erős gyáraitok szétesnek, mint a buborék. Ahonnan ezer ember ment ki, oda száz se tér vissza. Ahonnan elindult száz, alig jön vissza tíz, az is mind nyomorék. Jaj a világnak, és jaj Izráelnek! A sátán egy üveg tintát önt a tengerbe és a tenger fanyar lesz és fekete. És a tengerből füst száll fel és írja, rója betűit az égre. Az ég fanyar lesz és fekete. A föld fanyar lesz és fekete. A víz fanyar, fekete. A nap, a hold, a csillagok fanyarul, feketén ott hevernek a Seól legalján."[12]

A regény legvégén a makacs, eszelős házaló-próféta, látván a zsidó szorgalom és leleményesség lenyűgöző eredményeit Megyerpuszta új településén, megismétli intését, megint csak a pusztulás képeit idézve fel:

„Megmondtam nektek, ne építsetek házakat és ne emeljetek gyárakat, maradjatok alázatban és szegénységben. Ha jön a nagy córesz, ne találjon benneteket készületlenül. És megmondtam nektek, ne közeledjetek az idegenek felkentjeihez és ne hallgassatok a prófétáikra, azok benneteket nem fognak megváltani. Ha a partjaik felé mentek, horoggal fognak el benneteket; ha vízeikben úszkáltok, hálóba vetik fiaitokat és leányaitokat. És jaj nektek, ha a fortyogó fazékba dobálnak, onnan nincs menekvés."[13]

A vallási szimbólumok bősége és az alapvetően parabolajellegű, allegórikus keret ugyanakkor nem gátolja a szerteágazó, naturalisztikus cselekmény kibontakozását. Sőt, a regény egyik, talán legfigyelemreméltóbb vonása, hogy pontos és tanulságos képet fest a korai XIX. század vidéki magyar társadalmáról – annak elmaradottságáról, merev osztálykorlátairól, tespedtségéről. Kaczér rávilágít arra is, hogy a hagyományos hadállásaiba tömörült vidéki nemesség és az elnyomott parasztság között bőven nyílt alkalom – sőt szükség is volt – egy mobilisabb, újításokra fogékonyabb középréteg kibontakozására, amely alkalmasabbnak bizonyult arra, hogy kereskedelemmel foglalkozzon – vagyis olyan tevékenységgel, amely egyre nagyobb szerepet kapott az ország gazdasági életében. S mint másutt, ezt az űrt

többnyire zsidók töltötték ki, akik történelmi tapasztalataiknál fogva gyorsabban alkalmazkodtak az új körülményekhez, hisz rég megtanulták, hogy csakis saját eszükre hagyatkozhatnak, így küzdhetnek meg az előítéletekkel.

Természetesen leegyszerűsítésekkel is találkozunk. Kaczér gyakran sztereotíp jellemzéseket ad: magyar nemesei bogaras, szeszélyes lények, parasztjai bárdolatlanok és brutálisak. Vannak persze kivételek. E hosszú regény folyamán találkozunk felvilágosult arisztokratákkal, szelíd parasztokkal, és minden egyes lelkiismeretes és jólelkű zsidónak megvan a kapzsi, ármányosan fondorkodó ellenpárja. A regény ennek ellenére szociológiailag is hiteles betekintést nyújt a magyar zsidóság polgárosodásának jelentős kezdeti korszakába. Kaczér hosszasan foglakozik például a Pest mellett fekvő, főleg zsidók által alapított Megyerpuszta születésével és korai történetével. A területet eredetileg a Károlyi család birtokolta, de a telepesek kezdettől fogva széleskörű polgári jogokat élveztek. A feudális kiváltságok eltörlése és a polgári társadalom alapjainak lerakása az országban Megyerpusztán történt elsők között. Megyerpuszta voltaképp Újpest (pontosabban annak másik neve), amely később Budapest egyik virágzó, ipari kerületévé vált s melynek lakossága, a legutóbbi időkig, nagyrészt zsidókból állt. A kerületben végzett szociográfiai kutatások nagyban alátámasztják Kaczér regényes elbeszélésének történelmi pontosságát.[14]

Kaczér okfejtése az antiszemitizmus okairól a XIX. század eleji Magyarországon szintén tanulságos, és bizton gyökeredzik a történelmi valóságban. Rávilágít arra, hogy erőteljes gazdasági érdekek – melyeket a hagyományos kereskedő társulások és a céhek képviseltek – álltak azon törekvések hátterében, melyek kimondott célja a zsidóknak a városoktól való távoltartása volt. Félve a versenytől, a céhek vezetői, gyakran karöltve a helyi notabilitásokkal, szabadon merítettek a jól ismert antiszemita legendáriumokból és mítoszokból, és rémhírek, rágalmak terjesztésével sikerült is nekik zsidóellenes hisztériát felkorbácsolni. Mint már fentebb utaltunk rá, a regény egyik drámai csúcspontja a zsidók kiűzése Ötvárból a járvány kitörésekor. A helyzet, a módszer ismerős: a vallásos zsidók rituális tisztaságát, amely egybeesett a felvilágosodott orvosok által hangoztatott elővigyázatossággal, a város elöljárói félreértik, félreértelmezik, és az a tény, hogy kevesebb zsidó esik a járvány áldozatául, ármányos zsidó összeesküvés bizonyítékának tűnik. A város zsidó lakóit azzal vádolják, hogy voltaképp ők terjesztik a járványt, megbabonázzák, megmérgezik a kutakat, miközben mentik saját irhájukat. Az a mellékes körülmény, hogy az áldozatok között zsidók is találhatók – például Sulem bátyja, Zurech Gimpel, aki nyomorúságos koldus –, kevéssé érdekli a vádlókat.

A helyzet alig-alig különbözik Pesten. A zsidók betelepedése ott is fenyegeti a céheket, melyek tagjai a legdurvább antiszemita közhelyek feleleventéséhez folyamodnak, hogy fenntarthassák hegemóniájukat. Így például a lakatosok kizárják tagjaik sorából a zsidókat, s ezt ekképpen indokolják:

„Ha a zsidóknak módot adnánk rá, hogy a lakatosmesterséget megtanulják, Pestbudán erősen megszaporodnának a betöréses lopások, lévén minden zsidó született tolvaj és orgazda."[15]

Élete vége felé Kaczér Illés lelkes cionistává vált. Mint már említettük, életének utolsó húsz évét Izraelben töltötte. (Megemlítendő persze, hogy már 1923-ban kifejezésre juttatta zsidó nacionalista vágyait egy korai regényében, *Az álomtelepes*ben, és egy még korábbi elbeszélésében, a *„Feljött az öldöklő Babilonra"* című*ben*, amely egy hajdani héber hercegről szól, ki országa iránti vonzódását többre tartja egy asszony szerelménél, ez esetben egy babilóni hercegnőnél.[16]) Ám úgy vélem, tévedünk, ha arra a következtetésre jutunk – mint tették ezt némely izraeli kritikusok és recenzensek –, hogy Kaczér *Zsidó legendája*, afféle elrettentő példázat, amelyben a szerző végső soron Abával, a házaló-prófétával azonosul, és azokat a magyar zsidókat akarja óva inteni, „akik Hitler és a nyilasok után még mindig Ötvárba akarnak bejutni, házakat építeni, fákat ültetni és világosságot terjeszteni idegen földön..."[17]

Nem hinném, hogy Kaczér mondanivalója ennyire egyszerű vagy egyértelmű volna. Krónikás ő, aki krónikájában feltárja azokat a politikai, társadalmi és vallási erőket, melyek a magyar zsidó történelmet alakították. Sulem családjának

Túlsó part (ceruza)

azon tagjai, akik elhagyják a családi fészket és Pesten telepednek meg, óhatatlanul megváltoznak. A magyar zsidók második nemzedéke már világibb, sikeresebb – magyarabb. Néhányan közülük kapcsolatba kerülnek a magyar reformkor kiemelkedő személyiségeivel, és mint ujdonsült magyarok, magukra haragítják az osztrák császári hatóságokat. Ám Kaczér józan, realista krónikás: félreérthetetlenül utal arra is, hogy neveltetésük és viszontagságos felnőttkori tapasztalataikból kifolyólag e nemzedék tagjai végül is óvatos, szkeptikus zsidók maradnak. Tudja, hogyne tudná (noha szóval sem említi), hogy az ő gyermekeikből és unokáikból teremnek majd a századvég asszimilált, lelkesült nacionalista, mózeshitű magyarjai. S mivel krónikáját mintegy száz évvel e korai fejlődés után vetette papírra, nem hagyhatta figyelmen kívül a középkelet-európai történelem közelmúltjában végbement események végzetes következményeit sem.

Hadd ejtsek még néhány szót Kaczér Illés helyéről a magyar irodalomban. Kevesen hallottak Kaczérról és még kevesebben ismerik műveit ma Magyarországon. Az 1960-as évek közepén kiadott háromkötetes *Magyar Irodalmi Lexikon* szócikkben emlékezik meg róla, de az újabb *Kortárs Magyar Írók Kislexikona* (1989) meg sem említi.[18] Az egyetlen kortárs magyar irodalomtörténész, aki tisztában van Kaczér munkásságának jelentőségével a Londonban élő Czigány Lóránt. A *The Oxford History of Hungarian Literature* c. művében Czigány az „izraeli magyarnyelvű irodalom doyenjének" nevezi Kaczért, és a *Zsidó legendát* úgy jellemzi, mint egy „nagyigényű családregény... melyben jól megfigyelt zsidó és nem-zsidó figurák színes kavalkádja tűnik fel".[19] Igaz persze, hogy *A Zsidó legenda* Izraelben jelent meg, magyar nyelven, 1953–1956 között. (A tetralógia egyes részei megjelentek héber, spanyol és angol fordításban is.)

Kaczér a kortárs olvasó szemében afféle régivágású mesemondónak tűnhet. Mint mondtuk, *par excellence* elbeszélő volt, ki csodás történeteket szőtt, s számos elbeszélését nem csupán a mesék bája, hanem azok naivitása is belengi. Történeti családregényében talán túlontúl fordulatos a cselekmény, túl sok benne a „véletlen" összecsengés, találkozás, koincidencia. A regény lapjain ismeretlen, vidéki zsidók forgolódnak a bécsi pénzügyi és kulturális elit körül; ifjonti zsidó parvenük raja magyar notabilitások egész sorával találkozik, így Kölcsey Ferenccel, Czuczor Gergellyel, Kossuth Lajossal. Mindez egy olyan regényfolyamban, amely végül realista babérokra törekszik, kissé túlzottnak tűnik. Kaczér el-elkalandozó regényét túlnépesítik a szereplők, túl szerteágazóak a mellékszálak. „A türelmetlen olvasó nyugodt lélekkel átugorhat száz vagy akár kétszáz oldalt is az 594 oldalból, anélkül, hogy fontos eseményekről maradna le", jegyezte meg egy New York-i kritikus, aki Kaczér regényének angol fordításáról írt – egyébként pozitív hangvételű – ismertetést.[20]

Kaczér Illés a kései XIX. század és a korai XX. század legjobb magyar elbeszélői által tökélyre vitt elbeszélői hagyomány folytatója. Ő is a jól ismert anekdotikus realizmus híve-mestere, felvonultatva e stílusirányzat minden erényét és gyengéjét. Ám joggal állíthatnánk, hogy Kaczér mindazonáltal modern író – stílusa árnyalt, lélektani megfigyelései kifinomultak. Modernségét azonban csökkenti szertelensége. Palettája túl gazdag, regényvilága zsúfolt, túlfűtött. Kardos László is erre utal Kaczérról írt esszéjében, amikor az *Ikongo nem hal meg* c. regényéről megjegyzi: „kevesebb szó kellene ide, kevesebb szín, kevesebb vér, kevesebb hő."[21]

Mindemellett Kaczér megérdemelné, hogy jobban ismerjék. *Zsidó legendája* méltán állhatna a legjelentősebb magyar zsidó családregények között – Hatvany Lajos *Urak és emberek*, Komor András *Fischmann S. és utódai*, és hogy közelebb álló példát is említsünk: Nádas Péter *Egy családregény vége* című műve mellett. Ahhoz azonban, hogy ismertebb legyen, írásainak hozzáférhetőnek kell lenniük. A Kaczér Illés műveiben felbukkanó zsidó folklór elemeit tárgyaló tanulmányának végén Scheiber Sándor megjegyzi, hogy az elmúlt harmincöt év során Kaczér „egyetlen sora" sem jelent meg Magyarországon.[22] Scheiber tanulmánya először 1982-ben látott napvilágot. A helyzet azóta mit sem változott.

Csak egyetérthetünk Scheiber professzorral: ideje lenne ismét megismerkednünk Kaczér Illéssel.

Jegyzetek

1 Szabolcsi Miklós, Patai Rafael emlékezése elé, *Múlt és Jövő* 1989: 2, 21.

2 Scheiber Sándor, Kaczér Illés és a zsidó folklór, *Folklór és tárgy-történet* III., Budapest, 1984, 296.

3 Kardos László, *Ikongó nem hal meg* – Kaczér Illés regénye, *Nyugat* XXX: 1, 1937, 300.

4 Scheiber, *op. cit.*, 295.

5 Kaczér Illés, *Ne félj, szolgám Jákob*, Tel-Aviv, Alexander Könyvkiadó, 1953, 14.

6 *Ibid.*, 11.

7 Kaczér Illés, *Jerichó ostroma*, Tel-Aviv, Új Kelet, 1956, 121.

8 *Ibid.*, 120.

9 Kaczér Illés, *Kossuth Lajos zsidaja*, Tel-Aviv, Új Kelet, 1956, 205.

10 Scheiber, *op. cit.*, 372–373.

11 Kaczér Illés, *Három a csillag*, Tel-Aviv, Új Kelet, 1955, 179.

12 *Ibid.*, 284–285.

13 *Kossuth Lajos zsidaja*, *op. cit.*, 269.

14 Lásd pl. Berkovits György, A Gyarmat – Újpest történeti szociográfiája, 1835–1868, *Valóság* XXIV:8, 1981, 32–50, és a *Zsidó Lexikon*, Budapest 1929, „Újpest" címszavát.

15 *Kossuth Lajos zsidaja*, *op. cit.*, 214.

16 *Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Évkönyve*, Budapest 1916, 285–311.

17 Lásd Kaczér, *Jerichó ostroma*, *op. cit.*, fülszöveg.

18 Kaczért említi a *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*, Budapest 1992, s felsorolja fordításban megjelent műveit is. Lásd még: *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* II, Bukarest, 1991, 575.

19 Czigány Lóránt, *The Oxford History of Hungarian Literature*, *Oxford*, Clarendon Press, 1984, 476.

20 *The New York Herald Tribune Book Review*, 1953. június 28. 4.

21 Kardos, *op.cit.*

22 Scheiber, *op. cit.*, 381.

Seleanu Magdaléna fordítása

Balla Margit ikonológiája

Ikonológia – képmagyarázatot jelent. Az ókor kezdetén, a hieroglifikus írás születésekor, kép és írás még egyet jelentett, nem is jelölte külön szó a mára csak a költészetben megmaradt azonosságot. A reneszánszban rádöbbentek, hogy a Korán nevében gyújtogató kalifa tevékenysége előtt olyan tudás volt az emberiség kezében – például a felperzselt alexandriai könyvtár polcain –, amely elfelejtődött, és amely nélkül a humanizmus csupán félkarú óriás. Kutatni kezdték korai szövegösszehasonlító módszerekkel és korabeli művészi intuícióval: mi maradt meg az ókori tudásból ténylegesen, és mi a Jung által ma kollektív tudatalattinak nevezett homályos lelki zugokban. Iconologia címmel Cesare Ripa könyvet írt, Raffaello és Dürer pedig, számos kortárssal együtt, mindent telerajzoltak és karcoltak, ami sík – legyen az épületboltozat vagy könyvpapír.

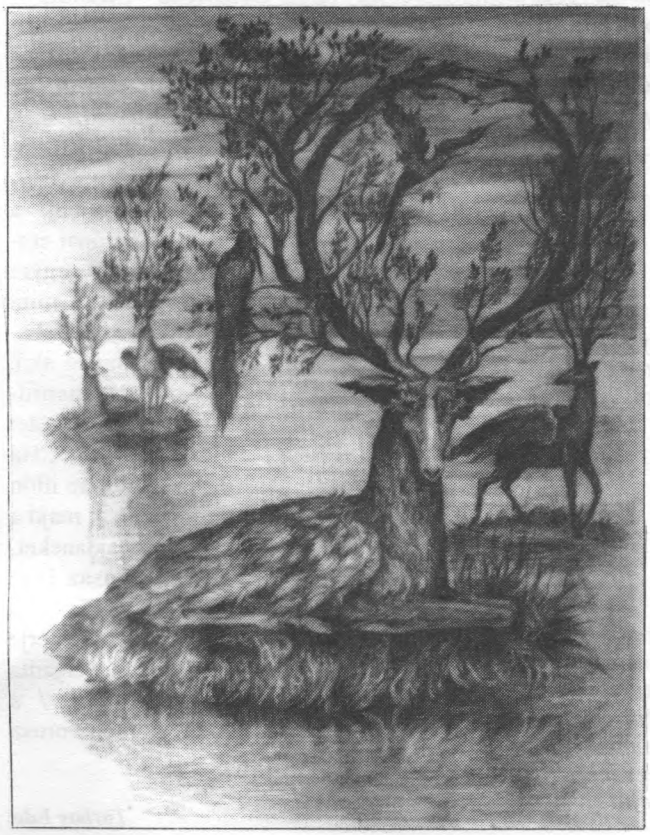
Ma úgy gondolunk rájuk, mint akiknek a saját idejükben sikerült a humán szellemet középpontban tartani, de a tudásuk nem nyílt meg visszafelé az időben. Holott lehet, csak mi, a huszadik század kultúrát kifüstölő, népirtó, gyújtogató korában már nem vagyunk képesek megítélni, milyen, ma titkosnak nevezett tudás birtokába juthattak. Dürer 1512-ben írta: „Mert a jó festő belsőleg tele van figurával, és ha lehetséges lenne, hogy örökké éljen, akkor a belső ideákból, amelyekről Platón ír, mindig kiönthetne a mű révén valami újat."

Balla Margit rajzainak rokonsága a klasszikus és a reneszánsz művészettel szemre is nyilvánvaló, de a fenti idézet mélyebb összefüggéseket sejtet. A londoni kéziratban másutt Dürer így fogalmaz: „Hiszen a te képességed erőtlen Isten teremtő erejéhez képest. Ebből következik, hogy egyetlen ember sem képes a maga elméjéből szép képzetet létrehozni, ha csak eszét fel nem töltötte ilyenekkel a sok rajzolás révén... Ebből lesz a szív összegyűjtött titkos kincse a mű által nyilvánvaló, s valami alakzattá válik az az új teremtmény, amelyet szívünkből merítünk." Ez szinte szó szerint Balla Margit műveihez illő kommentár: nem a platóni ideát, hanem az empíriák általánosítását tartja forrásnak, amelyből a művészi intuíció szintetizáló képessége szakítja le a „képet" a naturáról.

Talán mára nem annyira elvont a Jung által felállított „archetipikus kép" fogalom, amelyet a svájci pszichológus és Ernst Cassirer kultúrfilozófus az emberi psziché struktúrájának a természet tényeire adott reakciójaként értelmezett. A szimbólikus formákról éppen 1944-ben alkotott gondolatát is idéznem kell itt: „Az ember szimbolikus kozmoszban él, és nemcsak a fizikai világban."

Balla Margit valóban úgy rajzolja az ősképekből komponált képek végtelen sorát, mintha a művész valódi halhatatlanságának düreri példázatát illusztrálná. A zsidó nép menekülését ábrázoló szarvas-életfa-sziget kontamináció, a *József és testvérei* embercentrikus világtányérja, a *Különgleges teakeverék* polgári idilljét groteszkbe fordító őstenger jelképe, az antropomorf *Jahrzeit* emlékgyertya lángja, a világvégi sivatag porába alef jelét rajzoló titokzatos alak, a pályaudvaron és az elhagyott kertvégen ülő anyóka és gyermek, a több helyütt visszatérő galambpár egyben közösek: a Dürert idéző „melancholiában". Csak itt nem a (szent) geometria – Isten terveinek képlete –, hanem a (szent) emberi lét esélyei válnak a melankólia tárgyává. Ha jól értem, itt és most olyan időket élünk, mint amikor az alexandriai könyvtár pernyefüstjét évtizedekig/ezredekig köhögték. A kultúra korszakhatárán vagyunk. Határon átlépni mindig válságos dolog. Igaz, hogy a mitologikus szimbólumok nem kitalált és mesterkélt allegóriák, hanem a tudattalanból jönnek, de megjelenésük első képe nem feltétlenül határozza meg későbbi jelentésüket. Ha olyan erős formákat tudnak újra magukra ölteni, mint Balla Margit rajzaiban és rézkarcaiban, akkor az őskép különös ellenállóképességre tehet szert. Ellenáll a felejtésnek, de annak az illúziónak is, hogy végső magyarázat adható rá. Ismét Jung szavaival: „Még a legjobb értelmezési kísérletek is csak egy más képi nyelvre való, többé-kevésbé sikeres fordítások."

Sziget (ceruza)

Szegő György

Könyvespolc

A felismerés kényszere

(Mezei András: Adorno. Belvárosi Könykiadó, 1993. 160 oldal, ár nélkül.)

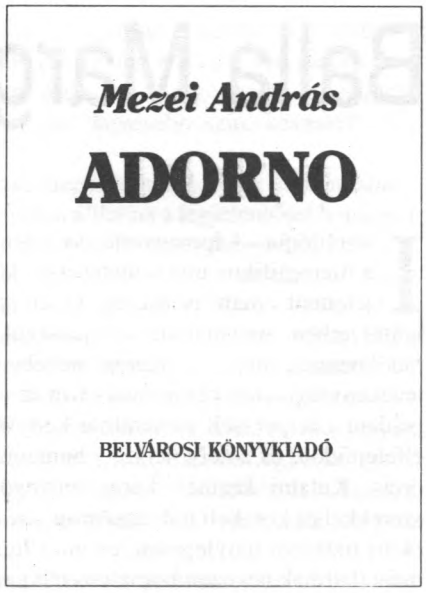
Félnek a szótól, ha igaz, s ha vádol:
félnek a papírra rávésett lángtól . . ."
(Bari Károly)

Mezei András új verskötete, az „Adorno" második ciklusának – „Beszédtöredékek" – olvasása közben válik világossá, milyen pontos a cím, s a kötet végére az is: mi kényszeríthette a költőt hangváltásra. Az ember emlékezik és/vagy felejt, de az írás tudójának, a szellem emberének nincs választási lehetősége. Emlékeznie kell, hogy emlékeztessen, mert a felejtés rostája veszélyes. Áteshet rajta, ami kellemetlen, ami belső számadásra késztet. Ráadásul a történetírás többnyire irányított. Elvek szerint rendezik át a múltat pozitív és negatív előjellel, s olykor a kettő felcserélődhet. Ez a felismerés vezethette Mezei Andrást arra, hogy a mérleg nyelvét az egyes ember tanúságtételével billentse helyre.

Az „Adorno"-kötet legtöbb versében ilyen tanúságtevő, többnyire halott emberek szólalnak meg, amikor a költő újra elevenné teszi őket. Szinte mindig a látszólag jelentéktelenből indul ki: egy-egy tárgyból, mint a „Dézsma után"-ban: „Kabátgombba akasztott csajka / csüggedten lóg, Fischer Laci / a »hippis« után tornacipőben / került elő, azt hagyták meg neki / a már csikorgó nagy hidegben, / vállát ne húzza hátizsák, / amely ide nehezül még a földre – / Könnyebb lesz neki *odaát*." A konkrétat felidéző versek olvastán váratlan kérdés: mitől versek ezek az objektív hangú sorok? A tördelésen, az érzékelhető ritmuson, olykor előbukkanó rímeken túl akár azok is lehetnének, aminek látszanak: vallomások. Mégis versek, elsősorban a tények költői sűrítése miatt. Hogy mennyi bennük a dokumentum, és mennyi a fikció, lényegtelen. A meghatározó a hitelük, a sorok mögötti vers-igazság tartalom. Ezt azzal éri el és fokozza fel Mezei, hogy a záró sorokban egy más, a korábbiaktól eltérő dimenzióban összegez: „Magának erre már nem lesz szüksége! / – mondta – és a rablott dolgokhoz / dobta anyám fényképét, kék ingemet. / Maradt a földre terített pokrócomon / a bakancs, a kapca, a hosszúgatya, / és csajka, a borotvaszappan, amim volt / minden egy kupacban, / és ama fehér karika, a jegygyűrűm / helye a gyűrűsujjamon, lehúzhatatlan." De költészetté teszik Mezei sorait a mondatok közé ékelt, ki nem mondott súlyos mondatok is. „Kesztyűs kezével vállam megérintette / Mengele. Szétválasztott. Anyám ott veszett, / de a balvállamat azóta úgy cipelem, / mint hogy ha más test része volna / a világon, melynek Istenét nem ismerem."

Mezei költészetének egyik meghatározója, balladisztikus hangja is ebben a kötetben olykor átváltozáson megy át, mint a tömör, önmagában is kettős értelművé tett „Parancs"-ban: „Felírta a fagykenőcsöt / a honvéd sebes lábára. / Útközben még elmondta neki, / hogy aznap hol válthatja ki / a már ostromlott Budapesten, / amíg elsántikált vele / a katona a kivégzőhelyre. / A zsidó orvos / a parancsot teljesítette." És különös, sajátos módon egyesül ezekben a tényversekben a költő és publicista Mezei András. Talán az utóbbi miatt ismerte fel – tudatosan – már évekkel ezelőtt, hogy korunk dokumentumokat követel. Olyan hétköznapiakat, és éppen ezért megingathatatlanokat, mint a gyakran említett Marek Edelmann vallomásai a varsói gettó-felkelésről Hanna Krall könyvében. Már a korábbi „Zsidó versek" egyik ciklusában – „Káddis" – megütötte ezt az új hangot, egyben azt is, amire a kötet címével utal, hiszen Adorno volt az a filozófus-esztéta, aki elsőnek mondta ki: Auschwitz után nem lehet úgy verset írni, mint Auschwitz előtt. A különös – vagy törvényszerű? –, hogy míg távolodunk a századközép Európáját és európai emberét megszégyenítő évtizedtől, egyre erőteljesebbé válik ennek, mint kategórikus imperativusznak a felismerése. Elég azokra gondolnunk, akik mára hitetlenül nézik a dokumentumfilmek iszonyú képeit. Erre utalnak a kötet első versének kezdő sorai: „Ha meghalunk, / tegyetek szemünkre illőn cserepet, / de azokon is átlátnak majd a szemek, / amelyek látták Majdaneket, Treblinkát . . ." És felvillan az igaz emberek tragikus sorsa is: „A főjegyző felesége Dr. Tóthné / ciánt vett be, férje ki Tatán / a zsidótalanítást megtagadta / túlélte a koncentrációstábort, / s hazafelé, a háború után az úton / orosz golyó végzett vele."

Tarbay Ede

MEZEI ANDRÁS

Válasz

Minek győzködni olyan Istent,
kérded: ki úgy se létezik?
Ha nincs Isten, sokkal szebb
hinni benne, ha
tőlem való az Ő kegyelme.

Istenem . . .

Istenem vezess a jóra.
Tarts meg a népek, nemzetek,
ideológiák senkiföldjén,
és bocsásd meg az én vétkeimet ma.
Ki a haladás nevében tetted hazuggá
embermillióidat, hogy lehettél Te
a tévelygők útmutatója?